Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 4
Mayıs 1966 • 250 Kuruş

yuva sahibi olmak için!

İLK ADIM

Tasarruflarınızı arttırdığınız ölçüde
kazanma şansınız da artar

556

Reklâmcilik - 1083 — H.T.M - 14

YAPI ve KREDİ BANKASI

Taksim'deki bir geçit resminde leventler ve bir kadırga.

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

İkinci Kosova Meydan Savaşı 4
Beşinci Cumhurbaşkanımız Cevdet Sunay 11
Geçmiş Zaman Hikâyeleri 15
Şu Bizim Sinoplu Diyojen 17
Arel Kütüphanesi 18
Türk Toplumunda Kadın 21
Aziyadé'nin Mezarı Nerede 29
İstanbul'un Dünü ve Bugünü 32
Dede Efendi'nin Şairliği 34
Tarihe Akan Bir Ay 37
Beylerbeyi Sarayı 38
Sultanahmet Camii 48
Köçek, Tef ve Zil 56
Etrüskler 62
Amiral Dönitz'in Hatıraları 67
Kurban Kuyusu 75
Tarihte Garip Olaylar 82
Abbas Hilmi Paşa'ya Suikast 84
Laconia Faciası 88
Çizgilerle Tarih 92
Bir Asır Önce 94
Tarih Postası 95

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Mayıs 1966 Yıl: 2 Cilt: 1 Sayı: 4 Sıra: 16

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO
NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA
MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul TEL: 27 95 10 (4 hat)
ABONE: Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

II. Kosova

Yazan: Midhat Sertoğlu

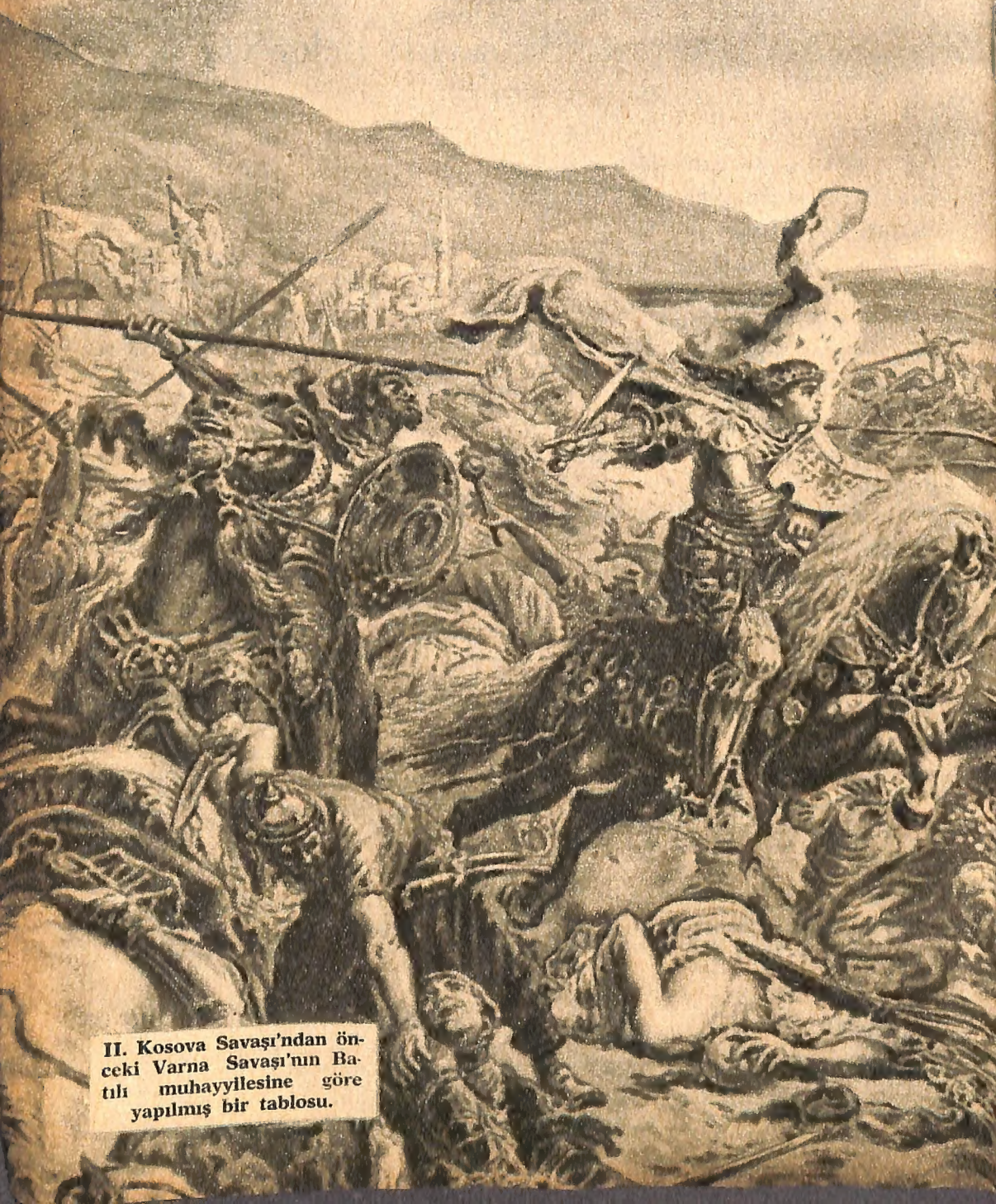

II. Kosova Savaşı'ndan önceki Varna Savaşı'nın Batılı muhayyilesine göre yapılmış bir tablosu.

Meydan Savaşı

II. Kosova Meydan Savaşı

Yazan: Midhat Sertoğlu

II. Kosova Savaşı'ndan önceki Varna Savaşı'nın Batılı muhayyilesine göre yapılmış bir tablosu.

II. Sultan Murad'ın bir Macar tarihinde yayınlanan temsilî resmi.

BİRİNCİ Sultan Murad, 1389 yılında kazandığı Birinci Kosova Meydan Savaşı sonunda şehit düşmüştür. Bu savaşta Haçlı ordusu kumandanı bulunan Sırp despotu Lazar Grebliyanoviç ile büyük oğlu da hayatlarını kaybettiler. Osmanlı devletinin başına geçen Yıldırım Bâyezid Han ise, Lazar'ın küçük oğlu Stefan Lazaroviç'i kendisine tabi olmak, Türkler'e vergi ve gerektiğinde asker vermek şartiyle despotluğun başına getirmişti.

Stefan Lazaroviç, Osmanlı devletinin sadık bir tabii olarak despotluğun başında kaldı ve 19 haziran 1427 yılında evlât bırakmadan öldü. Kendisi, Katolik mezhebini zorla Balkanlar'a yaymak gayretinde bulunan Macarlar'dan ziyade, din ve mezhep hürriyetine saygı gösteren Türkler'e eyilimli idi. Yıldırım Bâyezid Han'ın oğlu II. Murad Han'a da sadakatle bağlanmış ve hatta 1424 yılı temmuzunda, on dört yıl evvel Almanya İmparatorluğu'na tayin edilmiş olan Macar Kralı Sigismund'u — biraz geç de olsa — tebrike ve mütareke aktine giden Türk heyetine dahil olmuş ve bu heyetle birlikte imparator tarafından kabul edilmişti

Stefan'ın ölümü üzerine kız kardeşinin oğlu Corci Brankoviç despot oldu. Kendisi, dayısının aksine, Macarlar'a eyilimli idi. Sırbistan'ı Türkler'e karşı korumak ve gerektiğinde Türk kuvvetlerinin Macaristan'a geçmesine engel olmak için stratejik önemi bulunan iki kaleyi, yani o zamanlar Sırbistan'ın başkenti olan Semendire ile onun doğusunda ve gene Tuna suyu üzerinde bulunan Güvercinlik (Golubats) kalesini ve diğer bazı mühim yerleri Sigismund'a verdi. Halbuki eski despot, Güvercinlik kalesini ölümünden evvel on iki bin duka altını borcuna karşılık «boyar» diye anılan asılzâdelerden birisine vermişti. Sigismund, bu parayı vermeden kaleyi almaya kalkışınca Boyar, Güvercinliği Türkler'e teslim etti. Alman İmparatoru, kaleyi zorla almaya muvaffak olamayınca, II. Murad Han'la yaptığı bir andlaşma sonunda Güvercinliğin Türkler'de kalmasına razı oldu.

DESPOT BRANKOVİÇ

Bu olay üzerine Macarlar'dan ümidi kesen Brankoviç, Türkler'le anlaşmaya mecbur kaldı. Buna göre yılda elli bin duka

altını vergi vermeyi, Türk ordusuna asker göndermeyi ve Macarlar'la her türlü münasebetleri kesmeyi kabul ediyordu. Brankoviç, imparatorun teşvikiyle bir müddet sonra baş kaldırmaya teşebbüs ettiyse de, İshak Bey kumandasında gönderilen kuvvetler karşısında dayanamayarak Macarlar'la her türlü münasebetlerini kesmeye mecbur kaldığı gibi, kızı Marya'yı da hunkâra nişanladı.

Anadolu'da Osmanlı illerine saldıran Karamanoğlu İbrahim Bey, el altından Brankoviç ile anlaşmıştı. İbrahim Bey, Beyşehri'ni alıp Hamîd ilini işgale başlarken, Sırp despotu da Macarlar'la birlikte Güvercinlik kalesine hücum etti. Ancak, Rumeli Beylerbeyisi Sinan Paşa'nın yetişmesi üzerine muhasarayı kaldırarak kaçmaya mecbur kaldı.

Bu olay, 1435 yılında geçmiştir. Üç yıl sonra Evrenosoğlu Ali Bey'in Macaristan'a yaptığı akında Corci Brankoviç ve Eflâk Beyi Vlad Orgola da maiyetinde bulunuyorlardı. Türkler böylece bu iki prenslikle Macaristan'ın arasını açmak istiyorlardı. Akıncılar, Demirkapı'dan geçerek Transilvanya'yı kan ve ateş içinde bıraktılar.

Macarlar, böylece şiddetli bir darbe yemiş oldular. Buna rağmen, Sırplar'la araları açılmadı. Kızını Osmanlı sarayına yollamış olduğu halde artık kendisine itimad edilmeyen Brankoviç, Edirne'ye davet olundu ve gelirken Semendire'nin anahtarlarını birlikte getirmesi bildirildi. Bu, Sırbistan despotluğunun istiklâline son verme anlamına geliyordu. Brankoviç, bizzat gelmeyerek oğlunu yolladı. Ancak, kalenin anahtarlarını göndermediği gibi, kendisi de öbür oğlu Lazar'la beraber yeni imparator İkinci Albert'e sığındı. Bu olay üzerine despotun Edirne'ye gelen oğlu hapsedilmek üzere Tokat kalesine gönderildi. Türk kuvvetleri ise, Semendire'ye yürüdü. Kale, bir buçuk ay kadar dayandıktan sonra, Türkler'in eline geçti. Bu sırada İkinci Albert'in kumandasındaki ordu, İshak Bey ile Timurtaş Paşa-zâde Osman Çelebî kumandasındaki Türk kuvvetlerine feci şekilde yenildi. İmparator, dolu dizgin kaçarak canını güç kurtarabilmişti.

MACARİSTAN'A AKIN

Bu yenilgi üzerine, Sırplar tarafından evvelce Macarlar'a terk edilen Belgrad hariç olmak üzere bütün Sırbistan, Osmanlı ülkesine katıldı. Bundan sonra Belgrad da muhasara edildiyse de, alınamadı.

1442 yılında Mezid Bey kumandasında

II. Murad Han'ın oğlu II. Mehmed Han.

Macaristan'a büyük bir akın yapıldı. Türk kuvvetleri Transilvanya'nın merkezi olan Hermanstadt'ı muhasara ettiler. Bu sırada, sonradan Türklere karşı olan mücadelesiyle büyük bir şöhret kazanan ve Macar millî kahramanları arasına giren Jan Hunyad (Hunyadi Yanoş) şehrin imdadına koştu. Mezid Bey, muhasarayı kaldırıp onun üzerine yürüdü. Lâkin, Türk kumandanlarının fazla cesareti ve düşmanı küçük görmesi yüzünden yapılan hatalı bir hareket sonunda akıncılar, kaleden çıkan düşmanla Jan Hunyad'ın kuvvetleri arasında kalarak mahvoldular. Mezid Bey, şehit düştü. Bu olay, Jan Hunyad'ın, bir anda bütün Avrupa'da şöhret sahibi olmasını sağladı.

Türkler aynı yıl Rumeli Beylerbeyisi Kula Şahin Paşa kumandasında seksen bin kişilik yeni bir kuvvet gönderdilerse de, tecrübeli akıncı beylerinin tavsiyelerine ehemmiyet vermeyen mağrur beylerbeyi, 1 eylül 1442 günü Eflâk'ta, yukarı Jolornica'da Vazvag mevkiinde fena halde bozuldu. Kendisi canını kurtardı, fakat pek çok kıymetli akıncı beyleri şehit düştüler.

Bu iki yenilgi, Hıristiyan dünyasına yeni ümitler verdi. Hemen Papa'nın teşviki ile Türkleri Rumeli'nden tamamen söküp atmak için bir Haçlı ordusu kuruldu. Bu ordu, evvelâ Macarlar, Lehler, Bulgarlar,

Giydikleri çelik zırhlar bile düşman kuvvetlerini, Kosova Meydan Savaşı'nda, Türk palasından kurtaramadı.

Ulahlar, Arnavutlar ve Sırplar'dan meydana geldi. Sonra, Alman İmparatorluğuna dahil bulunan milletlerle Fransız, Belçika ve İtalyan gönüllüleri de katıldılar. Ordunun başında Lehistan ve Macaristan Kralı Ladislav vardı. Kumandayı Jan Hunyad üzerine almıştı. Papa'yı ise, kardinal Caesarini temsil etmekteydi. Haçlılar, birlikte harekete geçmek üzere aynı zamanda Osmanlı Türkleri'nin amansız düşmanı Karamanoğlu İbrahim Bey'le anlaşmış bulunuyorlardı. Ordu tam manasıyla kurulduktan sonra kaçak Sırp despotu Corci Brakoviç ve Vlad Dragula Voyvodası da kendi milletlerinden mürekkep birliklerin başına geçtiler.

Haçlı ordusu 1443 yılı haziran ayında Budin'den hareket ederek Tuna'yı geçti. Semendire, Alacahisar, Niş ve Şehirköy'ü alarak Sofya'ya doğru ilerlemeye başladı. Aynı zamanda Karamanoğlu İbrahim Bey taarruza geçip Ankara, Beypazarı ve Kütahya bölgelerini işgal etmişti.

HAÇLILAR'LA KARŞI KARŞIYA

Durumu endişe ile takip eden II. Murad Han, evvelâ Karamanoğlu üzerine yürüyüp onu yenerek barışa mecbur ettikten sonra Rumeli'ye döndü.

Türk ve Haçlı kuvvetleri, ilk defa Morava'da karşılaştılar. Lâkin, Türk ordusunda bulunan Arnavut prensini Jan Kastriyota = İskender Bey ihanet ederek mevkiini bırakıp kaçması, ordunun bir kanadının boş kalmasına ve mağlûbiyetin baş göstermesine sebep oldu. Bu yeniliş ise, Sofya'nın elden çıkmasına sebep oldu. Düşman, Filibe'ye inmek üzere İzladi derbendine yürüdü. İşte, Karamanoğlu'nu yenmiş olan Murad Han, bu sırada gelip yetişmişti. Derbend'i aşamayacağını anlayan Jan Hunyad, sahte bir ricat hareketi gösterdi. Rumeli Beylerbeyisi Kasım, Tokat sancakbeyi Balaban Paşalar ve Bolu sancakbeyi Çandarlı oğlu Mahmud Çelebî, düşmanı şiddetle takibe başladılarsa da, akıncı Turahan Bey'in ihmali yüzünden Türk kuvvetleri Haçlılar'ın kurduğu pusuya düşüp mahvoldular. Kasım Paşa ile Mahmud Çelebî esir düştüler. Derbend'i bu hile ile aşan Haçlılar, Yalvaç mevkiinde bir zafer daha kazandılar. Bu sırada Karamanoğlu barışı bozarak yeniden hücuma geçmiş ve Osmanlı Türkleri'ni arkadan vurmuştu. Ne dinî ve ne de millî endişeler, ona hanedanının ananevî kinini unutturamıyordu. Onun bu hareketi, bütün doğu İslâm dünyasında nefretle karşılanmıştı.

Yalvaç'da galip gelen Haçlılar, güneye doğru ilerlediler. Ancak, şiddetle basan kış, onları durmaya mecbur etti. II. Murad Han, bundan faydalanarak Brankoviç'in aracılığı ile barış istedi. Çünkü, iki cephede birden savaşması imkânsızdı. Türk elçilik heyeti Segedin'de Macar kralı tarafından kabul edildi. Papa'nın ve imparatorun bütün muhalefetlerine rağmen, müttefiklerinden umduğu yardımı göremeyen Ladislav, 12 temmuz 1444 tarihinde Türkler'le Segedin barışını imzaladı. On yıl süreli olan bu antlaşmaya göre Eflâk, Macarlar'ın himayesine geçiyor, ortadan kaldırılan Sırp despotluğu yeniden kuruluyor ve başta hunkârın enistesi Çandaroğlu Mahmud Çelebî olmak üzere, Türk esirleri fidye karşılığı serbest bırakılıyorlardı. Türkler ve Macarlar, bundan sonra dost geçinecekler ve birbirlerinin yurtlarına saldırmayacaklardı.

II. Murad Han, bundan sonra Karamanoğlu İbrahim Bey'in üzerine yürüyerek onu ağır bir hezimete uğratıp ülkesini kafasına geçirdi. Taşeli'ne kaçan İbrahim Bey, sonunda hunkârın kız kardeşi olan zevcesiyle vezirini gönderip ağır tazminat vermek ve Osmanlı himayesini kabul etmek şartiyle yakasını bir daha kurtardı.

MURAD HAN'IN FERAGATİ

Segedin barışı, daima zafere alışmış olan Türklere ağır gelmişti. II. Murad Han, bundan fena halde sıkılarak taç ve tahtını on iki yaşındaki oğlu ve İstanbul'un müstakbel fatihi II. Mehmed'e bırakıp Manisa'ya istirahate çekildi.

Barışın imzalanmasından on gün geçmeden Papa'nın vekili Kardinal Caesarini'nin ısrarı üzerine Macar krallık meclisi Müslümanlar'a verilen sözün ve edilen yeminin önemi olmadığı gerekçesiyle Segedin sulhünün bozulmasını kararlaştırdı. Bunun üzerine aynı müttefikler Haçlı ordusunu yeniden kurdular. Ayrıca, Papalık ve Venedik de resmen ittifaka girdiler. Yalnız Venedikliler fiilen savaşa katılmayıp para yardımında bulunmayı üzerlerine almışlardı. Papalık donanması ise, Türkler'i Anadolu'dan Rumeli'ye geçirmemeyi taahhüt etmişti.

Eylül ayında kral Ladislav, Haçlı ordusuyla Tuna nehrini aştı, kasım ayının başlarında ise Varna önlerine geldi.

Durumu, barışın bozulmasına taraftar olmayan Brankoviç'in haber vermesiyle öğrenmiş bulunan II. Murad Han, tekrar ordusunun başına geçip, Çanakkale Papalık donanması tarafından tutulduğu için, İstanbul Boğazı'nı aşarak kırk bin kişilik ordusu ile Rumeli'ye geçmişti. Yıldırım hızıyla Varna'ya doğru ilerledi. İki ordu, 10 kasım 1444 salı günü karşılaştılar. II. Murad Han, Haçlı ordusuna karşı parlak bir zafer kazandı. Ladislas ile Caesarini maktul düştüler. Böylece padişah, kısa zaman evvel Türk şerefine sürülen lekeyi silmiş oldu.

Ladislas'ın ölümü üzerine Almanya imparatorunun ikinci oğlu, öbür Ladislas Macaristan kralı seçilmiş ve Jan Hunyad kendisine naip tayin olunmuştu. Bu zat, Varna yenilgisinin intikamını almak için dört yıl sonra Macar, Alman, İtalyan, Leh, Çek ve Ulahlardan bir Haçlı ordusu kurdu. Corci Brankoviç ve Bizans İmparatoru tarafsılığı tercih ettiklerinden bu orduda Sırplar ve Rumlar yoktu.

Haçlı ordusu Belgrad üzerinden Tuna nehrini geçerek evvelâ Osmanlı himayesinde bulunan Sırbistan'ı işgal etti. İkinci Murad Han, onun Jan Kastriyota ile birleşmesine engel olmak için süratle ilerlediğinden iki ordu Kosova mevkiinde birbirine mülâki oldu.

Elli yıl evvel adaşı ve büyük babası Gazi Hudavendigâr Murad Han'ın Birinci Kosova meydan savaşını kazandıktan sonra şehit düştüğü yerde, ikinci bir meydan savaşı başlamak üzere idi. Her iki ordu, aşağı yukarı ellişer bin kişi gücünde idi. Murad Han, Türk ve İslâm ananesine uyarak evvelâ düşman ordugâhına sekiz kişilik bir heyet gönderip barış teklifinde bulundu. (Sıbyan ve nisvan iki taraftan ayak altında kalıp muharebeye sebep bir hal yok iken köyler yanıp reâyâ tayfasının perişan ve perakende) olmamasını arzu ediyordu.

Lâkin Jan Hunyad, bu heyeti dinlemek bile istemedi.

MEYDAN MUHAREBESİ

1448 yılı ekim ayının on altıncı günü akşama doğru, iki ordu savaş nizamına girmeye başladı. Türkler, her zamanki durumunu muhafaza ediyorlardı. Rumeli dilâverleri, Rumeli Beylerbeyisi'nin kumandasında olarak sağ kanatta, Anadolu yiğitleri, Anadolu Beylerbeyisi'nin kumandasında olarak sol kanatta idiler. Ortada bir hendek açılmış, arkasına ağırlıklar yerleştirilmiş, bunun arkasında ise, kalkanlarını üç sıra halinde yere saplanmış olan Kapıkulu piyadesi yani yeniçeriler yer almıştı. II. Murad, bunların başında idi. Haçlı ordusunun sağ kanadını Macarlar'la Sicilyalılar, sol kanadını Almanlar tutmuşlardı. Bohemya ve Transilvanyalı tüfenkçiler merkezde, Çekler, Ulahlar, Lehler onların iki taraflarındaydılar.

Tarihte İkinci Kosova meydan savaşı diye anılan meşhur meydan muharebesi, 17 ekim 1448 perşembe günü başladı. Ancak, o gün büyük çarpışmalar olmadı. Taraflar birbirini kollamak ve denemekle vakit geçiriyorlardı. Ertesi cuma günü, çarpışmalar gittikçe hızlandı. Nihayet öğle vakti iki taraf ordugâhlarını terk ederek birbirlerine girdiler.

«KOMAN KOÇ YİĞİTLER!...»

II. Murad Han, büyük bir şiddetle taarruza geçtiği halde, umduğu neticeyi alamadı. Baştan başa zırhla örtülü düşman askerine kılıç işlemiyordu. Türkler ve Macarlar, günün sonuna kadar eşit bir şiddet ve cesaretle döğüştüler. Sonunda Türk ordusu ağır basmaya başladı.

Ertesi sabah, savaş büyük bir şiddetle başladı. Biraz sonra Türkler, sağ ve sol kanatlarını mukavemet edememiş gibi geri çektiler. Aynı zamanda sağa ve sola doğru yayılıyorlardı. Düşman, açık kalmış olan merkeze hırsla hücum etti. Yeniçeriler evvelâ sert bir mukavemet gösterdilerse de, sonra onlar da ricat edip düşmanı kendilerine doğru çektiler. Jan Hunyad, birden, Türkler'in yapmak istediği manevrayı anlayarak sağ kanattan bütün gücüyle yüklendi. İşte o zaman savaş en şiddetli ve korkunç halini aldı. Davul ve zurna sesleri, trampet ve boru uğultuları, at kişnemeleri, silâh şakırtıları, nağralar, küfürler, feryatlar, dualar ve beddualar, koca sahrayı elli yıl evvel olduğu gibi, bir daha inletti. Türk ordusundan yükselen tekbir sesleri ise, bunların hepsini bastırmaktaydı. Kalın sesli çavuşlar:

— Koman gaziler, koman koç yiğitler, koman kurtlar... İşte can verip şan alacak gündür. Ha koman ha!... diye haykırıyor, Türk bayrakları zafer heyecanıyla çırpınıyor, dilâverler kükremiş arslanlar gibi atılıyordu.

Bu sırada sağ kanattan Turahan Bey'in süvarileri Haçlı Ordusunu rahatça sarmaya başlamıştı. Aynı şeyi sol kanattaki Anadolu sipahisi de yapmaktaydı. Aynı anda II. Murad Han (canından geçmiş delülerle) merkezden şiddetli bir taarruza geçti.

Düşman, tamamen kıskaç içine alınmış ve şimdi sadece bir imha savaşı başlamıştı. Kıskaçtan kurtulanlar ordugâha, Alman topçusu tarafından müdafaa edilen arabalardan kurulmuş barikatların arkasına çekildiler. Lâkin, yeniçeri yiğitleri bu barikatları da korkusuzca aşıp onlara eriştiler.

Jan Hunyad, bastıran gece karanlığından faydalanıp artçı kuvvetlerin himayesiyle er meydanını terk edip, kaçabildi. Zafer, parlak ve noksansızdı. Haçlılar'dan on yedi bin kişi maktül düşmüştü. En geride Macar şövalyeleri bu arada idi. Türk dilâverlerinden ise, dört bin kişi şehadet şerbetini içerek Hakk'ın ulu rahmetine kavuşmuş bulunuyordu. Rumeli topraklarında artık Türk'e karşı koyacak bir kuvvet kalmamış, üst üste bozguna uğrayan Jan Hunyad ise, hem cesaretini, hem itibarını kaybetmişti.

Hasıl olan yılgınlık o kadar büyük idi ki, beş yıl sonra Türkler Fâtih Sultan Mehmed Han kumandasında olarak, İstanbul'u muhasara ettikleri zaman, Haçlı Hıristiyan devletleri, yardım için yerlerinden kıpırdamaya cesaret edememişlerdir.

5. Cumhurbaşkanımız

CEVDET SUNAY

Yazan :
MES'UD ÖNCE

Cevdet Sunay, Cumhurbaşkanlığına seçildiği gün, Başbakan Süleyman Demirel, Senato Başkanı Atasagun ve Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli ile.

ALTI yıl önceydi. O gün, Beylerbeyi'ndeki okulumuzda, her zamankinden farklı bir faaliyet vardı. Bir büyüğümüzü bekliyorduk. Biraz sonra gelecek motoru karşılamak üzere, okul komutanımız ve okulumuzun diğer personeli rıhtımda vaziyet almıştı. Ben, yüzbaşıydım o zaman. Belimde sırmalı nöbet kemeri, 24 saatlik nöbetçi subaylığı görevini ifa ediyordum.

Sonra motor göründü. Orgeneral forsunu taşıyan motor, Boğaz'ın mavi sularını köpürterek yaklaştı ve usta bir manevra ile rıhtıma yanaştı.

İlk çıkan Orgeneral Sayın Cevdet Sunay'dı. İlk defa görüyordum onu. O zamana kadar daima büyük ciddiyetinin, içten şefkatinin methini duymuş ama, kendilerini görmemiştim.

Cevdet Sunay, elinde uzun general asası ile karaya çıkarak teker teker elimizi sıktı. Hareketlerinde askerliğin büyük ciddiyetinin yanısıra, büyük insan olmanın samimî şefkati göze çarpıyordu.

Okulun öğrencileri, büyük askeri karşılamak üzere taburda bekliyorlardı. Yaşları 12-14 arasında, boyları bir buçuk metreyi bulmayan bu küçük askerî öğrencileri görünce askerliğinin ciddiyeti yanında gözlerinde beliren şefkati hemen fark ettim. General Sunay'ın, temiz pak, siyahbeyaz giyinmiş, ışıl ışıl gözleriyle kendisini takip eden asker çocukların yanaklarını okşamayı arzuladığı halde, kendisini zorlayarak buna mani olduğu belli oluyordu.

Sonra, okulumuz gezdirildi. Orgeneral Sunay, okulun özel ziyaret defterine, intıbalarını yazdı. Bir asker büyüğümüzü, en büyüğümüzü görmenin, onu karşılamanın ve uğurlamanın kıvancını duyarak, tekrar birlikte rıhtıma kadar yürüdük. Orgeneral forsunu taşıyan motor gözden kayboluncaya kadar, rıhtımda, kendilerini takip ettik.

Askerlik, başlı başına bir sanattır ama, şüphesiz komutan olmak büsbütün ayrı bir sanattır. Komutanlığın en büyük özelliği, maiyetini kendisine rütbe bağlarıyla değil, manevî bağlarla bağlamaktır. Ancak o zaman huzur içinde savaşmak mümkün olur. Ancak böyle bir komutanın maiyeti, onun emri üzerine seve seve ölüme atılır. Ve ölüme giderken, bilir ki, kendisini seven, kudretli bir komutana dayanmaktadır.

Orgeneral sayın Cevdet Sunay hakkında daha önce duyduklarım, gerçek bir komutanın bütün özelliklerini haiz oldu-

ğu merkezindeydi. O gün, bundan altı yıl önce kendilerini gördüğüm gün, yalnız el sıkışından ve bakışından, duyduklarımızın yanlış olmadığını anladım. Cevdet Sunay, gerçek bir komutanın bütün özelliklerini şahsında toplamış bir askerdi.

Bu bakımdan, bu büyük askerin yalnız ordunun başında değil, Cumhurbaşkanı seçilerek, bütün milletin başkanı olması, şüphesiz ki, milletçe sevinilecek olayların başında gelir.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, her şeyden önce yirminci asrın adamı: 1900 doğumlu. Bugün 66 yaşında. Asrın ilk yılında Trabzon'da doğan Sunay, I. Dünya Savaşının, Kurtuluş Savaşı'nın en gaileli günlerini yaşamış.

17 YAŞINDAKİ ASTEĞMEN

Daha okula başlarken, asker olmak aşkıyla yanan küçük Cevdet, ilk tahsilini bitirdikten sonra Kuleli Askerî Lisesi'ne girmişti. 1917 yılında, liseyi bitirdiği zaman, Türkiye, I. Dünya Savaşı'nın en karanlık günlerini yaşıyordu. Subay ihtiyacı günden güne artmaktaydı. Genç lise mezunu Cevdet, Harbiye'ye geçen diğer arkadaşlarıyla birlikte özel bir eğitime tabi tutulduktan sonra, 1 Eylül 1917'de on yedi yaşında bir asteğmen olarak Filistin cephesine gönderildi.

Boğaz'ın mavi sularının kıyısındaki okulundan ayrılan genç asteğmen, şimdi güneş altında kavrulan kızgın topraklarda savaşıyordu. Vatan ve vazife aşkının verdiği şevkle çarpışan Asteğmen Cevdet, kısa zamanda başarılar göstererek madalyalar aldı ve teğmenliğe terfi etti.

Fakat savaşın türlü cilveleri oluyor. Gerçi artık harp bitmeye yüz tutmuş, yenilen, kazanan taraflar belli olmaya başlamıştı ama, kader savaşın bitip bitmediğini dinlemiyor ki. Teğmen Cevdet, aynı yılın sonlarında yaralandı, hemen arkasından bağlı bulunduğu birlikle beraber İngilizler'e esir düştü.

KURTULUŞ SAVAŞI

Bu arada savaş bitmiş, memlekette kurtuluş mücadelesi başlamıştı. Daha yirmi yaşında olduğu halde harbin bütün fecaatleri içinde pişen Teğmen Cevdet, 1920'de yurda döner dönmez Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Yurt içindeki savaşlarının ilki Gaziantep cephesinde oldu. Genç teğmen, hırslıydı, azimliydi. Türkiye'nin yenilmesini hazmedemiyor, Kurtuluş Savaşı'nda, payına düşen vazifeyi fazlasıyla yapmaya çalışıyordu. Bunların sonucu olarak Gaziantep cephesinde verdiği parlak savaşlar üzerine takdirname ile taltif edildi.

Cevdet Sunay, Genelkurmay Başkanı iken bir merasimde.

Güney cephesindeki savaşlar sona erince, genç teğmen, bu defa Batı cephesine verildi. Kurtuluş Savaşı'nın en şiddetli günleri yaşanıyordu. 41. tümenin topçu alayında görevli olarak aylarca büyük mahrumiyetler içinde savaştı ve İzmir'in kurtuluşu ile sonuçlanan savaşlara katıldı. İşte bu savaşlarda gösterdiği üstün başarılardan ötürü de İstiklâl Madalyası ile taltif edildi.

CUMHURİYETTEN SONRA

Harp kazanılmış, memleket düşmanlardan temizlenmişti. Genç subay, artık askerliğin akademik tarafına başlayabilirdi. Cumhuriyetten hemen sonra Harp Okulu'na devam ederek yarım kalan tahsilini tamamladı. Fakat bu onun için kâfi değildi. Bizzat çeşitli harplerin içinde yaşayan bir insan olarak, askerlik ilminin daha derinlerine inmek istiyordu. Bu düşünceyle 1927'de yüzbaşılığa terfi ettiği yıl, Harp Akademisi'ne girdi. Burada üç yıl süre ile, kendisini askerlik ilmine verdi. 1930'da, 30 yaşında genç bir kurmay yüzbaşı olarak 11. Kolordu emrinde, Edremit'teki 3. batarya komutanlığına tayin edildi.

Cevdet Sunay'ın Edremit'teki batarya

Cumhurbaşkanlığına seçilen Cevdet Sunay, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yemin ederken...

komutanlığı görevi üç yıl sürdü. Daha binbaşılığa terfi etmesinden önce Genelkurmay Başkanlığı Harekât Başkanlığı'nda görev alan Cevdet Sunay, 1934'te binbaşılığa terfi etti. Bunun üzerine IV. kolordu harekât şubesine, 1935' te de I. Süvari Tümeni kurmay başkanlığına tayin edildi. Bu ikinci vazifesi icabı Karaköse'de bulundu. Daha sonra, çeşitli birliklerde vazife alan Cevdet Sunay, 1940 yılında yarbaylığa terfi etti.

Kurmay yarbay Cevdet Sunay'ın 1940 yılından sonraki çalışmaları daha çok, sevdiği askerlik ilminin öğretmenliği üzerinde toplandı. 1942' de Harp Akademisi' ne tabiye öğretmen yardımcısı tayin edilerek bir yıl çalıştıktan sonra 1943' te 72. topçu alayı komutanlığına tayin edildi ve aynı yıl albaylığa terfi etti.

SUNAY'IN ESERLERİ

43 yaşındaki kurmay albay Cevdet Sunay, tekrar Harp Akademisi'ne verilerek, 1947 yılına kadar burada tabiye öğretmenliği yaptı. Cevdet Sunay, bir taraftan öğretmenlik yaparken, bir yandan da öğretmenlik ettiği derslerin gerçekten ilmini yapma yoluna gitti. Ders saatlerinden artan vakitlerini kitap yazmaya ayırdı. Böylece Geri Hizmet ve Üçüncü Sınıf Tabiye Dersleri adlı eserlerini hazırladı. Basılan bu eserler, Cevdet Sunay'ın ilminin ve tecrübelerinin Türk askerine en değerli hediyesi oldu.

Kurmay Albay Cevdet Sunay, 1947 yılında yeniden kıta hizmetine başladı. 1948 de Amerikan malzemesiyle kurulan ilk zırhlı tugayın komutanlığına tayin edildi. 1949' da da tuğgeneralliğe terfi etti.

GENERAL SUNAY

Cevdet Sunay, tuğgeneralliğe yükselişinin ertesi yılı, 1950' de Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanlığı'na tayin edildi. 1952' de tümgeneralliğe terfi etti. 1953 yılında da 33. Tümen komutanlığına tayin edilerek Erzurum'a gitti.

Askerlik hayatının her adımını başarı ile bitiren Cevdet Sunay, 55 yaşında iken 1955 yılında korgeneralliğe terfi etti. 1957' de yeniden Genelkurmay Harekât Başkanlığına getirilen Sunay, 1958 yılında Genelkurmay II. Başkanlığına tayin edildi. 30 Ağustos 1959' da da Orgeneralliğe terfi etti.

27 Mayıs 1960 inkılâbını müteakıp önce Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na getirilen Cevdet Sunay, daha sonra Genelkurmay Başkanlığı'na tayin edildi ve 1966' ya kadar bu vazifeyi büyük bir dirayetle başardı.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in amansız hastalığı üzerine, bir Cumhurbaşkanı adayı üzerinde durulunca, bütün millet bir anda Sunay'ın şahsında birleşti. O, şüphesiz ki, bu en büyük mevkii dolduracak büyük bir insandı. Netekim daha ilk turda büyük bir ekseriyetle Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanması, bunun en büyük ispatı oldu.

Geçmiş zaman hikâyeleri

Bir Parça Ekmek

Veya

Eli Kesilen Kız

Yazan: 17. Yüzyıl müelliflerinden
Süheylî Ahmed Bin Hemdem
Üslûbunu muhafaza ederek
sadeleştiren: ŞEVKET RADO

IV. Murad çağı yazarlarından Hemdem oğlu Ahmed Süheyli Çelebi'nin «Acayibu'l-me'sir ve Garâibu'n-Nevâdir» adlı eserindeki hikâyelerden ilkini geçen sayımızda vermiştik. Bu sayıda da aynı eserden alınan bir başka hikâyeyi okuyucularımıza sunuyoruz.

HİKÂYET olunur ki, o cennet misali Bağdad şehrinde zengin bir bazirgân (tacir) var idi. Gayetle hasis olup, ömrü boyunca, bir adama bir akça sadaka vermiş değil idi. Ve gene Bağdad şehrinde iyi halli fakir bir hamal var idi. Bir gün ol hamal, ortalıkta büyük bir kıtlık hüküm sürmekle, «Çoluk çocuğuma yetecek kadar dünyalık elde edemedim» diyerek şehrin yollarına döküldü.

Hikmet-i Hüda ile bahsi geçen tacirin kapusu önüne geldi. Meğer onun evinde ekmek pişirirler imiş. Ekmeğin kokusu hamalın burnuna gelip dayanamadı. Kapuyu dak edip «Allah rızası için bir parça ekmek!» diye seslendi. Tacirin hatununun kulağına bu sada geldikte, merhamet deryası cuşa gelip, meğer ol tacirin bir küçük yetişmiş kızı var imiş, avret kızına: «Al şu ekmeği, var Allah rızası için diyen dilenciye ver!» dedi. Kız dahi ekmeği alıp vardı, dilenci hamala verdi. Ol dahi alıp dua ederek gitti.

Yolda, hikmet-i Hüda ile evin sahibi tacire rast geldi. Tacir elinde ekmeği gördü: «Sen bu ekmeği kimden aldın? Bu şehirde şimdilik benden gayri kimsenin evinde böyle ekmek bulunmaz,» dedi. Hamal önüne düşüp: «İşte bu evden aldım» deyu kapuyu gösterdi. Tacir hemen gazaba gelip: «Sen bir daha bu eve gelme!» deyu bir sürü ağır sözler söyledi ve döndü içeru girdi. Hatununa: «Ekmeği sen mi verdin fakire?» dedi. Hatunu dahi: «Beli, ben verdim ve lâkin kızım herifin eline verdi» deyince, avreti şiddetle azarlayıp, kızın sağ elini bileğinden kesti, mecruh eyledi. Kızcağız: «Ne yapayım, büyük Allahın emri bu!» diyip öylece kaldı.

Çok geçmeden ol zengin tacir, fakir düşüp bir lokma ekmeğe muhtaç oldu. Hattâ bir gün ancak bir adama yetecek kadar nafaka bulup kızına verecek nafakayı elde edemeyince, kızına döndü: «Bugünkü gün sana bir şey vermeye kadir

«O cennet misali Bağdad şehrinde bir bazirgân var idi.»

değilim. Var bugün akşam için sen de kendine nafaka olacak bir şeyler topla!» dedi.

Ol zavallı kız ise ömründe bir yere çıkmamış idi. «Yarap, nice olur, benim ahval-i pürmelâlim?» deyup gider iken, meğer vardığı yer çarşı imiş. Halk pazarlıkta. O da bir büyük tacirin dükkânı önünde durdu. Ve lâkin sırrını açmak elinden gelmeyip, öylece durduğundan dükkân sahibi tacir kendi kendine: «Görünüşte bir ehli ırza benzer» diyerek kıza, «Sen baliğ oldun mu?» diye sordu. Kız dahi, «Beli» dedi. «Öyle ise sana vasi ve vekil lâzım değil. Gel seni Allah-ü Taalâ'nın emriyle helâlliğe alayım» dedi. Etrafında olan bazirgânlar dahi «Pek makul,» deyip ol saat kızı alıp hanesine götürdü. Ve nikâh eyledi.

Gece oldukta, önlerine yemek getirdiler. Tacir bir miktar yiyip kıza: «Sen dahi yesene!» dedi. Kız ise içinden: «Benim bir elim yoktur. Bir gün babam bir dilenciye ekmek verdiğim için kesmişti. Şimdi elimi yemeğe uzatırım da kesik görürse, 'Ben seni sağ zannederek aldım. Meğer mecruh imişsin' diye beni bu saat boşayıp reddederse babamın evini bilmem, bu anda nereye gideyim?» diye söylenir, niyaz ederken hatifi gaybdan kalbine bir nida oldu ki: «Elem çekme! Seni yoktan var eden, senin elini evvelki gibi etmeye kadirdir,» dedikte kız bir kere «Bismillah» deyup ol kesik elini yeninden çıkarıp uzattığı gibi, eli Hak Taalâ'nın kudretiyle sağ salim oldu.

Bu ahvalin aslını tacir bilmeyup, kıza sual eyledi ki: «Üç defa teklif ettikten sonra yemeğe el sürdün. Sebep nedir?» dedi. Kız dahi ol mahalde utanmayı bırakıp evvelki olan macerayı olduğu gibi anlattı. Tacir Allah'ına hamdedip dedi ki: «Sen beni bildin mi kimim?» Kız dahi «Yok» dedi. «İşte sizin kapunuza ekmek için varan fakir hamal benim ve o gördüğün dükkân evvelce senin babanın dükkânı idi, bana sattı. Şimdi benimdir ve benim için senin elini kesmiş idi. Allah-ü Taalâ hazretleri, ol bir parça ekmek yüzünden senin elini sağ eyledi ve babanı fakir, beni zengin edip bu büyük devleti nasip eyledi» dedi.

Kıssadan hisse budur ki: Ara sıra fıkarayı unutmayıp bir parça ekmek ile analar. Zira sadaka vermenin bu kadar faydası olduğu güneş gibi meydandadır.

Şu Bizim Sinoplu DİYOJEN

Fénelon'dan çeviren: MUALLİM NACİ

Diyojen'in, eliyle su içen bir çocuğu görünce, su çanağını kırması.

Hayvanlardan en şiddetli ısıran hangisidir?» diye sordular. «Vahşî hayvanlardan insanın gıyabında konuşanlar; ehlî hayvanlardan dalkavuklar» diye cevap verdi.

■

Diyojen'e, «Dünyada en fena hal nedir?» diye sordular. «Hem ihtiyar, hem fakir olmak» dedi.

■

Birisi: «Adam ne vakit evlenmeli?» diye sordu. «Genç ise, henüz evlenme zamanı gelmemiştir. İhtiyar ise vakti geçmiştir» dedi.

■

Bir acemi, diktiği nişana doğru ok atmak üzere hazırlanıyordu. Diyojen koşarak gitti. Nişanın önüne oturdu. «Neden öyle yaptın?» diye sordular. «Beni vurur diye korktum» cevabını verdi.

■

Bir gün sokakta oturmuş ekmek yiyordu. Gelip geçenler başına toplandılar. Kendisine «köpek» dediler. Şu cevabı verdi: «Köpek sizsiniz ki, ekmek yemekte olan bir adamın etrafını alıyorsunuz.»

■

Güzel bir genç, birtakım çirkin sözler söylüyordu. Diyojen dedi ki: «Fil dişi kından kurşun kılıç çekmeye utanmıyor musun?»

■

Yunanistan'ın hangi tarafında akıllı adamlar gördüğünü sordular. «Isparta'da birçok çocuk gördüm. Fakat hiç bir yerde adam görmedim!» cevabını verdi.

Bir gün elinde yanar bir fener olduğu halde dolaşıyordu. Ne aramakta olduğunu sordular. «Adam arıyorum!» dedi.

■

Yanında birisi, astronomiden bahsedecek olsa, «Semavattan ne zaman avdet buyuruldu?» der idi.

■

Çalgıcıların, uzun uzadıya saza düzen vermelerinden hiç hoşlanmazdı. «Bir kere akıl kanunu bozuk! Önce ona düzen vermeye baksınlar!» derdi.

■

Derdi ki: «Birtakım ehemmiyetsiz şeylerde insanların birbirlerinin önüne geçmeye çalıştıkları görülüyor. Fakat hiç fazilet yolunda en öne geçmek gayretinde bulunan görülemiyor.

■

Gene bir defa sokak ortasında «Adamlar! Adamlar!» diye haykırmaya başladı. Birtakım halk etrafına toplandı. «Ben adamları çağırıyorum!» diye sopasıyla onları ürküttü.

■

Bir gün hamama gideceği sırada suyun pis olduğunu görünce, «Burada yıkandıktan sonra temizlenmek için nereye gitmeli?» demiştir.

■

Bir gün ciddî, faydalı bir nutuk veriyordu. Önünden birçok adamlar geçtiği halde bunu dinlemeye rağbet eden olmuyordu. Birdenbire şarkı söylemeye başladı. Halk derhal başına üşüştü. «Sade eğlence ararsınız. Hiç doğru söz dinlemek zahmetine katlanmazsınız!» diye cümlesini tekdir etti.

Arel Kütüphanesi

Yazan: Yılmaz ÖZTUNA

BÜYÜK bestekâr, müzikolog, hukukçu ve edip Hüseyin Sâdeddin Arel'in (1880-1955) kütüphanesi, bugün Türkiyat Enstitüsü'nde bulunmaktadır. Bu yazımızda, Arel Kütüphanesi hakkında biraz bilgi vermek istiyoruz.

Arel, her zaman birçok hususî kütüphanenin nasıl yok olduğunu acı acı anlatır, örnekler verirdi. Bunda, sahiplerinin sorumluluğunun, vârisleri derecesinde büyük olduğunu da ilâve ederdi. Ölümünde kütüphanesini İstanbul Üniversitesi'ne bırakacağını herkese söylemiş, fakat bu hususta yazılı bir vasıyet bırakmadığı gibi, üniversitenin hangi kısmına hibe edileceğini de bildirmemişti.

Vefatından sonra, bu işin hemen yapılması lüzumunu Arel'in zevcesi Pâkize ve tek çocuğu olan kızı Nâciye Hanımefendiler'e anlattım. Hanımefendiler, kütüphanenin hibe edilmesi fikrinde sabit, fakat nereye verileceği hakkında müteredditler. Nihayet Türkiyat Enstitüsü üzerinde duruldu ve Türkiye'de Türkoloji'nin merkezi olan ve müsait bir binası bulunan bu müessese tercih edildi.

Kütüphanenin nakli işini, Arel'in kardeşi olan Denizcilik Bankası umum müdür muavini Osman Dardağan deruhte etti. Kitaplar teker teker elden geçirilip üzerine «Arel armağanı» damgası vuruluyordu. Bu iş, birkaç hafta sürdü. Arel'in zevcesi, ben, müzikolog Haydar Sanal, tarih doçenti (şimdi profesör) Dr. Şehâbeddin Tekindağ, tarih asistanı (şimdi doçent) Cengiz Orhonlu, tarih talebesi (şimdi Dr. asistan) ve benim talebem olan Muammer Kemal Özergin ve daha bir iki kişi, bu işi tamamladık. 50 büyük sandık doldu.

Arel kütüphanesinde her çeşit kitap vardır. Geniş bir evde oturduğu için, gazeteler dışında hiç bir basılı şeyi atmamıştır. Onun için pek çok dilde yüzlerce dergi kolleksiyonu, gazete tomarları, yüzlerce dosya halinde gazete kesintisi (coupure) çıktı. Arel, tıbba, bilhassa psikoloji ve metafizike çok meraklıydı. Gerek bu konularda, gerekse büyük dillerin gramer, sözlük ve ansiklopedilerine ait yüzlerce kitabı vardı. 7-8 dilin belirli klasik ve modern eserleri, piyesleri, şiir külliyatı, felsefe, sosyoloji kitapları çoktu. Hukuk kütüphanesi çok zengindi. Türkiye'de hiç nüshası bulunmayan Avrupa kanun kolleksiyonları mevcuttu. İslâm hukukuna (fıkh) ait basma ve yazma eserler de çıkmıştır. Ancak, Arel kütüphanesinin bütün değeri, musiki kitaplarıdır. Musikiye ait eserleri iki kısımda incelemek mümkündür:

1 — Türk Musikisi kısmı: Bu kısımda Türk Musikisi üzerinde yazılmış, bu sanatı yakından ve uzaktan ilgilendiren bütün basma eserler, bütün nota dergi ve kolleksiyonları, bütün musiki dergileri bulunmaktadır. Ayrıca Türk Musikisi nazariyatı üzerinde yazılmış hemen bütün Arapça, Farsça ve Türkçe yazmaların kopyaları vardır. Ali Ufkî Bey'in tek nüshası British Museum'da bulunan **Mecmûa-i Sâz-u Söz** adlı XVII. asır Batı notası ile yazılmış Türk Musikisi külliyatı, gene tek nüshası Topkapı Sarayı'nda olan Şeyh Mahbûb'un **Edvâr**'ı, Prens Kantemir'in **Edvâr** isimli saz eserleri kolleksiyonunun prensin elyazısıyla yazılmış yeryüzündeki tek nüshası, Arel kütüphanesindedir.

Fakat Türk Musikisi kütüphanesinin en muhteşem kısmı, elyazısıyla yazılmış ve yüzlerce dosya teşkil eden nota kolleksiyonlarıdır. Bu kısım, büyük müzikolog Dr. Subhi Ezgi'nin 70 yılda topladığı bütün notaları da içine almaktadır. Gene Ezgi'nin kendi besteleri de Arel'deydi. Fakat ölümünden sonra geri isteyip almıştır. Ezgi, ölümünde kendi bestelerinin, hazırladığı Ârif Bey, Şevki Bey, Ali Efendi külliyatlarıyla beraber Türkiyat'taki Arel kütüphanesine bırakılacağını söyle-

mişse de, bu iş şimdiye kadar gerçekleşmemiştir. Merhumun oğullarını, Ezgi'nin bu vasıyetini yerine getirmeye davet ediyoruz.

MUSİKİ KOLLEKSİYONLARININ EN DEĞERLİSİ

Arel'in Türk Musikisi nota kolleksiyonu, şimdiye kadar toplanmış olan beşinci ve sonuncu kolleksiyondur. Diğer dördü, Mızıkay-ı Hümâyûn ferîkı Necib Paşa'nın, Dâmad Müşir Edhem Paşa'nın, Prens Vezir Mehmed Abdülhalim Paşa'nın ve VI. Sultan Mehmed Vahîdeddin'in kolleksiyonlarıydı. Bu 4 zat, hayatları boyunca, büyük imkânlarıyla topladıkları kolleksiyonları, ölümlerinden sonra saklayamamışlardır. Bugün dördü de dağılmış, kaybolmuş ve ortadan kalkmıştır. Ancak Arel kolleksiyonunda, bu kolleksiyonlardan, bilhassa Necib Paşa'nınkinden alınmış yüzlerce, belki binlerce parça vardır. Demek istiyorum ki, benim bu kolleksiyonları devletin himayesine bıraktırmak için Arel'in ölümünden hemen sonra gösterdiğim ve bu yüzden birçok düşmanlıklara hedef olduğum gayret, ilk 4 kolleksiyonun âkıbeti yüzündendir. Abdülhalim Paşa, Mâye faslından 4 eserin notasını yazdırmak için, bu eserleri o zaman tek bileri bir musikişinasa 500 altın vermişti. Bu örnekten, böyle bir kolleksiyonun ne fedakârlıklarla toplanabildiği anlaşılır. Arel de çok büyük para fedakârlığı yapmış, birçok külliyatlar satın almış, binlerce eseri son bilenlerin ağzından tespit ettirmiş, bu hususta arkadaşı Dr. Subhi Ezgi'nin yarım asırlık büyük yardımını görmüştür. Klâsik Türk musikisine ait bazı parçaların 8, 10, hattâ 15-20 nüshası vardır ki, ileride édition critique hazırlayacak müzikologlar için bitmez tükenmez bir hazinedir. Yüzlerce Türk musikisi parçasının yeryüzündeki tek nüshaları da bu kolleksiyondadır. Hamparsum ve Batı, bazen diğer sistemlerdeki notalarla yazılmış bu eserlerden bir tek yaprağın kaybı, o eserin Türk Musikisi için kaybolması demektir. Arel Türk Musikisi nota kolleksiyonu, tek kelimeyle emsalsizdir. Başka şekilde tavsife kalkışmak, fazla söz söylemek olur.

Bu Türk Musikisi kolleksiyonunu 2 yıl, haftada 5 saat çalışarak teker teker inceledim. Üzerlerinde kırmızı ve mavi kalemlerle yazılmış numaralar, benim elimden çıkmıştır. Fakat bu on binlerce notanın sistematik fihristini yapabilmek imkânından mahrum kaldım.

2 — Batı Musikisi kısmı: Kütüphane-

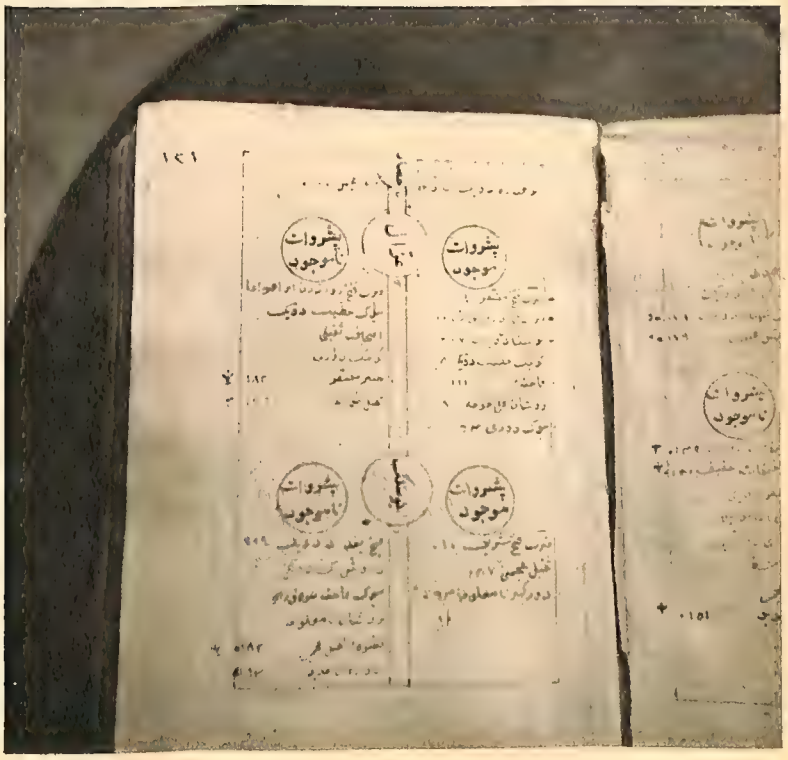

Yeryüzünde tek nüsha olan Prens Kantemir'in Edvâr'ının bir sayfası.

nin bu kısmı, Türkiye'nin en zengin Batı Musikisi kolleksiyonudur. Fransızca, Almanca, İngilizce, hattâ İtalyanca, İspanyolca, Rusça, Rumca, Ermenice kitaplar, nota ve partition kolleksiyonları, on binlerce çok sesli parça, bazı parçaların çeşitli arrangement'ları vardır. Ünlü kitapların (meselâ Jeans'in Helmholtz'ün eserlerinin) ayrı ayrı İngilizce, Almanca, Fransızca nüshaları ve bu nüshaların çeşitli basımları bulunmaktadır. Batı Musikisi'nin chant, solfej, harmonie, contrepoint, fugue, instrumentation, orchestration, composition tarih, hatırat, orkestra idaresi, saz tekniği, notation, terminologie, esthétique, critique, musiki psikoloji ve sosyolojisi üzerinde en ünlü ansiklopediler, sözlükler, manuel'ler, traité'ler, monografiler, ders ve tenkit kitapları, toplamalar vs. mevcuttur.

Bu kütüphane, Arel'in Bomonti'de Güzelbahçe sokağında, ana caddenin hemen yanı başında, 3 numaralı evindeydi. Gönül isterdi ki, bu ev, Türk Musikisi müzesi halinde, kütüphanesiyle beraber muhafaza edilsin ve müstakbel Türk Müzikoloji Enstitüsü'nün veya konservatuvarının çekirdeğini teşkil etsin. Ancak devletimiz, böyle teşebbüsleri gerçekleştirecek malî imkânlardan mahrumdur. Bugün bu ev satılmış ve arsası üzerinde büyük bir apartman yapılmıştır. Bu evde yıllarca cumartesi günleri öğleden sonraları Türkiye'nin en değerli ilim ve sanat adamları toplanır, birçok Avrupalı da gelirdi. Arel, yakınlarını, dostlarını, talebesini, diğer günler de kabul ederdi. 1949'dan 1955'e kadar İstanbul'da bulunduğum zaman haftada en az iki defa gittiğim bu ev ve kütüphane, en büyük feyiz kaynağım olmuştur.

AREL KÜTÜPHANESİ, BUGÜN NE DURUMDA?

Bu mayıs ayı, Arel'in ölümünün 11. yıldönümüdür. On bir yıl sonra Arel kütüphanesi ne durumdadır? Yazımı, bu hususta birkaç söz söyleyerek bitirmek istiyorum.

Türk milletinin yetiştirdiği en büyük bestekâr ve musiki bilgini olan Arel'in kütüphanesi, bugün arzu edilen durumda değildir. Kütüphane, Türkiyat Enstitüsü'ne bazı şartlarla verilmişti. Müstakil bir köşede muhafaza edilecek, bu köşeye «Arel Kütüphanesi» diye bir levha ve merhumun resmi veya büstü konacaktı. Kitaplar, intizamsız bir şekilde böyle bir köşededir. Ancak resmini bu köşede değil, enstitünün kimsenin girmediği bir odasında gördüm. «Arel Kütüphanesi» diye bir levha da konmamıştır. Kütüphanenin en değerli kısmı olan Türk Musikisi nota kolleksiyonu ise enstitüye intikal etmemiş durumdadır. Bu milyonluk kolleksiyonu enstitünün o zamanki müdürü Ord. Prof. Câvid Baysun, fakültedeki odasında muhafaza ediyormuş. Bu kolleksiyonu tez zamanda tasnif edip yerine teslim etmek lâzımdır. Bu işi, zamanımızın en iyi müzikologu olan Haydar Sanal yapabilir. Esasen Arel kütüphanesi, Türkiyat'a geçtikten sonra da orada çalışmıştır.

Böyle bir kütüphane hediye edildiği için Enstitü, Arel'in ailesine bugüne kadar bir teşekkür mektubu yazmak nezaketinde bulunmadığı gibi, basını da haberdar etmemiştir. Kolleksiyonların nasıl ve niçin bir profesörün şahsî odasında kapalı olduğunu soran Arel'in kurduğu İleri Türk Musikisi Konservatuvarı'nın başkanı ve **Musiki Mecmuası**'nın sahibi Etem Üngör'e, enstitünün eski müdürlerinden Prof. Dr. Fâhir İz, hakaret davası açacağını söylemiştir. Enstitünün şimdiki müdürü Prof. Dr. Ahmed Caferoğlu, iki ay önce bu göreve geldiğini, hiç bir şeyden haberdar ve sorumlu olmadığını, Arel'in ailesine teşekkür mektubu yazacağını, kitapları gördüğünü, çok kıymetli şeyler olduğunu söylemiş, fakat kütüphanenin özü olan yazma nota kolleksiyonlarının, kütüphaneyi tesellüm eden profesörün şahsî odasında kilitli bulunduğunu bilmediğini beyan etmiştir. Kütüphanenin Türkiyat'a verilmesi şartlarından biri de, Arel hakkında tarafımdan yazılmış bir monografinin **Türkiyat Mecmuası**'nda, olmadığı takdirde fakültenin diğer bir dergisinde yayınlanacağıydı. Bu monografiyi yazdım. Fakat kendisine verdiğim Prof. Baysun, 1955 yazında bazı bahanelerle makalemi basmak istemedi. Böylece Türkiyat Enstitüsü, Arel kütüphanesinin bağışı için, daha önce, şart olarak ileri sürülmüş ve kararlaştırılmış olan taahhütlerinin hiç birini yerine getirmedi.

TÜRKİYE KÜTÜPHANELERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

Türkiye, kütüphane bakımından dünyanın en fakir ülkelerinden biridir. Eski vilâyetlerimiz olan Balkan devletlerinde milyonluk kütüphanelerin bulunduğu ve devlet imkânlarının sınırlı olduğu hatırlanırsa, hususî bağışlar, kütüphaneciliğimizin geleceği için en büyük önemi taşımaktadır. Bu hususta, yukarıda özetlediğim hatalara düşülmesi, böyle bağışlara teşebbüs edecek olanlara cesaret verecek mahiyette değildir.

Timuroğulları devrinde bir Türk sanatkârı tarafından yapılan minyatürde Türk kadınları.

Türk Toplumunda Kadın

Yazan: Gülçin Çandarlıoğlu

HAVA ve su, yaşamamız için ne ise, aile hayatı da cemiyetimiz için odur. Muhtelif milletlerde farklı karakterde aile tipleri vardır. Bazı milletlerde kadın tamamiyle arka plana atılmıştır. Bazılarında da her şey kadının emrindedir. Türk ailesi ise tamamiyle hürriyet ve eşitlik prensibine dayanır. En eski Türk ailesinde kadın, kocası ile aynı hakka sahipti. Türkler'de bir insanın asil olabilmesi için hem annesinin, hem babasının Türk olması lâzımdı. Bir kız yalnız babası Türk olan bir delikanlı ile evlenemezdi. Bunun en bariz misallerini, asalet unvanlarında görebiliriz. Bir prensin hakan olabilmesi için hem Tigin (anne tarafından asil olanlara verilen unvan) hem İnal (baba tarafından asil olanlara verilen unvan) olması lâzımdı.

Türk ailesinde kadın, çocuklarının istikbali hakkında, kocası kadar söz sahibidir. Halen bazı köylerimizde bu örflerin kalıntılarını görmek mümkündür. Eski Türk cemiyetinde kadın, erkekle eşit haklara sahip bulunuyordu. Tarihimizde bunu teyid edecek sayısız misaller mevcuttur.

Grek tarihçisi Priskos'a göre: Attila'nın yanına giden Doğu Roma elçileri Attila'nın huzuruna çıkmadan önce, Hun İmparatoru'nun karısı Arıkan tarafından kabul edilmiş ve parlak ziyafetlerle ağırlanmışlardır. Bu durum bize imparatoriçenin Attila kadar siyasî nüfuza sahip olduğunu gösterir.

VII. yüzyıldan kalma Orhun kitâbelerinde Bilge Kağan, İkinci Göktürk İmparatorluğu'nun kuruluşunu anlatırken annesini, sevgi ve şefkat ilâhesi Umay'a benzetmekte, onun ölümünde büyük merasim tertiplediğini söylemektedir.

Türk töresine göre, kadının bütün içtimaî işlerde erkekle beraber bulunması şarttır. Hatun da devlet idaresinde hakanla aynı haklara sahipti. Fermanların muhakkak surette «Hakan ile Hatun buyurur ki...» diye başlaması lâzımdı. Sadece «Hakan buyurur ki...» diye başlayan fermanların hükümleri bazı yerlerde yerine getirilmezdi. Hatun, Hakan'ın solunda otururdu. Siyasî konuşmalarda, elçilerin kabullerinde hazır bulunur ve harp meclislerine iştirak ederdi.

Uluğ Yasa'da kadın haklarını koruyan müeyyideler mevcuttur. Meselâ; bir kadına tecavüzün cezası idamdır. Bundan başka, kanun, aile kadınlarına icabında kocaları, yahut çocukları lehine Han'dan şefaatte bulunmak salâhiyetini vermiştir. İslâmdan önceki Türk toplumunda kadının yerine dair en güzel misallere Dede Korkut hikâyelerinde rastlanır.

Ünlü minyatür sanatkârı Levnî'nin yaptığı kadın minyatürlerinden biri.

Bu hikâyelere göre, kadında aranan meziyetler; annelik duygusu, kahramanlık, sadakat, misafirperverliktir. Anne hakkı, Tanrı hakkıdır. Ana ile oğul arasındaki bağlılık, büyük kahramanlık olayları yaratır.

Meselâ Dirse Han oğlu Boğaç Han destanında, «Dirse Han, kırk namerdin iftirasına inanarak oğlu Boğaç'ın hain ve kötü bir evlât olduğuna hükmeder ve ilk avı esnasında onu okla vurur. Burla Hatun, kocasının avdan yalnız döndüğünü görünce müthiş bir korkuya kapılır. Oğlunun başına bir felâket geldiğini sezerek onu aramaya çıkar. Boğaç, kendisini kanlar içinde bulan annesine korkmamasını, yaralanınca Hızır'ın gelerek yarasını sıvazladığını: «Sana bu yaradan ölüm yoktur. Ana'nın sütü ile dağ çiçeği sana merhemdir,» dediğini söyler. Burla Hatun, kocasından habersiz oğlunu tedavi eder.

Aynı şekilde Salur Kazan ava çıktığı esnada, bunu fırsat bilen Şökli Melik, Salur Kazan'ın evini yağmalar. Han'ın annesini, oğlu Urus'u, zevcesi Burla Hatun ve maiyetindeki kırk ince belli kızı esir alır. Bunu haber alan Salur Kazan, her şeyden önce annesini geri ister.

Şökli Melik, Burla Hatun'u saki yapmak ister. Fakat Burla Hatun'u korumak için esirlerin hepsi de Burla Hatun'un kendisi olduğunu söylediğinden, kırk ince belli kızdan hangisinin hakikî Burla Hatun olduğu tespit edilemez. Sonunda Şökli Melik korkunç bir usule baş vurur: Urus'un etinden yemek yapılarak onlara verecek. Kim yemezse, onun Burla Hatun olduğu anlaşılacaktı. Burla Hatun, bu durumu oğluna anlatınca, Urus, annesine, kâfire teslim olmamak için kendi etinden çekinmeden yemesini söyler.

Dede Korkut hikâyelerine göre, bir toplumda aranan en büyük değer, kahramanlıktır. Bu vasıf, hem erkekte, hem kadında aranırdı. Daima hareket halinde olan bozkır cemiyetinde kadın, gördüğü işler bakımından erkekten farksızdır. Düşman

Delhi Müslüman Türk Devleti'nin sultanı Razıyye Hatun, tahtında...

saldırısında erkek kadar kadının da hayatı tehlikededir. Kadın da kendisini müdafaa etmek zorundadır.

«BANA BİR KIZ AL KİM...»

Dede Korkut hikâyelerinde Kan Turalı babasına, alacağı kızın kendisi kadar kahraman olmasını söyler. Trabzon Tekfuru'nun Selcen isimli kızı, tam istedikleri vasıfları haizdi. Ancak babası, bu kızı alacak olanın, üç azgın canavarı öldürmesini şart koşmuştu.

Aynı şekilde Pay Büre, oğlu Beyrek'e: «Sana Oğuz'dan kimi alıvereyim?» diye sorduğu zaman, oğlu: «Baba, bana bir kız alıver kim, men yerimden turmadın, ol turmak gerek; men koç atıma binmeden, ol binmek gerek; men kırıma varmadan ol baş getürmek gerek,» diye cevap verir. Beyrek ile Kan Turalı'nın aldığı kızlar, bu vasıfları haizdirler. Meselâ Kan Turalı nişanlısı Selcen'le beraber memleketine dönerken, yolda kâfirler tarafından sarılınca, Selcen Hatun, büyük kahramanlıklar gösterir.

Erkeğin kadında kahramanlık aradığı gibi, kadının da en büyük bir meziyet olarak bunu istemesi gayet tabiî idi. Beyrek'in nişanlısı Banu Çiçek onu denemek maksadıyla kendi dadısı rolünde Beyrek'le at koşturdu. Ok attı. Güreş tuttu. Her üçünde de Beyrek galip gelince memnuniyetle Banu Çiçek'in kendisi olduğunu söyledi.

Her ne kadar hikâyelerde masal unsuru fazla ise de Türk cemiyetinde erkeğin kadını, kadının erkeği kuvvet ve cesaret bakımından denemesi hayatî bir değer taşır. Kadının da, erkeğin de cesur olması şarttır. Tarihimizde bunu teyid edecek birçok olaylar mevcuttur.

Dede Korkut hikâyelerindeki aile, monogami esasına dayanır. Karısından çocuğu olmayanlar bile aksini düşünemezler. Ailenin başkanı, baba olmakla beraber, evde bir koca baskısı yoktur. Karı, kocanın karşılıklı davranışları içten ve saygılıdır. Kadınlara çok saygı gösterilir. Gerekince kadınlar, kocalarına akıl öğretirler.

Meselâ Salur Kazan, bir konuşma esnasında Begil'in izzet-i nefsini kırar. Begil'in karısı onun üzüntüsünü fark eder ve isyan edebilecek derecede sinirli olan kocasını ikna edici sözlerle sükûna kavuşturur.

Çocuğa verilen önem de çok büyüktür. Bozkır hayatında kadında aranılan önemli vasıflardan biri de çocuk doğurma kabiliyetidir. Ailenin, sülâlenin devamı, çocukla kabildir. Her Oğuz ailesi, çocuğun taşıdığı ehemmiyeti bilir. Bilhassa kadınlar, bu meseleyi titizlikle ele alır. Hanlar Hanı Bayındır Han, verdiği büyük bir ziyafette, beylerin sahip oldukları çocuklara göre ağırlanmasını emreder. Hiç çocuğu olmayan Dirse Han, bu hakaret karşısında üzülerek ziyafeti terk eder.

İslâmiyet devrinde ise Arap tesiri ile Türk kadınının hürriyeti sınırlandırılmıştır. Arap erkeği için kadın bir hayat arkadaşı olmaktan çok, bir süs eşyası durumundaydı. Kadın, ancak çocuk sahibi olduğu zaman durumu biraz düzeliyor, daha doğrusu evlilik bağı nispeten kuvvetleniyordu. İslâmiyetin zuhuru, Arap kadınına, geniş haklar tanınmasına ve kadını hiçe sayan örf ve âdetlerin kaldırılmasına vesile oldu. Hattâ koruyucu birçok müeyyideler koyarak kadın hukukunu meydana getirmiştir.

Türklerin İslâm dinini kabul ettikleri ilk zamanlarda, kadın eski özelliklerini kaybetmemişti. Eskiden olduğu gibi, Türk kadını gene evinin direği, erkeğinin yardımcısı olmuş ve siyasî ve içtimaî işlere karışmıştır.

Meselâ, Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Melikşah'ın karısı Terken (Celâliye) Hatun, Türk kraliçelerinin en meşhurlarından biridir. Devlet idaresinin hemen her sahasında müessir bir mevkie sahipti. Terken Hatun'un işlerini idareye memur ayrı bir veziri vardı. Nizâmülmülk'ün halefi olan Tâcülmülk, onun veziriydi. Terken Hatun ilim ve edebiyat adamlarını himaye ederdi. Sultan'a istirhamda bulunmaya karar veren Diyarbekir Beyi Mervânî Nâsıruddevle'nin heyeti Sultan Melikşah tarafından kabul edilmeyince heyetin başında olan Mervânî, Hatun'un himayesine sığınmak zorunda kaldı. Hatun'un tavassutu ile istediği anlaşmayı elde etti. Keza Semerkand hükümdarı Ahmed Han'ı, Hatun'un ricaları sayesinde affetmek lûtfunda bulundu.

Melikşah'ın kızı Mehmelek Hatun, Abbasî Halifesi Muktedî Billâh tarafından istendiği zaman Terken Hatun bazı şartlar ileri sürdü. Güzelliği derecesinde, zeki ve haris bir kadın olan Terken Hatun'un ismi, saray entrikalarına da karışmış. Nizâmülmülk'ün öldürülmesinde birinci derecede rol oynamıştır.

HÜKÜMDAR KADINLAR

Türk tarihinde Celâliye Hatun kadar isim yapmış olan diğer bir kraliçe de Alâüddin Tekiş'in zevcesi ve Alâüddin Muhammed'in annesi Terken Hatun'dur. Harzemşah gibi tuğrası ve sarayı vardı. Nüfuzu kocasının ölümünden sonra da

I. Sultan Ahmed zamanında yapılan bu Türk minyatürü, Âdem ile Havvâ'yı temsil ediyor.

Argun Han, hatunlarıyla beraber bir törende.

devam etti. Herkesin şaşkına döndüğü anlarda bile vatanını korumasını bildi.

Her ne kadar İslâm - Türk cemiyetindeki kadını tanıtmak için kraliçeleri misal verdikse de, her Türk kadını, kendi çapında aynı başarıyı göstermiştir. İslâm - Türk kadını, eskisi gibi gene savaşlara iştirak etmiştir. Atsız'ın Kahire civarında verdiği meydan muharebesinde Türkmen kadını erkekle beraber harbe girmiştir. Bunun diğer bir misali de İstiklâl Savaşı'na katılan kahraman Türk kadınlarıdır.

Bunlardan başka Türk kadını hakkında seyyahların vermiş oldukları malûmat da çok mühimdir. Meşhur seyyah İbni Batlûta «Seyahatname» sinde hatunların sokağa büyük merasimle çıktıklarını, umerâ kadınlarının mevkilerinin yüksek olduğunu, aynı zamanda Türk kadınlarının yüzlerini örtmediklerini kaydeder.

X. asrın ilk yarısında kuzey Türkler'i arasında bir seyahat yapan İbni Fadlân Türk kadınlarının ve kızlarının, misafir önünde serbest hareket etmeleri karşısında Müslüman taassubu ile şaşırıp kalmıştı. Fakat erkek gibi açık ve serbest olan Türk kadınlarına yaklaşmak mümkün değildi.

Bütün bunlara rağmen, yasada olmayıp Türk kadınının İslâmiyet sayesinde elde ettiği bazı mühim haklar da mevcuttur.

Türk yasasının en bariz şekli Cengiz'in cedlerinin hanımlarında ve Oğuz Destanlarında görülmektedir. Burada hükümdarlık, babadan oğula veya erkek kardeşe kalmaktadır. Kadın tarafının hükümdarlığa vâris olabileceği yasada yoktur. Yalnız, olmayacağı da yazılmamış olduğundan zaruret halinde kadın tarafı da hükümdar veya bey tayin edilebilmiştir. Türk yasasında erkek ve kadınla eşitlik bilhassa miras meselesinde görülmektedir. Yani erkek ne alırsa, kadın da onu alır. Ancak bunun bazı hususlarda tahdidi vardır. Bunun sebebi dışarıdan gelen bir kadının yalnız kocasının değil, kocasının mensup olduğu aile ve uruğ'un malı sayılmış olmasıdır. Kocası öldüğü zaman ka-

Ortaçağ'da bir Müslüman prensesi.

dın. büyük kayınbiraderinin hanımı sayılmıştır. Kadın, şayet kendisinin «İnçu» denilen has mal mülkü çok ise, kayınbiraderi ile evlenmeyi reddedebilmiş, fakat gene kocasının kabilesi içinde kalmış, ondan ayrılıp «Türkün» denilen baba uruğuna gidememiştir. Kocası hükümdar veya kabile beyi olan bir kadın, münasip bir veliaht olmadığı takdirde hükümdar olmuş, fakat hiç bir zaman kocasının kabilesini bırakıp gitme hakkına malik olmamıştır. Bu hakkı Türk kadınına ancak İslâmiyet vermiştir. Bu bakımdan Kazak ve Kırgızlar'da kocasından dul kalan bir Türk kadınına «Cisir» (esir anlamına gelir) denilmesi mühimdir. Türk kanununa göre, kadın cisirlikten kurtulamamış, fakat çok nadir hallerde baba tarafı büyük mal ve fidye vererek kızı bu halden kurtarabilmiştir.

Şeriat ise bir kadının kocası ölünce, ona istediği kabileden, istediği kimse ile evlenme hakkını vermiştir.

İslâmiyet devrinde Arap tesiri ile kadınlarımızın bazı hakları sınırlandırılmışsa da birçok müslüman devlette kadınlar en yüksek mevki olan hükümdarlık makamına kadar yükselebilmişlerdir.

Misal olarak Delhi Müslüman Türk devletinde Sultan Razıyye, Mısır Sultanı Şecerüddür; Kirman'da Kutluk devleti'nde Türkân Hatun, Safvetüddin Padişah Hatun; Fars'da Salgurlu Atabeyliği'nde Ebeş Hatun; Küçük Luristan'da Hurşidoğulları Devleti'nde Devlet Hatun; İlhanlı İmparatorluğu'nda Sultan Satı Bey Han; Celâyirli Devleti'nde Döndü Hatun; Maldiv adaları Sultanlığı'nda Sultan Hadice, Sultan Meryem, Sultan Fatma Dayin; Kasım Hanlığı'nda Sultan Fatma Bike, Sumatra'da Açe Sultanlığı'nda Safîyetüddin Tâcülâlem Şah, Nakıyyetüddin Nûr-ı âlem Şah, Zekîyetüddin İnâyet Şah, Ziynetüddin Kemâlât Şah 'ı gösterebiliriz. Bu hanımlar, kendilerinden ayrı olarak uzun uzun bahsetmeye değer kıymette kimselerdir.

Türk tesiri fazla olan Türk Mogol imparatorluklarında da kadının önemi büyüktür. Ziyafetlerde kayın ağacından yapılmış taslar içinde sunulan kımız ikramı evvelâ kadınlardan başlardı.

Cengiz Han zamanında Tümene Ötçegin'in hanımı, Cengiz Han'ın annesi Uluneke, ve hanımı Börte, sarayda büyük nüfuz sahibiydiler. Bilhassa Uluneke'nin nüfuzu çok büyüktü. Her hususta kendisine danışılırdı.

1204 ilkbaharında Cengiz Han Naymanlar'a karşı harekete geçmeyi tasarlayarak bir kurultay topladı. Emîrler: «Atlarımız zayıftır. Bu seferi sonbaharda yapalım,» diyerek ittifakla bu savaşın aleyhinde bulundular. Bazen bir kadın, alınan bir kararı bozabilirdi. Nitekim Cengiz'in amcası Ötçegin, biraderi Bilgitay, annesi Uluneke: «Biz, bu savaşı ya şimdi yapacağız, yahut yok olacağız. Çünkü Tayboğa (Nayman hükümdarı) bütün düşmanlarımızı etrafına toplamış, hattâ en iyi dostumuz olan Ungutlar'ı da kendi etrafına çekecek o, sonbahara kadar neler yapmaz?» diyerek savaşın tehir olunamayacağına işaret ettiler. Diğer bir maruf kadın Cengizli büyük Kağanlar'dan küyük Kağan'ın vefatından sonra yerine geçen Hatun'u Ogulgaymış'tır.

Hind - Türk minyatüründe kadın.

DOKUZ KADIN'IN ÇANLARI

İlhanlılar ve Timurlular zamanında da aynı şeyi görüyoruz. Bunu İspanya elçisi Klavio da tasvir etmiştir. Ali Şir Nevâî' nin kendi zamanında yapılmış minyatürlerde Sultan Hüseyin Baykara ve hanımı Hadice Beğim'in kabul merasimini gösteren resimler vardır. Bu minyatürlerin üst tarafında Türkçe şiirler yazılıdır.

Kadınlar, sosyal alanda hür ve eşit haklara sahip oldukları gibi, dinî inançlarında da serbesttiler. İlhanlı hükümdarlarından Hulâgû Han'ın Dokuz Kadın isimli hanımı Kirait aşiretinden olup Hıristiyandı. Çadırının biri kiliseydi. Sabahın erken saatlerinde çanları çalınırdı. Hulâgû Han'a «Çan sesi size dokunmuyor mu?» diye sorulunca: «Dokuz Kadın'ı memnun edince, benim de hoşuma gider» diye cevap verirdi.

Hindistan hükümdarı İltutmuş kızı Razıyye Hanım'ın hayatı da Türkler'de kadınla erkeğin hukukta müsavatının bir timsalidir.

Abaka Han'ın büyük kadınlarından, adı geçen İltüzmüş Hatun'un kültür hayatında rolü büyük olmuştur. Evvelce Budist olan bu kadın, İslâmiyeti kabul ettikten sonra, bu dini İlhanlılar arasında yaymak hususunda azamî gayret sarf etmiş ve sarayında Mevlevî âyinleri yaptırmıştı.

İlmi koruyan ve teşvik eden hanımların en meşhurlarından biri de Hulâgû Han'ın kızı Tütegeç Hatun'dur. Bu hanım, Erbil yakınındaki Hufteyan'da camiler, medreseler, tekkeler yaptırmıştı. Daha önce burada medrese mevcut değildi. Erbil, Tütegeç Hatun sayesinde medreseye kavuştu. İlim yolunda ilerleme imkânlarını elde etti.

XIV. yüzyıldaki kahraman kadınlarımız arasında Büyük Timur'un hanımı Olcay Türkân Hatun ile Emîr Hüseyin'in hanımı Dilşad Hatun'u zikretmeden geçemeyiz. Timur Bey ve Emîr Hüseyin 1362' de Harezm'e geçmek üzere 60 kişi ile beraber Sağ Kuyu isimli yere gelince Hyre beyi Tükel 6 000 kadar askerle hücum etti. Bu sırada Timur Bey'in yanında Olcay Türkan Hatun, Emîr Hüseyin'in yanında Dilşad Hatun bulunuyordu. Düşmana karşı hep beraber kahramanca savaştılar. Emîr Hüseyin'in atı ölünce Dilşad Hatun feda olmak pafasına kendi atını ona vererek onun kurtulmasını sağladı.

Şahruh'un hanımı olan Gevherşad Beğim de kocası ile birlikte hükümdarlık eden büyük şahsiyetlerden biridir.

Osmanlı saraylarında Vâlide ve Haseki sultanların durumu, hemen hemen hepimiz tarafından gayet iyi bilinmektedir. Onlar hakkında pek çok şey yazılmıştır.

XVIII. yüzyılda Türkistan'daki Türk kadını hakkında en güzel misal de Hoca Cihan'ın hanımı Dilşad Hatun'dur (Şubat 1966 sayımızda bu konuda bir makale yayınladık).

Bugün hemen her sahada kadınlarımız, erkeklerimizle birlikte, yurt kalkınması davasında başarı ile çalışmaktadır.

Pierre Loti'nin Sevgilisi

AZİYADE'NİN MEZARI NEREDE?

Fransa'nın Rochefort şehrinde, Pierre Loti'nin malikânesindeki özel mescitte bulunan, Aziyadé'ye ait mezar taşı.

Yazan: Dr. SIRRI AKINCI

ASIL adı **Julien Viaud** olan Pierre Loti, 1850 yılında Fransa'nın **Rochefort** şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk mesleği deniz subaylığıdır. Bu yüzden savaş gemileriyle Orta ve Uzakdoğu'ya pek çok yolculuk yapmak fırsatını kolayca elde etmiştir. Eserlerinin çıkmasında, yazarlık kabiliyeti kadar, bu gezilerinin de büyük payı vardır. Ünlü yazar, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, emekliye ayrılarak kendisini büsbütün edebiyata verdi. Fransız Akademisi'nin de üyesi olan Pierre Loti, 10 haziran 1923'te doğduğu ilde ölmüştür. Belli başlı eserlerinin adlarını kronolojiye uyarak şöylece sıralayabiliriz: Aziyadé (1879), Le Roman d'Un Spahi ,1881), Pêcheur d'Islande (1886), Madame Chrysanthème (1887), Fantôme d'Orient ,1892), Les Derniers jour de Pékin (1902), Vers Ispahan (1904), Les Désenchantées (1906), Turquie Agonisante (1913), Suprêmes Visions d'Orient (1921).

Pierre Loti'nin **«Aziyadé»** başlığını taşıyan romanı İstanbul'la ilgilidir; konu, Kafkasya'dan gelme bir ailenin kızıyla arasında geçen içli bir aşk serüvenidir. Kızın gerçek adı Hatice'dir; ancak, sanatçı, romanında bu adı kullanmaktan çekinmiştir. **«Fantôme d'Orient»** başlıklı eserinde: «Aziyadé, bildirmek istemediğim çok güzel ve lâtif bir Türk kadın adının yerine, tarafımdan yaratılmış bir isimdir» der. Biz, Türkçe isimler arasında «Aziyadé» kelimesini bulamadık. Sandığımıza göre, yazar, **«Âzâde»** kelimesini, Frenkçe kırması durumuna getirmiştir.

Söz konusu romanı, bundan otuz yıl önce bir lise öğrencisi iken okumuş, daha sonraları da bir, iki defa yer yer gözden geçirmiştik. Ayrıca, eserin konu ve kahramanlarının baştan başa hayal mahsulü bulunduğunu sanmaktaydık. Fakat, İsviçreli bir yazarın, Pierre Loti üzerine yazılmış güzel bir çalışması, geçenlerde elimize geçti. Kitabın yazarına, ünlü edibin oğlu tarafından verildiği anlaşılan ve eserin ilk sayfasına konulan bir resim dikkatimizi fazlasıyla üzerine çekti. Bu,

Pierre Loti'nin sevgilisi Aziyadé'nin Topkapı dışındaki mezarı.

XIX. yüzyıla ait kadın mezarlarına dikilen ve İstanbul mezarlıklarında pek çok eşi bulunan taşlardan birinin fotoğrafıydı. Resmin altındaki Fransızca açıklamada da «Aziyadé» nin mezar taşı olduğu ve Pierre Loti'nin Rochefort'da özel olarak yaptırdığı mescit (La Mosquée) te bulunduğu anlatılıyordu. Bu vesika, romanın, hayal mahsulü sandığımız kadın kahramanını bizim için şüphesiz gerçek kimliğe çevirdi. İstanbul turizmini bundan faydalandırmak için mezarın yerini araştırmaya karar verdik. Bu sebeple, ilkin İsviçreli yazarın kitabındaki fotoğrafı incelemeye koyulduk; çünkü, bu belge bize kılavuzluk görevini yapacaktı. Bir büyüteç yardımıyla satırları okumaya çalıştık. İki kelime bir yana, bütün satırları kolayca sökebilmiştik. Okuyamadığımız yerleri daha sonra mezarı bulunca taşından öğrendik.

Bulduğumuz mezar taşındaki kitabe şöyle idi:

AH MİNEL MEVT

Bu sade tenha mezarda yatan cism-i nazenîn
Göz bakmağa kıyamaz idi hüsn-ü ânına
Soldurdu ah mevt anı pek nevcivân iken
Allah lâyık görmedi yere aldı yanına
Kafkasyalı Abdullah Efendi'nin
kerimesi Hadice Hanım'ın
ruhuna rızaen li'llaahi
Taâlâ El Fâtiha.
Sene 1297 19 Zilkade.

biçiminde satırları taşımaktaydı. Yazıtın altındaki tarih Milâdî 23 ekim 1880 gününe tekabül ediyordu.

Pierre Loti, «Aziyadé» romanının son sayfalarında, sevgilisinin Kasımpaşa mezarlığına gömüldüğünü bildirmektedir. **İstanbul Ansiklopedisi**'nde de buna benzer bilgiler verilmektedir. Biz de bunlara dayanarak doğruca Kasımpaşa mezarlığının yolunu tuttuk. Saatlerce bu yerdeki taşları birer birer gözden geçirdik... Boşuna çaba! Aramakta olduğumuz mezar taşı, bu kabristanda yoktu. Üzgünlük içersinde evimize döndük. Ertesi gün çalıştığımız hastaneden ayrılır ayrılmaz, kendimizi Sahaflar Çarşısı'na dar attık. Buradan Pierre Loti'nin bulabildiğimiz bütün eserlerini satın aldık.

Daha sonra sayın hocalarım Ord. Prof. Dr. A.S. Ünver ve Prof. Dr. B.N. Şehsüvaroğlu'na baş vurarak Türk toplumsal yaşayışında önemli ve unutulmayacak bir yer tutan ünlü sanatçı yazarın İ. Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü'ndeki arşiv dosyalarını rica ettik. Bu iki bilgin'in lütufkâr izinleriyle Enstitü'nün zengin materyeli cömertçe

önümüze serildi. Boş vakitlerimizin çoğunu alan sıkı bir çalışma sonunda, Pierre Loti'nin kişiliği üzerine bazı bilgilere sahip olduk. Bunu, daha ileride yayınlayacağız. Bu arada, «Aziyadé» nin mezarının Topkapı kabristanı'nda bulunduğunu da öğrenmiş olduk.

Pierre Loti, «Fantôme d'Orient» adlı eserinde bu noktayı açıkça belirtmektedir. A. Ş. Hisar da ufak çaplı kitabında, mezarın silikçe çıkmış bir fotoğrafını vermekte ve bulunduğu yeri tarif etmektedir. Ne bu fotoğraf, ne de bu tarif, yabancı olsun, yerli olsun, hiç bir ziyaretçiye fayda sağlayacak özellikte değildir. Bu sebeple, mezarın yerini açıkça gösterir bir taslağı da biz düzenlettik.

MEZARIN YERİ

Topkapı'dan, İstanbul surlarının dışına çıkıp, sağa dönülüp, bayır aşağı Edirnekapı'ya doğru olan asfalt yolu tutalım. Bu yoldan inerken, sol yönde mezarlık olan yaygın bir tepecik göze çarpar. Bu tepeciğin üzerinde, yoldan kolayca görülebilen «Dr. Halil Bayrı Ailesi» ne ait mezarlar görülür. Tepeciğe tırmanıp, bu mezarların yanına varalım ve burayı başlangıç tutup, kabristan içinde 42 metre kadar batıya yürüyelim ve sonra güneye doğru yön değiştirelim: Karşımıza bir servi ağacı çıkacaktır. «Aziyadé» nin mezarı bu servi ağacının hemen biraz daha güneyindedir. Üzerinde mermerden iki tane taş dikilidir. Baş tarafa konulan taş, yukarıda sözünü ettiğimiz İsviçreli yazarın eserindeki fotoğrafa tıpkı tıpkısına uymaktadır. Ancak, fotoğraftaki taşa ait satırların arasındaki çizgiler, meyilli mezar taşındaki çizgiler ise enine durumdadır. Taşlardaki süsler (tezyinat) ve yazılarda fark yoktur. Mezarın çevresinde yıkık görünüşlü bir demir parmaklık bulunmaktadır. Ayrıca, ortası beyzî biçimde oyuk mermer bir taşla, oldukça yetişmiş iki tane de ağaç, kabrin üzerinde görülmektedir.

Pierre Loti'nin hayatına birçok kadın girmiştir, ama bunların içersinde «Aziyadé» nin yeri müstesnadır. Ünlü sanatçıyı ölümüne yakın günlerde çarşaflı kıyafette ziyarete giden yakını Müfide Ferit Tek, bize anlatmak lütfunda bulunduğu hatıralarında bu noktayı önemle belirtmiştir. Pierre Loti, bu muhterem Türk kadınının şahsında âdeta «Aziyadé» yi bir defa daha görür gibi olmuştur. O zaman, eli, ayağı tutmaz durumda olan Pierre Loti, çevresindekilerin yardımıyla güçlükle Müfide Ferit Tek Hanım'ın yanına yaklaşabilmiş ve boynuna sarılarak dakikalarca «Aziyadé» yi sayıklayarak ağlamıştır.

Hemşerilik beratı: Pierre Loti'nin Türk haklarını bütün dünyaya karşı müdafaa etmesi üzerine, bir cemile olarak kendisine İstanbul hemşerilîği verilmişti. Yanda bu beratın son sayfası.

İstanbul'un Dünü ve Bugünü

TOPHANE
Bugün İstanbul'un en işlek yerlerinden biri olan Tophane çok mühim bir yol kavşağıdır. Sağda bugünkü Tophane; aşağıda, Tophane'nin 50 yıl önceki halini görüyorsunuz.

LÂLELİ Camii, şüphesiz gene aynı cami ama, elli yıl ön cesine göre çevresi çok değişik. Camiin bulunduğu setin altında, şimdi sıra sıra dükkânlar var.

* Dede Efendi'nin Şairliği ve Hattatlığı *

YAZAN: ETEM ÜNGÖR

TÜRK musikisinin en büyük bestekârlarından kısaca «Dede Efendi» veya «Büyük Dede» diye anılan Hammâmî-zâde İsmail Dede Efendi'nin ölümü üzerinden 120 yıl geçmiştir. Bizler İsmail Dede'yi sadece büyük bestekâr olarak tanırız. Halbuki Dede Efendi, aynı zamanda şair, edip ve hattattır.

Yazdığı çeşitli şiirlerin içinde çok değerli ve güzel olanları vardır. Şiirlerinde Türkçe'den başka Farsça da kullanmıştır. Tabiatıyla kendi şiirlerini bestesiz bırakmamıştır veya diğer bir söyleyişle şiirlerini, bestelemek için yazmıştır. Bestelerine seçtiği diğer şairlerin güfteleri de umumiyetle zevkli parçalardır.

1804 yılında 27 yaşında bulunduğu sıralarda çok saydığı ve sevdiği şeyhi Ali Nutkî Dede'yi kaybettiği zaman, pek çok üzülmüştü. İşte bu sıralarda çok geçmeden, gene pek sevdiği 4 yaşındaki oğlu Sâlih'i kaybedince, sonsuz kederlere düştü. Bu felâketli günlerindeki hislerini hem şiirle, hem de musiki ile dile getirmiştir. Istırabını terennüm eden Bayatî makamındaki bestesi şudur:

Bir gonca-femin yâresi vardır ciğerimde
Âteş dökülürsê yeridir zîr-i serimde
Her lahza hayâlî duruyor dîdelerimde
Takdîre nedir çâre bu varmış kaderimde

III. Sultan Selim'e sunduğu şu Sûznâk şarkının güftesi de onundur:

Müştâk-ı cemâlin gece gündüz dil-i şeydâ
Etdî nigeh-î âtıfetin bendeni ihyâ

Çile doldururken ilk yazdığı Farsça parçalardan biri şudur:

Men bî-ser-û sâmânem
Hasretkeş-î cânânem
Gûyende-î Mevlânâ
Hem bende-î fermânem

Sabâ Âyîn'indeki şu parça da onundur:

Olduk yine biz secde-ber-î nâr-ı mahabbet
Olmaz dilimiz beste-i inkâr-ı mahabbet
Cân-û dilimî eyler idim gamzene teslîm
Mahrûmi-i gam olsa dil-î zâr-ı mahabbet

Aynı âyînin 3. selâm'ındaki şu rubâî'yi de Dede yazmıştır:

Ey maksad-ı âşıkıyn olan Mevlânâ
Ey neşve-i mü'minîn olan Mevlânâ
Bî-çâreleriz hâlimizê ruhm eyle
Bî-çârelerê mu'în olan Mevlânâ

II. Mahmud'a sunduğu 3 Bûselik parçanın güftesi de Dede'nindir. Bunlardan Bûselik Beste şöyle başlar:

Olduk yine bû şevk ile mesrûr-i meserret
Lebrîz-i sürûr etdi dilî sûr-i meserret

Bûselik Yürük Semâî'nin güftesi şöyledir:

Dehr olmada bû sûr ile mâ'mûr-i meserret
Olsun dil-i şâhâne de pür-nûr-i meserret
Â'dâsını berbâd-u perîşân ede Mevlâ
Dâim ede Hak zâtını mansûr-i meserret

Dede'nin nesri de kuvvetlidir. Yenikapı Mevlevîhânesi'nin **Âyîn Mecmûası**'nda Bestenigâr Âyîn'in kayıtlı bulunduğu sayfaya kendi elyazısıyla şöyle yazmıştır:

«1248 târîhinde tekmîl olup ibtidâ kırâ'-

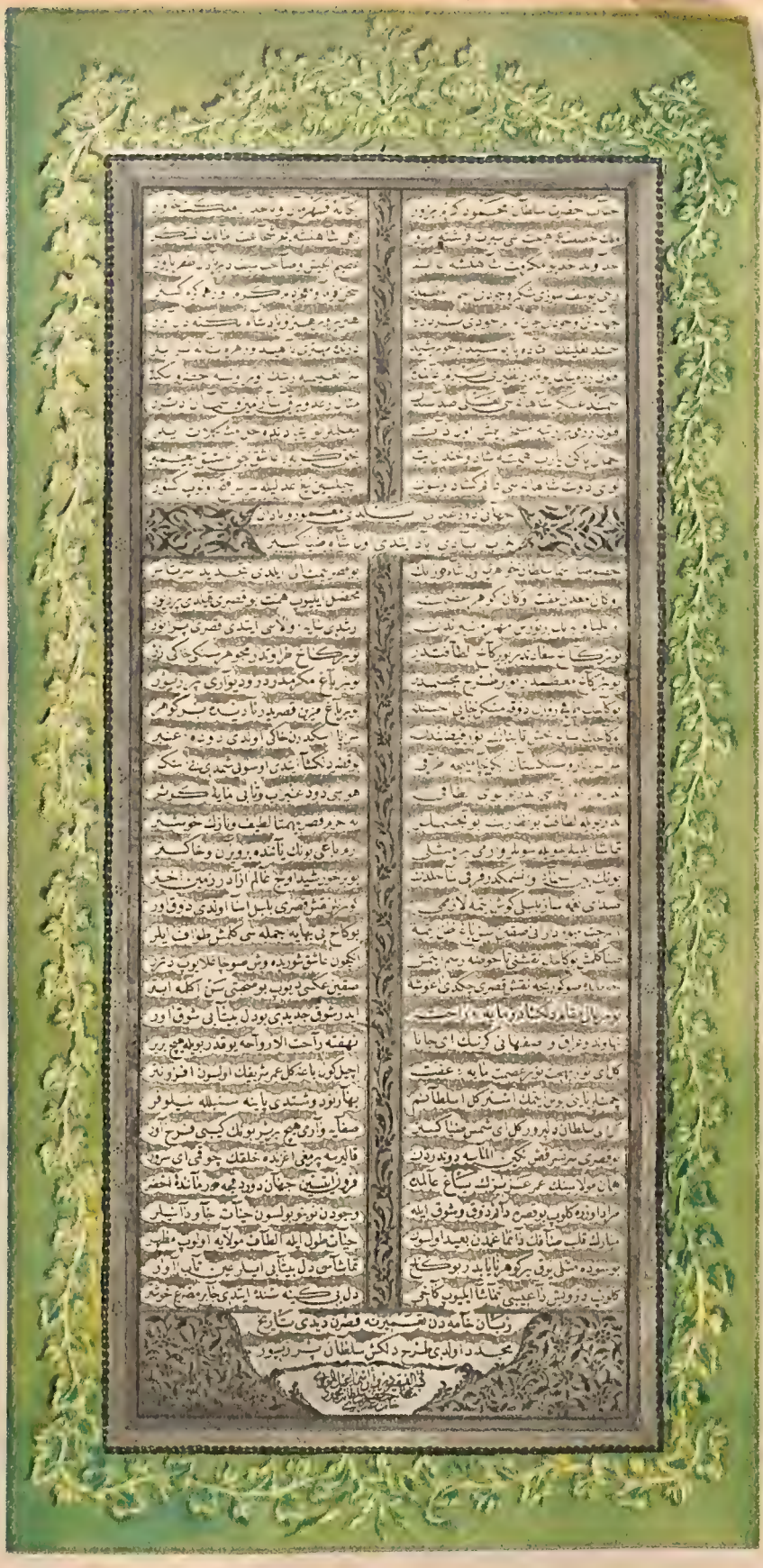

Dede Efendi'nin Türkiye'de ilk defa neşredilen manzum eserinin Lâlelî'de Hasan Fehmi Enata Bey'in evinde bulunan aslı.

ati, Dergâh-i Bâb-ı Cedîd'de vâkı' olmuş-dur. «Men bî-ser-ü sâmânem» rubâ'îsi, «Ey maksad-ı â'şıkıyn olan Mevlânâ» rubâ'îsi, sâhib-beste Derviş İsmâîl'indir. Min gayri haddin kabûlünü müş'ir niyâzmendâna vaz'eylemişdir. Cümle dervîşân karındaşlara mâ'lûm ola ki, bu abd-i ahkara gerçi 7 aded â'yîn-i şerîf tasnîfi nasıyb oldu. Lâkin her beyt-i şerîfin hıyn-i tasnîfinde gûyâ bu abd-i â'cizin zebânından Hazret-i Pîr Efendîmiz inşâd buyururlardı. Hattâ bu bî-çâre mânende-i müflis-i pesmânde lâ'l-u hâmûş-i bî-mecâl olup, inşâd olunan â'yîn-i şerîflerin bestelerinde ve herbir perdelerinde zerre-misâl medhalim olmayıp, cümlesi dest-gîrim Hazret-i Mevlânâ Efendîmiz'indir.

El-Fakıyr Dervîş İsmâîl».

Dede Efendi'nin hattatlığına gelince:

III. Sultan Selim, başimamı Dervîş Efendi'nin Çamlıca'nın Sarıkaya mevkiindeki büyük bağını satın alıp burada annesi Mihrişâh Vâlide-Sultan için bir saray yaptırmıştı. Vâlide-Sultan'ın ölümünden sonra padişah bu sarayı, amcasının kızı Esmâ Sultan'a verdi. Esmâ Sultan, III. Selim'in sütkardeşi meşhur Kapdân-ı Deryâ Vezir Küçük Hüseyin Paşa ile evliydi. Bu saray, sonradan Esmâ Sultan'ın kardeşi II. Mahmud'un uzun zaman oturduğu binadır. İşte sarayın Esmâ Sultan'a verilmesi münasebetiyle Dede Efendi, Sultan'a bir kasîde yazmış, bu kasîde'yi elyazısıyla hatta geçirterek tezhip ettirmiştir.

Bu sarayın harabeleri, Birinci Cihan Savaşı yıllarına kadar görülmekteydi. Dede Efendi'nin Esmâ Sultan'a sunduğu levha, şimdi elimizdedir. Lâleli'de Ordu Caddesi'nde 289 sayılı apartmanın 3. katında oturan Hasan Fehmi Enata Bey'dedir. Enata Bey, levhayı 40 yıl kadar önce bir müzayededen 30 altına satın almıştır. 32 X 67 boyutunda olan levha, hâlâ tezhip ve hat sanatları bakımından güzelliğini muhafaza etmektedir. Levhanın altında şu imza görülmektedir: «Ketebehu el-fakıyr Dervîş İsmâîlu'l-Mevlevî Musâhib-i Hazret-i Sultân Mahmûd Haân-ı Gaazî».

Bu parça, Hammâmî-zâde İsmail Dede Efendi'nin orta çapta iyi bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

Dede Efendi'nin şimdiye kadar meçhul olan ve hiç bir yerde değil yayınlanmak, bahsi bile geçmeyen 27 beyitlik kasîdemsi tarih kıt'ası aynen şöyledir (vezni: mefâîlun mefâîlun mefâîlun mefâîlun):

Cihânî devr-i adlî eyledî mâ'mûr-u âbâdân
Harâb-âbâdı âbâd etdi ol şâh-î zıyâ-güster
Husûsâ Esma Sultan hâherî ol şâh-i devrânın
Bu kasr-i bî-misâlî eyledî tecdîd ser-tâ-ser
O kân-i mâ'den-i iffet, o kân-i gevher-î ısmet
Muhassal eyleyip himmet bu kasrî kıldı pür-zîver
Bu bir kâh-î sa'âdetdir bu bir kâh-î letâfetdir
Bu bir kâh-î tarâvetdir mücevher sengi hâki zer
Bu bir kâh-î mu'azzemdir bu bir tarh-î mücessem dir
Bu bir bâğ-î mükerremdir der-û dîvârı pür-zîver
Bu kâhın tarfı revzen zevka mesken cây-i ahsendir
Bu bir bâğ-î müzeyyen kasrıdır nâdîde bir gevher
Bu kâhın sâye-bahş-î tâb-nâk-î nûr-ı feyzinden
Serâpâ Üsküdâr'ın hâki oldû dûde-î anber
Nedir bû rems-i nakkaaşî nedir bû bûy-i eltâfı
Havâsî dûd-i anber, âb-u tâbî mâye-î Kevser
Nedir böylê letâfet bû nezâret bû tebessümler
Ne hurrem kasr-ı bî-hemtâ latıyf-û nâzük-û hoş-ter
Temâşâ eyliyenler söylesinler var mı bir misli
İrem bâğî bunun yânında bir vîrân-u hâküster
Bunun beyne's-semâ vû semekdir farkı sâhilden
Bu bir hurşîd-i evc-î â'lem-ârâdır zemîn ahter
Sadây-i nağme-sâz-î bülbülû gûş etme lâzım mı
Görenler nakş-ı kasrî bülbül-âsâ oldu zevk-aaver
Dıraht-î mevye-dârânî sakın sen bâğ zannetme
Bu kâh-î bî-bahâyâ cümlesî gelmiş tavâf eyler
Sabâ gelmiş bu kâhın nakşını tâ havza resmetmiş
Anın-çün â'şık-ıy sûrîde-veş sû çağlayıp titrer
Havuzdâ sû görüncê nakş-ı kasrî çekdi âguuşa
Sakın, aksî deyip bû sohbetî sen anlamâ ebter
Bu bir, â'lî makaam-î dil-güşâdır mâye-î râhat
Eder Şevk-ıy Cedîd'î bû dil-î bî-tâbı şevk-aaver
Nihâvend-û Irâk-uu Isfahân'î görsen ey cânâ
Nühüft'ê Râhatu'l-Ervâh'a yokdur böyle hiçbir yer
Gel ey, envâr-ı behcet nûr-i ısmet mâye-î iffet
Açıl gül bâğa gel, ömr-î şerîfin olsun efsun-ter
Çemenler pâyinî bûs etmek ister gel, a sultânım
Bahâr-î nev döşetdî pâyinê sünbülle nîlûfer
Gel ey sultân-ı dil-perver gel ey şems-î zıyâ-güster
Safâyâ var mı hiçbir yer bunun gibî ferah-âver
Bu kasrî ser-be-ser fass-î nigin, elmâsa döndürdün
Kalırsâ parmağî ağzında halkın çok mu ey server
Hemen Mevlâ senin, ömr-î azîzin bâğ-ı â'lemde
Fürûz etsin cihan durdukca dur mânende-î ahder
Murâd üzrê gelip bû kasra dâim zevk-u şevk eyle
Vecidden nev-be-nev bulsun hayât-î câvidâniler
Mübârek kalb-i sâfın dâimâ gamdan ba'îd olsun
Hayât-î tûl ilê eltâf-ı Mevlâ'yâ olup mazher
Bu sûdâ misli yok bir gevher-î nâ-yâbdır bû kâh
Temâşâsî dil-î bî-tâbı eyler ayn-ı tâb-âver
Gelip Dervîş dâ'îsî temâşâ eyleyip kâhı
Dil-î bî-kînesindê etdi câ bir mısra'-î hoş-ter
Zebân-î hâmeden tâ'mîrinî kasrın dedî târîh
«Mücedded, oldu tarh-î dil-keş-î pür-zîver»

TARİHE AKAN BİR AY

Mart 1966

1 MART
Dolmabahçe önlerinde bir Rus şilebi ile çarpışan Rus tankerinden akan tonlarca mazotun bir anda limana yayılması sonunda çıkan yangın, Galata'daki Kadıköy iskelesi ile iskelede bulunan Kadıköy vapurunun yanmasına sebep oldu.

4 MART
İstanbul limanında trafik normale döndü.

● İngiltere'den sonra, Birleşik Amerika da yeni Gana hükümetini tanıdı.

5 MART
Millet Meclisi'nde çıkan kavga sonunda yaralananlar oldu.

7 MART
Doğu Anadolu'daki şiddetli bir deprem neticesinde Muş ve Erzurum'da on beş kişi öldü.

8 MART
Başbakan Süleyman Demirel, Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleriyle görüştü.

12 MART
Başkan Sukarno, iktidarı komünist aleyhtarı general Suharto'ya devretti.

● TİP milletvekili M. Karan, partiden istifa etti.

14 MART
Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, münhal bulunan senatörlüğe seçildi.

15 MART
Cemal Tural, Genelkurmay Başkanlığına getirildi.

16 MART
İki Amerikalı astronot, bir Gemini - 8 kapsülü ile uzaya fırlatıldı. Astronotlar, plâna göre, uzaydaki bir Agena roketinin ikinci kademesinin boş kovanını takip ederek gemilerini ona kenetlemiş, böylece tarihte ilk defa olarak uzayda randevuyu gerçekleştirmişlerdir.

17 MART
Uzayda randevu projesini gerçekleştiren astronotlar Neil Armstrong ve David Scott, Gemini - 8'de baş gösteren bir teknik arıza sonunda Büyük Okyanus'a mecburî iniş yaptılar. Böylece tarihte ilk uzay kazası atlatılmış oldu.

18 MART
A.B.D. makamları, iki ay kadar önce düşen bir Amerikan uçağındaki hidrojen bombasının bulunduğunu açıkladılar.

20 MART
Millî Türk Talebe Birliği tarafından tertiplenen komünizmle mücadele mitingine çeşitli teşekküllere mensup on binlerce kişi katıldı. Miting sakin geçti.

22 MART
Ahmet Tahtakılıç CKMP'den istifa etti.

24 MART
Akdeniz ve Ege'de görülmemiş bir deniz çekilmesi oldu. Bazı yerlerde sular on metreden fazla çekildi.

● A. Şeref Lâç ve Kemal Kaçar, MP'den istifa etti.

26 MART
Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Ankara'ya getirilerek, Gülhane hastanesine yatırıldı. 37 doktor Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı görevine devam edemeyeceğini belirten bir rapor verdi.

28 MART
Cevdet Sunay Cumhurbaşkanlığına seçildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı tarihî oturuma 532 üye katıldı, 95 üye katılmadı. İki parti hariç, diğer partiler Cumhurbaşkanlığı için Cevdet Sunay'ı aday göstermişti. MP'nin katılmadığı seçimde, Cevdet Sunay 461 oy alarak ilk turda Cumhurbaşkanlığına seçildi ve Türkiye'nin 5. Cumhurbaşkanı oldu. CKMP adayı Türkeş 11 oy aldı.

Başkan seçildikten sonra Meclis'e gelerek yemin eden Cevdet Sunay, daha sonra: «Bu şerefli vazifeyi kabul ederken milletin ve sizlerin hizmeti için Allah'tan bana yardımcı olmasını niyaz ederim,» dedi.

29 MART
Tarihî roman yazarı A. Ziya Kozanoğlu vefat etti.

İSTANBUL

Saraylarında Adım Adım

Kabul salonundan bir köşe. Resimde görülen ve «Devrim» adı verilen yuvarlak koltuğun en büyük özelliği, üst kısmının çiçeklik oluşudur.

Beylerbeyi Sarayı

Röportaj: ERDOĞAN SEVGİN
Fotoğraflar: TAMER GÜVENÇ

İLK bakışta, insana sanki buzdan yapılmış intıbaını veren bembeyaz bir saray... Sonra, denizden, tepelere doğru kademe kademe yükselen bir bahçe... İçinde, irili ufaklı havuzlardan, köşklere; heykellerden, koca koca ağaçlara kadar her şeyin bulunduğu, nefis bir bahçe...

Biri bana: «Beylerbeyi Sarayı ne biçim bir yerdir?» diye soracak olsa, ilk söyleyeceğim sözler, bunlar olur...

Beylerbeyi'ndeki o upuzun tünelin sonunda küçük bir kapı vardır. Buradan içeri girer girmez, bir mağarada uzun bir süre kaldıktan sonra, güneşe çıkan bir insana dönersiniz... Eğer sarayı denizden hiç görmemişseniz, bu loş tünelin içinden, böylesine iç açıcı bir yere çıkacağınız, dünyada aklınıza gelmez... Ne yalan söyleyeyim, denizden Beylerbeyi Sarayı'nı birçok defalar görmeme rağmen, dakikalarca süren bir aramadan sonra, tünelin içindeki, küçük giriş kapısını bulduğum zaman, ben de aynı hisse kapıldım! Kendi kendime, «Kapısı böyle olursa, içerisi kim bilir nasıl bakımsızdır,» diye düşündüm. Fakat yanılmışım.

Tünelin içindeki bu küçük kapıdan girince, Beylerbeyi Sarayı'nın bir parçası ile karşılaşırsınız. Bu küçük kapının sağında haremin duvarları, solunda, büyücek bir bahçe uzanır. Havuzu, heykelleri, çeşit çeşit ağaçlarıyla yemyeşil bir bahçe... Bu bahçe, Beylerbeyi Sarayı'nın set set olan bahçe topluluğunun ilk kademesidir. Diğer bahçelere, giriş kapısının hemen solundaki merdivenlerle çıkılır. Ve insan, öteki bahçelerin varlığını bilmese, bu merdivenin, set set yükselen bahçelere çıktığına ihtimal vermez...

YANGIN'IN UĞURSUZLUĞU

Bundan yıllar önce, Beylerbeyi Sarayı'nın bulunduğu yerler, «Istavroz Bahçeleri» diye anılırdı. Padişahlar, yazı, burada inşa ettirdikleri kasırlarda geçirirlerdi. IV. Sultan Mehmed zamanında en şaşaalı devrini yaşayan Istavroz Bahçeleri, XVIII. asrın sonlarına doğru parça parça halka satıldı.

II. Sultan Mahmud, Boğaziçi'nde bir saray yaptırmayı düşündüğü zaman, hemen aklına Istavroz Bahçeleri geldi. Arazi, sahiplerinin rızasıyla istimlâk olundu ve buraya iki katlı, ahşap bir saray yapıldı. Eski Beylerbeyi Sarayı, birçok tarihî olaylara sahne olmuş, birçok önemli kişileri misafir etmiştir. 1834 yılında, Rus Çarı'nın Petersburg fabrikalarında imal ettirdiği ve zamanın padişahına hediye gönderdiği sanat eserleri burada sergilenmiş, içlerinde Prens Napoléon'un da bulunduğu birçok önemli şahıslar burada ağırlanmış, Amerikalı profesör Mr. Smith, Sultan Abdülmecid'in huzurunda ilk telgraf makinesinin tecrübelerini burada yapmıştır.

Eski Beylerbeyi Sarayı yapıldığı günden, 1851 yazına kadar kullanılmış, bu tarihte, Sultan Abdülmecid, sarayda bulunduğu sırada bir yangın çıkması üzerine terk edilmiştir. Yangın, hemen kontrol altına alınmışsa da, Sultan Abdülmecid bunu bir uğursuzluk saymış, Beylerbeyi Sarayı'nı hemen terk ederek Çırağan'a yerleşmiştir.

Bu yangın olayından sonra kullanılmayan Beylerbeyi Sarayı, 1865 yılında, Sultan Abdülaziz tarafından yeni baştan yaptırılmıştır. Mimarlığını, Serkis Balyan Kalfa'nın yaptığı bu saray, tam yüz yıldan beri Boğaziçi'ne renk katmış, bu sahillerin en güzel âbidelerinden biri olarak günümüze kadar gelmiştir.

SARAYA GİRİYORUZ

Beylerbeyi Sarayı, Bakırköy'den getirtilen küfekî taşlarından yapılmıştır. Gerek dış görünüşü, gerek iç taksimatı ile süslü ve zarif bir yapıdır. İki katlı olan Beylerbeyi Sarayı'nda, 6 büyük salon ve 24 oda vardır. Kimisi büyük, kimisi küçük olan bu 24 odanın bir ikisi hariç, hemen hepsi, bu salonlara açılır. Sarayın birinci katı tamamen mermer, üst katı ise mermer taklidi taşlarla kaplıdır.

Selâmlık kısmının büyük kapısından içeri girince, zeminin hasır ile kaplı olduğunu gördüm. Sebebini sorduğum zaman, bize sarayı gezdiren Ahmet Ergun: «Rutubete mani olmak içindir,» dedi, sonra ilâve etti:

— Beylerbeyi Sarayı, Dolmabahçe gibi büyük değildir. Fakat burada göreceğiniz bohem avizelere hiç bir yerde rastlayamazsınız. Yıldız Çini Fabrikası'nda imal edilen en kıymetli vazolar buradadır. Hele bunlardan bir tanesi vardır ki, şimdiye kadar, Yıldız'da bu büyüklükte bir vazo yapılmamıştır... Dolmabahçe kadar olmasa bile, gene beğeneceksiniz bu sarayı...

Daha henüz sarayın ilk salonunda olmamıza rağmen, Ahmet Ergun'a hak verdim.

Beylerbeyi Sarayı'nın her köşesinde bir simetri hâkim. Bir köşeye bir ayna, bir heykel konmuşsa, o aynanın, o heykelin bir eşi de tam karşısına yerleştirilmiş. Meselâ ilk salonuna girer girmez, dört kapı hemen dikkati çeker. Bu kapılardan karşılıklı ikisi sırf süs için, simetriye uymak için yapılmıştır. Yani iki kapı sağ ve

1865 yılında, Sultan Abdülaziz tarafından Serkis Balyan Kalfa'ya yaptırılan Beylerbeyi Sarayı'nın denizden görünüşü.

sol koridorlara açılırken, diğer ikisi hiç bir yere açılmaz. Arkası duvardır. Onun için Beylerbeyi Sarayı'nı gezecek olanlara küçük bir tavsiyem olsun, sakın her gördüğünüz kapıyı açmaya kalkışmayın. Yoksa benim gibi, gülünç duruma düşersiniz... İkide bir kılavuzunuzun:

— O yalancı kapıdır, bu taraftan buyurun, ikazı ile karşılaşırsınız...

«Alt kat sofası» veya «Giriş Salonu» denilen bu salon, kırmızı - beyaz takımlarla süslenmiş...

Sarayı gezdiren Ahmet Ergun'la sahici kapılardan soldakinden çıkıp, tam karşımıza rastlayan odaya girdik.

Pembe rengin hâkim olduğu bu oda, Beylerbeyi Sarayı'nın «Bekleme Salonu» idi. Tavan, baştan başa, tıpkı bir oya gibi işlenmişti. Koltuklar, kanepeler, perdeler, velhasıl kumaş olarak ne varsa hepsi pembeydi. Sağa, sola serpiştirilmiş vazolar, tavandan sarkan Bohem avize, kristal bir ayna, salonun ortasında duran sedef kakmalı ceviz bir harita masası, bu odanın başlıca eşyasıydı. Masanın üzerinde gayet hoş bir saat duruyordu. 19.XII.1866 çarşamba gününde durmuş, kalmıştı. Üzerinde burçlar, barometre, vardı. Zaten Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan saatlerin başlıca özelliği, zamanı tayin etmekten başka işler de yapmasıdır... 4-5 işi birden yapan saatlere burada bol bol rastlanıyor. Kimi pusulalı, kimi barometreli, termometreli, kimi de müziklidir. Bazı saatler ise, bütün bu işlerin hepsini birden yapar.

HAVUZLU SALON

Beylerbeyi Sarayı'nın bekleme salonundan çıktıktan sonra, küçük bir koridoru geçip, sarayın en güzel salonuna girdik. Burası meşhur Havuzlu Salon'du.

İtiraf etmeliyim ki, daha kapıdan girer girmez, şaşırdım kaldım! Havuzlu Salon'un methini duymuş, resmini kitaplarda görmüştüm. Ama bu kadar nefis, bu kadar güzel olacağını aklıma getirmemiştim doğrusu...

Salon, binanın bir cephesinden, diğer cephesine kadar uzanıyordu. Tam orta yerinde kocaman bir havuz vardı. Sarayın dışı gibi, bu havuz da mermerden yapılmıştı. Kenarına, gayet zarif sehpalar, iskemleler yerleştirilmişti. Havuzun etrafı çepeçevre sütun şamdanları ile, koca koca mavi vazolarla çevriliydi.

İçinde tam on altı mermer sütun bulunan bu salon, yerdeki halısından, tepedeki avizesine kadar birbirinden güzel eşyalarla süslenmiş... Hangi eşyanın yanına gidilirse gidilsin, insan ona zevkle, hayretle biraz da gıpta ile bakmaktan kendini alamıyor... Dakikalarca seyrediyor...

Foto muhabiri arkadaşım, salonun sih-

rine kapılmış, habire resim çekerken, ben de, yanıbaşımda duran Ahmet Ergun'a sordum:

— Acaba bu salonun en kıymetli eşyası hangisidir?

Mihmandarım, bir an durdu. Sonra:

— Buradaki eşyaların hepsi kıymetlidir. En kıymetlisini seçmek zor. Fakat şu Bohem avize ile halı çok kıymetli.

Gösterdiği Bohem avize renkliydi. Salonun tam orta yerinden büyük bir ihtişamla sarkıyordu. Halı ise, havuzun sağındaydı.

Acaba bunların değeri nereden ileri geliyordu? Ahmet Ergun:

— Bu Bohem avize, sadece Beylerbeyi Sarayı'nın değil, İstanbul'daki bütün sarayların en büyük Bohem avizesidir, diyor. Bu büyüklükte renkli bir avizeye, ne Topkapı'da, ne Dolmabahçe'de, ne de Yıldız'da rastlarsınız. Daha önce de söylediğim gibi, Beylerbeyi Sarayı, Bohem avizeler yönünden hayli zengin bir kolleksiyona sahip... Halıya gelince. Bu halı 1911 yılında Paris'te yapılan bir sergide, dünyanın dört köşesinden gelen halıların içinde birincilik kazanmış. Hereke mamulâtı olup, ipeklidir. Üzerinde «Hereke mamulâtı, sergiye mahsustur» yazısı olması, bu halının sırf sergi için yapıldığını gösteriyor.

Mihmandarım, bu izahatı verir vermez, birincilik kazanmış bir halının üzerinde durmaktan utandım... Âdeta ayaklarımın ucuna basa basa halının üzerinden kaçtım.

Havuzlu Salon'da seyretmek için en fazla zaman ayırdığım eşya, havuzun sağ tarafında, iki avizenin ortasında duran, büyücek bir sütunun üzerine yerleştirilmiş mermer bir saat oldu. Evet mermer bir saat... Şimdiye kadar birçok yerde, birçok saat görmüştüm. Ama mermer olanına hiç rastlamamıştım.

İki kolunuzla ancak kucaklayabileceğiniz bir mermer küre düşünün. İşte, bu koca mermer kürenin içini oymuşlar, bu oyuğa bir saat mekanizması yerleştirmişler. Ön tarafına da büyücek rakamlarla akrep ve yelkovanı oturtunca, ortaya çok değişik bir saat çıkmış. Yıllardan beri, ünlü, ünsüz pek çok kişiye zamanlarını gösteren bu saat, bana göre Beylerbeyi Sarayı'nın en ilgi çeken eşyalarından biri...

AMİRAL ODASI

Tavanı, Ayvazovski'nin koskoca bir deniz tablosu ile süslü olan Havuzlu Salon'un dört köşesinde dört oda var. Yani ikisi bahçe tarafında, ikisi de deniz tarafında... Bu odalardan bir tanesi, girişe göre

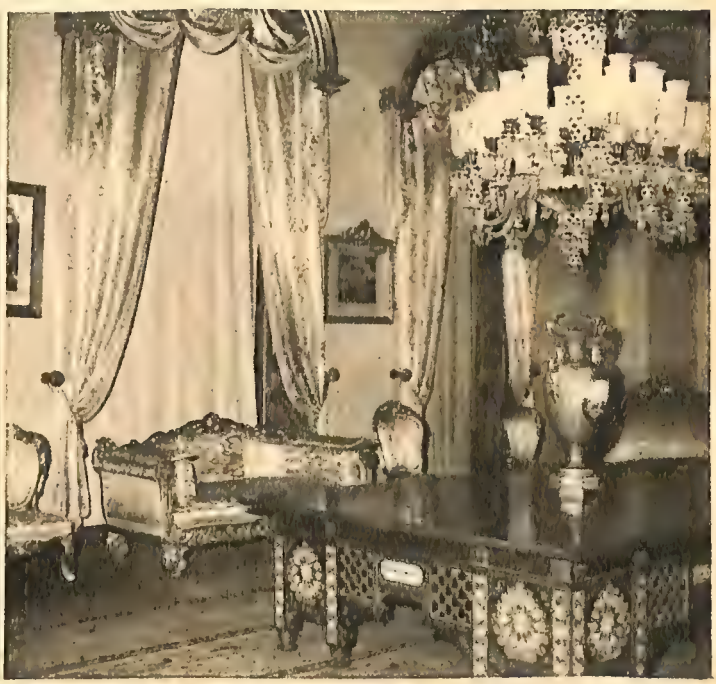

Beylerbeyi Sarayı Bohem avizeleri ve yıldız vazolarıyla geniş bir koleksiyona sahiptir. Sarayın her köşesinde bunları bol bol görürsünüz. Yandaki fotoğrafta Beylerbeyi Sarayı'ndan bir köşeyi görüyorsunuz.

Fransız İmparatorunu temsilen İstanbul'u ziyaret eden İmparatoriçe Eugènie, İstanbul'daki gecelerini Beylerbeyi'ndeki bu nefis karyolada geçirmişti.

salonun solunda bulunan deniz üzerindeki oda, «Amiral Odası» diye anılıyor.

Bu odaya girer girmez, kendinizi bir halat yığınının ortasında buluyorsunuz. Evet bir halat yığınının ortasında. Masaların, aynaların, pufların kenarları; koltukların, iskemlelerin kenar ve altları, kornişler hep halattan yapılmış: Uçlarında koca koca püsküllerı bulunan halatlardan... Ama bunlar, bildiğimiz halat değil...

Halat rengi yekpare ağaçları almışlar, halat biçiminde burma burma oymuşlar. Püsküllerine varıncaya kadar. Hem de öyle bir oyuş ki, insan uzaktan bakınca ağaç olduğuna ihtimal vermiyor. Sahici halatı alıp, korniş, ayna, masa kenarı yapmışlar sanıyor... Ta ki, bilen biri ikaz edene kadar...

Amiral Odası'nın her köşesi, denizle ilgili eşyalarla süslenmiş. Duvarları süsleyen tablolardan, üzerinde pusulası bile bulunan gemici feneri şekline sokulmuş saate varıncaya kadar...

Havuzlu Salon'a açılan bir başka oda da Amiral Odası'nın tam karşısına düşen Sadrâzam Odası... Ayna altlarının kaplumbağa kabuğundan yapıldığı, sedef masanın süslediği bu odanın en büyük özelliği, duvarı bir baştan bir başa kaplayan yekpare korniş. Bu korniş ile odanın diğer eşyalarının tahta kısımları gene ağaç oyma...

HAREME GİRİŞ

Havuzlu Salon'daki merdivenin, sol tarafındaki kapıdan girince, harem kısmı başlar... Önce bir koridora girersiniz.

Koridorun solunda, denize bakan büyük bir yemek salonu. Salonun ortasında yemek masası var. Masanın dört kenarına geyik derisinden yapılmış uzun iskemleler konmuş. Ahmet Ergun:

— On sekiz adet olan bu iskemlelerin, özelliği Yıldız marangozhanesinde, padişah adına yapılmış olmasıdır, dedi. Her iskemlenin üzerine, kûfî yazı ile padişahın, yani Sultan II. Abdülhamid'in adı yazılmış. Bu odanın diğer ilgi çekici bir başka eşyası da, şu tablodur: Şeker Ahmed Paşa'nın eseridir.

Ahmet Ergun'un gösterdiği tablo, gerçekten çok güzeldi. Sedef kakma bir karpuz resmiydi bu.

Hareme girdiğiniz andan itibaren, kendinizi bir loşluk içinde hissedersiniz. Pencerelere konan kafesler sebep oluyor bu loşluğa.

SULTAN ABDÜLHAMİD'İN ÖLDÜĞÜ O D A

Beylerbeyi Sarayı'nın en önemli odalarından biri, üst kata çıkan, çift taraflı merdivenin solundaki koridor üzerinde. Burası Sultan II. Abdülhamid'in hayata veda ettiği odadır. Sultan II. Abdülhamid, 10 şubat 1918 günü, bir soğuk algınlığı neticesi tutulduğu zatürreeden kurtulamayarak 76 yaşında, bahçe üzerindeki bu küçük odada hayata gözlerini yummuştu.

Sarayın bu tarihî odasından içeri adımımı atar atmaz, ilk gördüğüm, beyaz lâke bir karyola ve padişahın karyolanın baş ucundaki duvara asılı resmi oldu. Yatak örtülerinde ve yastığın üzerinde A. H. harfleri vardı. Yatağın kenarında küçük bir divancık duruyordu.

Sultan II. Abdülhamid'in son günlerini geçirdiği, son nefesini verdiği bu odayı ve özel banyo dairesini gezdikten sonra, üst kata çıktık.

Burası, sarayın 4. salonu idi. Bu salon da, haremin diğer yerleri gibi loştu. Karanlıktı. Her taraf birbirinden güzel zarif eşyalarla süslenmiş, yerler kıymetli halılarla kaplanmıştı. Bu salonun en güzel eşyası, yekpare ceviz ağacından yapılmış fildişi kaplanmış bir masa ile, merdivenin sol ucunda duran, sedef kakmalı dolaptı.

Beylerbeyi Sarayı'nın bu dördüncü salonu üzerinde iki oda var ki, biri sadece sanat yönünden, diğeri ise, hem sanat, hem de tarihî yönden önemli. Merdivenin sağ tarafındaki küçük oda, sanat yönünden kıymetlidir. Bu odaya adımınızı atar atmaz, kendinizi sanki bir kuş sergisindeymiş gibi hissedersiniz. Odanın dört tarafı muhabbet kuşlarıyla doludur. Yalnız ne var ki, bunlar, ötmeyen cansız kuşlardır. Narçiçeği rengindeki koltukların kenarında, sessiz, sedasız yatmaktadır.

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN ÇALIŞMA ODASI

Merdivenin sağ tarafında, bahçe üzerindeki ikinci oda ise, Sultan II. Abdülhamid'in çalışma odasıdır.

Bu odanın en önemli eşyası, hepsi aynı, üslûpta bir yazıhane, bir iskemle, bir masa ve bir de kütüphanedir. Üzerleri oyum oyum oyulmuş ve altın yaldızla süslenmiş olan bu eşyalar, gerçekten birer sanat şaheseridir. Eşyaları seyrederken, kılavuzumuz Ahmet Ergun:

— Ne kadar güzel değil mi? diyerek, beni daldığım hayal âleminden uyandır-

Beylerbeyi Sarayı'nda üst üste tam 6 salon vardır. Bu salonlar, 3 merdivenle birbirine bağlanır. İşte bu merdivenlerden biri

dı. Bir an durdu. Sonra sözlerine devam etti.

— Bu eşyalara 1950 yılında yaklaşık olarak 50 bin lira takdir koymuşlar...

4 parça eşya ve 50 bin lira... Beylerbeyi Sarayı'nın bir tek odasında, hem de öyle pek ahım şahım döşenmemiş bir odasında 50 bin lira yatarsa, bütün odaları ile bu saray acaba ne kadar ederdi? Kendi kendime birtakım hesaplar yaparken, Ahmet Ergun:

— Gelin, dedi. Şu koltuğa oturun. Sultan II. Abdülhamid'in yazıhanesine o zaman hayran kalacaksınız; ister misiniz?

İstemek de söz müydü? Bu, hastaya çorba sormak gibi bir şeydi... Tıpkı kendimi beş yaşındaki bir çocuk gibi hissediyordum... O heyulâ gibi koltuğa şöyle bir kuruldum... Koltuk öylesine büyük, öylesine genişti ki, arkaya doğru yaslanır yaslanmaz ayaklarım havada kalmış, âdeta koltuğun içinde kaybolmuştum.

Koltuğa oturur oturmaz, Ahmet Ergun, yazıhanenin önündeki kapağı aşağıya doğru indirdi. İndirmesiyle beraber ortaya nefis bir yazıhane çıktı. Sonra ortadaki kapağı iki yana açtı. Bu sefer de karşımda birtakım aynalar belirdi. Ahmet Ergun:

— İşte, dedi. Sizi bunun için oturttum buraya. Bu aynalar vasıtasıyla odanın her tarafı rahatça görülebilir. Gerçekten aynalar, yazı masasının ön yüzüne öyle bir şekilde yerleştirilmişti ki, sırtım odaya dönük olmasına rağmen, odanın her tarafını görebiliyordum...

Yazıhanenin üzerinde birçok küçük çekmeceler, minyatür dolapçıklar vardı. Bazılarının üzerinde anahtarları olmasına rağmen, bazılarının üzerinde anahtar şöyle dursun, anahtar deliği bile yoktu. Bunlar gizli düğmelerle açılıyordu...

Kılavuzumuzun birkaç defa gayet kibar ikazından sonra istemeyerek yerimden kalktım. Ve saraydaki yürüyüşümüze devam ettik.

KABUL SALONU

Üst katta, harem ile selâmlığı birbirine bağlayan bir koridor vardır. Tıpkı alt katta olduğu gibi, bu koridorun da sağında solunda, yatak koymaya yarayan dolaplar bulunuyor. Koridoru geçer geçmez, kabul salonuna çıkarsınız.

Havuzlu Salon'un tam üzerine düşen ve Beylerbeyi Sarayı'nın ortasında bulunan bu salon, sarayın en aydınlık yeridir. 6 büyük pencereden başka, tavandaki küçük pencerelerden giren gün ışığı, burayı ışıl ışıl aydınlatır.

Kabul salonu, ayrı renklerle döşenmişti. Bahçe tarafındaki kısımdan bakıldığı zaman, tepelere doğru set set uzanan bahçeler, deniz tarafındaki kısımdan ise, Boğaz'ın emsalsiz manzarası görülüyordu. İnsan, Beylerbeyi Sarayı'nın Boğaz'ın en güzel yerinde kurulduğunu, bu salonda daha iyi anlıyor...

Yer, Hereke halılarıyla kaplıydı. Salonun deniz tarafı sarı takımlarla süslenmişti. Sarı takımlar, mavi sütunlarla hoş bir renk armonisi meydana getiriyordu.

İMPARATORİÇE EUGENİE'NİN YATAK ODASI

Beylerbeyi Sarayı'nda bir oda vardır ki, burayı gezmeye gelen yabancı ziyaretçiler, daha içeriye adımlarını atar atmaz, o odanın nerede olduğunu sorarlar. Bu oda, Mavi Salon, Büyük Salon adları ile de anılan Beylerbeyi Sarayı'nın Kabul Salonu üzerindedir. Havuzlu Salon'a inen merdivenin hemen yanıbaşındadır. Bahçeye bakar. Burası, İmparatoriçe Eugènie'nin Yatak Odası ismiyle, Beylerbeyi Sarayı'nın kayıtlarına geçmiştir.

Ne yalan söyleyim, ben bile daha saraya girer girmez, bu odayı merak etmiş, bir an önce görebilmek için, içim içimi yemişti. İşte şimdi, Beylerbeyi Sarayı'nın misafir ettiği en ünlü kişinin yatak odasındaydım. Yüksek tavanlı, altın yaldızlı ve Türk işi nakışlı duvarlarıyla, insanın içine ferahlık veren bir odaydı burası.

İmparatoriçe Eugènie'nin yattığı karyola, kapının sol tarafında duruyordu. Sedef kakmalı karyola, gayet güzel sarı örtülerle bezenmişti. Bir kadın, daha doğrusu bir imparatoriçeye lâzım olan her şey vardı bu odada... Rahat koltuklar, boy aynaları, tuvalet, puf, her şey, her şey...

Sultan Abdülaziz'in Paris gezisini iade maksadıyla 1869 yılı ekiminde İstanbul'a gelen ve İstanbul'da birbirinden güzel günler geçiren, şıklığı ile, güzelliği ile, zarafeti ile, İstanbullular'ı kendisine hayran eden imparatoriçe Eugènie'nin kaldığı odanın hemen yanıbaşında, bir banyo dairesi var. İmparatoriçe Eugènie, Beylerbeyi Sarayı'nda kaldığı süre zarfında, perdeleri kadifeden, muslukları gümüşten, kurnaları mermerden olan bu hamamda, bir Osmanlı saray kadını gibi yıkanmış...

Kabul Salonu'nun etrafında, İmparatoriçe Eugènie'nin odasından başka üç oda daha vardır. Sarayın bu ve bundan sonraki odalarının en büyük özelliği, duvarlarının baştanbaşa maun kaplama oluşu. İçeri girer girmez, kendinizi kızıla kaçan bir kahve renginin ortasında bulursunuz.

II. Sultan Abdülhamid, 10 şubat 1918'de, 76 yaşında olduğu halde, Beylerbeyi Sarayı'nın alt katında, bahçeye bakan bir odada hayata veda etti. Resimde, bu oda görülüyor.

Pırıl pırıl parlayan bu maunların üzeri, bin bir işle işlenmiştir.

SÜFERÂ KABUL SALONU

Kabul Salonu'ndan çıktık. Tıpkı alt kattaki gibi küçük bir koridoru geçtik. Ve Beylerbeyi Sarayı'nın son salonuna, Süferâ Kabul Salonu'na girdik. Burası da, diğer salonlar gibi nadide eşyalarla bezenmişti. Yanlarda birer büyük, ön cephede de birer küçük olmak üzere, tam dört odası vardı. Bu odalardan üçü padişaha aitti.

Süferâ Kabul Salonu, bir sarayın, kabul salonunun nasıl olması lâzımsa, öyleydi işte. Kırmızı koltuklar, yerlere kadar inen aynı renk perdeler, tavandan salkım salkım sarkan Bohem avizeler...

Süferâ Kabul Salonunu seyrederken, birden aklıma, saraya girmeden önce kılavuzumuzun söylediği bir söz geldi: «Yıldız'ın en büyük vazosu bu saraydadır,» demişti. Acaba neredeydi? Bu soruyu, Ahmet Ergun'a sorduğum zaman:

— Bu salonda, diye cevap verdi.

Eliyle salonun deniz tarafındaki kısmını işaret ediyordu.

Gerçekten çok hoş bir vazoydu bu. Kocaman bir masanın üzerinde duruyordu. Rengi beyazdı. Üzeri üzüm motifleri ile süslüydü. Masanın yanına gidip, Yıldız Çini Fabrikalarının şimdiye kadar yaptığı bu en büyük vazoyu alıcı gözüyle seyrederken, Ahmet Ergun:

— Bu salonda sizin çok hoşunuza gidecek bir şey daha var, dedi. Sonra da o önde, ben arkada merdivene doğru yürüdük. Burada, gene bir masa üzerinde oldukça büyük bir saat durmaktaydı. Kılavuzumuz:

— İşte bu, dedi.

Sonra da bu saat hakkında bilgi vermeye başladı:

— Bu saat, İstanbul'da yapılmıştır. Her saat başında ayrı bir hava çalar. Hamidiye marşı, Bülbül peşrevi, 10 kıta Osmanlı şarkısı gibi... Saatin şu ön tarafında görülen yıldızlar, altın, yakut ve pırlantadan yapılmıştır.

Bu izahatı verdikten sonra, Ahmet Ergun, saatin bir tarafını kurcalamaya başladı. Ve az sonra da, insanın damarlarındaki kanı daha hızlı döndürecek kadar neşeli bir hava duyuldu. Bülbül peşreviymiş bu... Arkadan Hamidiye Marşı, arkadan 10 kıta Osmanlı şarkısını dinledik... Sonra da, aşağıya indik. Giriş Salonu'nu geçip, saraya girdiğimiz yerden dışarıya çıktık... Kulaklarımda hâlâ Hamidiye marşı vardı... Bülbül Peşrevi vardı...

Her tarafı titizlikle oyum oyum oyulmuş ve altın yaldızla işlenmiş bu kütüphane, Sultan II. Abdülhamid'e aittir. Ve Beylerbeyi Sarayı'nın en güzel eşyalarından biridir.

Beylerbeyi Sarayı'nın arslanlı kapısından çıkar çıkmaz, ilk yaptığım iş, önce derin bir nefes almak, sonra da, güneşi bol bir yere gidip, ısınmak oldu. Zira, sarayda kaldığımız 4 saat boyunca, her tarafım buz gibi olmuştu.

Biraz ısınıp, kendime gelince, Ahmet Ergun'dan bize nereleri gezdireceğini sordum. «Önce Selâmlık Yalısı, sonra da bahçeler,» cevabını alınca, o önde, ben arkada, deniz tarafına doğru yürüdük. Denizin üzerindeki küçük odacıktan içeri girdik.

SELÂMLIK YALISI

Sarayın deniz tarafında, biri Selâmlık, biri de Harem kısmında olmak üzere iki yalı vardı. Bir oda ve bir de tuvaletten ibaret olan bu yalıların Selâmlık tarafında olanına «Selâmlık Yalısı», harem tarafında olanına da «Harem Yalısı» adı veriliyordu. Bugün bu yalılardan yalnız, Selâmlık Yalısı ziyaretçilere açıktır. Harem Yalısı ise bir depo halindedir. Kullanılmamaktadır.

Bu iki yalı arasında upuzun bir rıhtım şeridi var. Rıhtım, iki kapı ile sarayın bahçesine açılır. Biri selâmlık, biri de harem kısmında olan bu kapılara dikkatli bir gözle bakılacak olursa, Osmanlı saraylarında, Hareme mensup kadınların yabancı erkek gözlerinden nasıl titizlikle korunulmaya çalışıldığı kendiliğinden ortaya çıkar. Selâmlık tarafındaki kapı, parmaklık şeklindedir. Yani denizden kayıkla geçen herhangi bir kimse, içerisini rahatlıkla görebilir. Harem tarafındaki kapı ise tamamen saçla kapatılmıştır. Sarayı yapan mimarlar, harem bahçesinde dolaşacak kadınların, denizden geçecekler tarafından görülmemeleri için bu çareye başvurmuşlar...

Selâmlık Yalısı'nın güzelliğini anlatmaya kelimeler yetmez... Mübalâğa etmiyorum... Gerçek bu... Bu odanın içinde duran bir insan, kendisini Boğaz'ın koyu lâcivert sularının koynundaymış gibi hisseder. Boğaziçi, burada bir boydan bir boya önünüzdedir. Pencerenin önüne konmuş koltuklardan birine oturduğunuz zaman, Boğaz'ın Üsküdar tarafını, öbür koltuğa oturduğunuz zaman Boğaziçi tarafını görürsünüz. Her iki tarafı birden görmek istiyorsanız, o zaman ayağa kal-

kın. Başınızı soldan sağa doğru şöyle bir çevirin. Boğaz panoromik olarak karşınızdadır.

Selâmlık Yalısı'ndan çıktıktan sonra, yalının tam karşısına düşen merdivenlerden, Beylerbeyi tünelinin üzerine çıktık. Şimdi de, Beylerbeyi Sarayı'nın o dillere destan olan bahçesini geziyorduk.

BABİL'İN ASMA BAHÇELERİ GİBİ

Bir bahçe topluluğu getirin gözlerinizin önüne... Önce bir düzlük, sonra çift taraflı demir merdivenlerle çıkılan ikinci, üçüncü, dördüncü ve nihayet beşinci bir düzlük. Her düzlükte, yemyeşil ağaçlar, usta bir sanatkâr elinden çıkmış heykeller, fener biçimi lâmbalar, havuzlar ve nihayet köşkler... İşte, tepelere kadar set set yükselen Beylerbeyi Sarayı'nın bahçesi böyle bir yer...

Vaktiyle çok daha genişmiş bu bahçeler. Padişahlar burada at koştururlarmış. Hattâ bir de hayvanat bahçesi varmış. Sultan Abdülaziz, bu bahçede bir arslan beslermiş. Buraya geldiği zamanlar, bu arslanı kafesinden çıkarır, onunla oynar, etrafındakilere hayli korkulu anlar yaşatırmış... Tabiî bugün bu bahçede ne at koşturuluyor, ne de arslan besleniyor...

Bu bahçe topluluğunun son setinde 3 köşkle, büyük bir havuz var. Havuz öylesine büyük ki, insanı şaşırtıyor. 80 metre uzunluğunda, 30 metre genişliğinde, 3.20 metre derinliğinde bir şey. Bundan yıllarca önce, saray kadınlarının kayıklarla gezdikleri, içinde bin bir çeşit ve renkte balıkların dolaştığı, sıcak yaz günlerinde etrafında neşe çığlıklarının yükseldiği bu havuz, bugün kendi kaderi ile baş başa... İçinde ne su var, ne balıklar, ne kayıklar...

Köşklere gelince. Büyük havuzun kenarındaki Mermer Köşk tek katlı bir bina. II. Mahmud devrinde inşa ettirilmiş. Bunun sağındaki köşke Sarı Köşk, solundakine ise Ahır Köşkü deniyor. Her 3 köşk de henüz ziyaretçilere açık değil.

Ta deniz kıyısından, tepelere doğru set set yükselen, her seti bir başka güzel olan bu bahçeleri dolaşacağım kadar dolaşmıştım. Ama canım bir türlü buradan gitmek istemiyordu. Ahmet Ergun'dan izin aldım, parmaklıklara dayanıp Boğaz'ı seyretmeye koyuldum. Bir daha kimbilir ne zaman görebileceğim bu manzaraya, doya doya baktım. Ta ki, üşüyünceye kadar. Soğuktan dişlerim birbirine vuruncaya kadar...

Gelecek Sayımızda:
YILDIZ SARAYI

Ortasında bir havuz bulunan ve bundan dolayı «Havuzlu Salon» adı verilen, Beylerbeyi Sarayı'nın en güzel salonunun bir köşesi.

İstanbul'un ve Türkiye'nin Altı Minareli Tek Camii

Sultan Ahmet

YAZAN: REŞAD EKREM KOÇU
FOTOĞRAFLAR: DİKMEN DİKÖZ

İMPARATORLUK başmimarı Sedefkâr Mehmed Ağa tarafından yapılan I. Sultan Ahmed'in hayır eseri Sultanahmet Camii, İstanbul'da Atmeydanı'nda Türk yapı sanatının XVII. yüzyıl hatırasıdır. İstanbul'un ve Türkiye'nin altı minareli tek camiidir. Yapıldığı devirdeki Osmanlı İmparatorluğu'nun kudretini haşmeti ile, banisi I. Sultan Ahmed'in gençliğini ve güzelliğini de zarafeti ve tezyinatı ile temsil eden bir abidedir. Eşsiz zenginlikte çinilerinin hayranı kalmış Avrupalılar, bu sanat şaheserine «Mavi Cami» diye gelir, milletlerarası turistik edebiyata da bu isimle geçmiştir.

SULTAN İLE MİMAR

I. Sultan Ahmed, III. Mehmed ile Handan Vâlide-Sultan'ın oğludur. Babasının veliahtlığı ve Manisa valiliği sırasında 1590'da Manisa'da doğdu. 1603'te henüz 13 yaşlarında iken babasının ölümü üzerine Osmanlı tahtına oturdu. 1617'de 28 yaşında öldü. Ölümüne sebep olan hastalığı kesin olarak bilinmiyor. Zevcelerinin arasında aşk ile bağlandığı kadın, Kösem Mahpeyker Haseki'dir.

Sarayda, devrine göre, iyi bir tahsil görmüştü. Şiirle meşgul olmuş, «Bahtî» mahlası ile cenk ve aşk şiirleri, dinî şiirler yazmıştır. El yazısı hattat denecek kadar güzeldi. Kendisi de zarif ve dilber yüzlü bir gençti.

Sultanahmet Camii'ni yapan büyük sanatkâr Sedefkâr Mehmed Ağa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Dostlarından Câfer Çelebî adında bir zat, onun şanında «Risâle-i Mimâriye» adı ile bir eser yazmıştır, nakledilen fıkralara göre 1554-1558 arasında doğduğu tahmin edilebilir. Nereli olduğu da meçhuldür.

17-20 yaşlarında iken 1575'te bir sene kadar Kanunî Sultan Süleyman'ın türbe bahçesi bekçileri arasında bulunmuştur. Oradan Topkapı Sarayı'ndaki Hasbahçe'ye bekçi olarak alınmış, bu suretle Bostancılar Ocağı neferleri arasına katılmıştır. Bir gün Hasbahçe'de musiki meşk

DÜZELTME: Geçen sayıdaki Süleymaniye yazımızın ilk sayfasında yanlışlıkla Sultanahmet Camii'nin resmi çıkmıştır. Özür dileriz.

eden Enderun ağalarını görmüş, o delikanlıların saz çalarak türküler, şarkılar söylemesi kendisini cezbetmiş, dersten sonra koynunda taşıdığı ve bütün parasını teşkil eden 90 altınını o gençlerin musiki hocasına vererek: «Size bütün paramı veriyorum... Kaç çeşit saz varsa, bana hepsinden birer tane alınız, geri kalan da sizin ustalık hakkınız olsun... Ben saz öğrenmek istiyorum...» demiş ve adı bilinmeyen bu sazendeden kısa zamanda oldukça bir şeyler öğrenmiştir. Fakat gördüğü bir rüya üzerine sazendeliği bırakarak sedefkârlığa ve ince marangozluğa heves etmiştir. Ricası kabul edilerek imtihan edildikten sonra, saraydaki sedefkârlar atelyesine alınmış, kısa zamanda bu sanatı da gereği gibi öğrenmiştir.

III. Sultan Murad'ın ilk saltanat yıllarında herkes tarafından büyük hürmet gören Koca Mimar Sinan Ağa, sık sık saraya gelir ve sedefkâr atelyesine uğrardı. Mehmed Ağa, bir gün yaptığı bir eseri korka korka o büyük mimara gösterdi. Sinan Ağa: «Aferin kalfa!... Çok güzel bir iş, bunu yapabilecek bir usta tanımıyorum... Niçin böyle güzel bir şey yaparak padişahımıza hediye etmezsin?» dedi.

Bu teşvik üzerine, Mehmed Ağa bir yıl uğraşarak yaptığı sedef kakmalı bir rahleyi ve 1589'da III. Sultan Murad'a takdim etmişti. Padişah rahleye hayran olmuş: «Sultân-ı Kur'ân-ı azîme ve Şehenşâh-ı Fürkaan-ı kerîm'e bundan güzel taht olmaz!...» demiş, Mehmed Ağa'yı Hasbahçe bekçiliğinden alarak saray kapıcıları arasına yükseltmişti. Saray kapıcıları devlet ulaklıklarında kullanılırdı ki, önemli vazifedir. Mehmed Ağa başından bostancı baratasını çıkarmış, yerine altın sırma işlemeli kapıcı üsküfü giymiştir. 1597 yılına kadar geçen sekiz yıl içinde devlet ulaklığı vazifeleri ile Mısır, Arnavutluk, Bosna, Macaristan'a gidip gelmiş, Anadolu'nun muhtelif bölgelerini dolaşmıştır.

Mehmed Ağa, 1597'de İstanbul'da su nazırı oldu. 1607'de de 49-53 yaşlarında iken imparatorluk başmimarlığına tayin edildi ve ilk iş olarak da I. Sultan Ahmed'in adına büyük ve güzel camiin yapısına başlayarak Türk İstanbul'un simasına yeni bir sanat mücevheri ilâve etti.

«YA RAB! KABUL EYLE!...»

Fetihten sonra İstanbul imar edilirken, padişahlar adına yapılan büyük camiler için, şehrin Haliç'ten ve Beyoğlu sırtlarından görünüşüne önem verilmişti. Şöyle ki, batıdan doğuya Sultanselim, Fâtih, Süleymaniye camileri, Haliç'e hâkim tepeler üerinde inşa edilmiş, yalı boyuna da bir dizi büyük camiler yapılmıştı. Bu iki abideler dizisi batıda Ayasofya'nın iri silueti ile düğümleniyordu.

İstanbul'a Boğaz'dan gelirken limana girinceye kadar, önce yalnız Ayasofya görünüyordu. Gene gemi ile Marmara'dan gelenlerin, ilk karşılaştığı Ayasofya oluyordu.

Şehrin Haliç yüzü, Türk yapısının azametli eserleri ile yeteri kadar bezenmişti.

Türk - İslâm mimarîsinin ölümsüz eseri Sultanahmet Camii'nin minberi.

Sultanahmet Camii'nin parktan görünüşü.

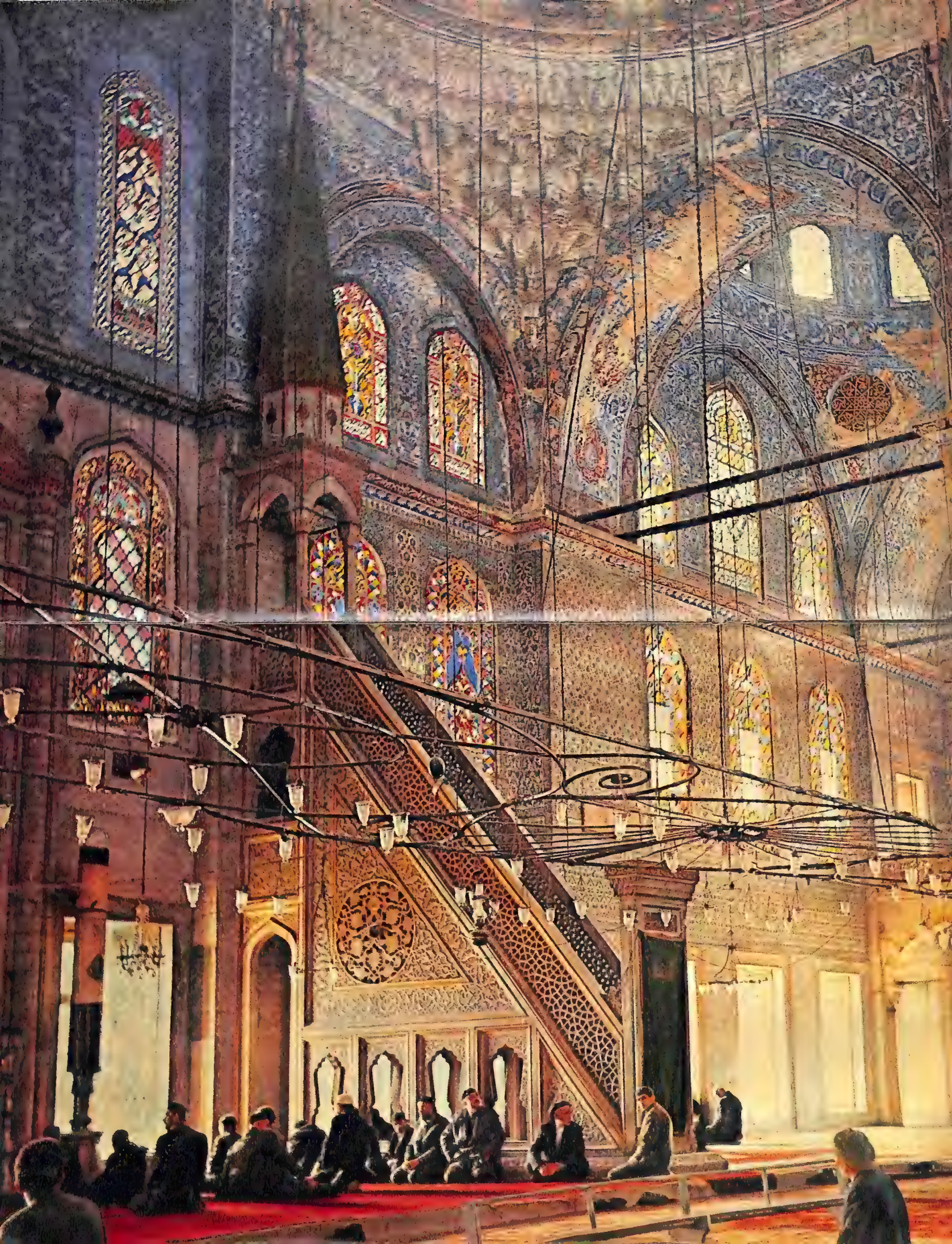

Sedefkâr Mehmed Ağa, yapacağı büyük camiin yerini öylesine seçti ki, altı minaresiyle Sultanahmet Camii, Karadeniz ve Akdeniz'den gelen gemilerin karşısına Ayasofya'nın hemen yanı başında bütün azamet ve zarafeti ile çıksın.

Camiin yapısına hicrî 1018, milâdî 1609 yılında tantanalı bir törenle başlandı. Temeline ilk kazmayı bizzat Sultan Ahmed vurdu. Kullandığı kazma, bu tören için özel olarak yapılmıştı. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi hazinesindedir, üzeri gümüş kakma süs motifleri ile bezenmiştir. Sapı güvez kadife kaplıdır.

Evliya Çelebî şöyle anlatıyor: «Temel kazısına başlanıp ibtidâ Sultan Ahmed eteğine toprak doldurarak: 'Yâ Rab... Ahmed kulunun hizmetidir, kabul eyle!...' diye ırgatlarla birlikde temelden toprak taşımışdır...»

Müverrih Naîmâ Efendi kısaca: «1018 recebinin dokuzuncu günü (8 ekim 1609) Atmeydanı'nda cami-i şerif binası için temel kazısına başlandı. Şevvalin sekizinci günü (4 ocak 1610) ulemâ, vüzerâ, meşâyih toplanıp bir mübârek saatte temel atıldı,» diye anlatır.

Devrin aydın simalarından ve ünlü vaizlerinden Sivaslı Şeyh Abdülmecid Efendi Sultanahmet Camiinin temel şeyhi olarak tanınır. Yani dua ile ilk temel taşını koyan adamdır. Yobazlığa ve taassuba karşı hür fikirlerin ve müspet ilimlerin müdafii olan bu büyük adam, aynı zamanda Türkiye'de demokrasinin de öncüsü olmuştur. Sultan Ahmed'e hitaben kaleme aldığı manzum bir nasihatnamede:

Tîşe-i hikmet ile mezraa-i mâdelete
Meşveret tohmunu ek, sula dümûğ ile müdâm

ve:

Küfr ile devlet dura, zulm ile durmasa gerek!

diyerek medenî bir cesaret göstermiştir.

Vezirlerden Kalender Paşa bina nazırlığına, Kızlarağası Mustafa Ağa, Kapucularkethudâsı İdris Ağa ve Bostancıbaşı Hüseyin Ağa bina eminliklerine tayin edildiler.

Evliya Çelebî ise şöyle kaydediyor: «... hocam Evliya Mehmed Efendi temel imamı, Şeyh Üsküdarlı Aziz Mahmud Efendi temel şeyhi, Kara Sünbül Ali Efendi temel kadısı, Kalender Paşa mutemet ve Kemankeş Ali Paşa temel nazırı oldu» diyor. Büyük seyyah ve yazarın yıllarca sonra bu isimleri kaydederken çok yanılmış olduğunu zannediyoruz.

Cafer Çelebî, Risâlei Mimâriye'de yapı günleri hatırası olarak şu fıkrayı yazıyor: «Mehmed Ağa, camiin şadırvanı önüne seccade serdirmişti, ama kendisi oturmazdı. Bir kuruca yer bulup orada oturmuştu. Sol elinde bir arşın, sağ elinde de tesbih vardı, durmadan tesbih çeker, zikreder ve etrafındaki ustaları gözden geçirirdi, işini ihmal edeni görürse elindeki arşını sallayarak: 'Bre işleyin !...' diye bağırırdı ve arada kalkıp cami-i şerifi dolaşırdı...»

Büyük cami, hicrî 1025, milâdî 1616'da yedi yıl içinde tamamlandı. Müverrih Naîmâ şunları yazıyor: «Atmeydanı'nda yedi seneden beri inşa edilmekte olan cami-i şerifin kubbesi tamam oldu, kilitlenecek (kilit taşı konulacak) vakit gelmekle 1026 cemâziyelâhırının dördüncü günü (9 haziran 1617 cuma) camiin dış avlusunda otağlar kuruldu, padişahın tahtı kondu ve cümle vüzerâ ulemâya ve erkân-ı devlete âlî bir ziyafet tertib olundu. Sonra hepsi saraya gittiler, hıl'atler giydiler ve padişahı alarak cami önündeki otağına getirdiler ve kendisini tebrik ettiler...»

I. Sultan Ahmed kubbeye kilit taşının konması sevinci ile verdiği bu ziyafetten altı ay kadar sonra 21-22 kasım gecesi vefat etmiştir.

Topkapı Sarayı arşivinde bulunan masraf defterlerine göre, Sultanahmet Camiinin yapısına 1 811 yük (*) ve 2 944 akça harcanmıştır. Kaba hesaplarla zamanımızın parasına çevrilirse, çok büyük bir meblâğdır. Bu rakam karşısında bazı yazarlar, bu abide için «ağırlığınca altın harcanmış cami» diyorlar ki, bu para, Sultanahmet Camii'nin sadece çinilerini satın alamaz.

CAMİİN ÖZELLİKLERİ

Camiin planı, kareye yakın bir müstatildir. Cephesi 72 metre, yanı 64 metredir. Önünde aynı ölçülerde ortası şadırvanlı bir iç avlu vardır. Altı minareli olan camiin üçer şerefeli dört uzun minaresi, camiin dört köşesinde, ikişer şerefeli olan kısa minareler de iç avlunun cephe duvarının iki ucundadır. Merkezî büyük kubbe dört uzun minarenin ortasında kalır.

Zemini mermer döşeli şadırvanlı iç avlu, 26 granit ve porfir sütun arasına atılmış 26 kemerli bir ravak ile çevrilmiştir. Avluyu fırdolayı sarmış bu ravak, yarım küre şeklinde 30 küçük kubbe ile örtülmüştür. Ravakın dış avluya bakan duvarlarında da 38 pencere vardır.

Bu iç avluya, biri cephede, ikisi iki yanda üç kapıdan girilir. Bu kapıların kanadı tunçtan dökülmüştür. Sultanahmet Camii'nin bir hususiyetini teşkil eder. Kendisinden evvel ve sonra yapılmış selâtin camilerinde kapı kanatları daima ceviz

(*) 1 yük, 100 000 akça.

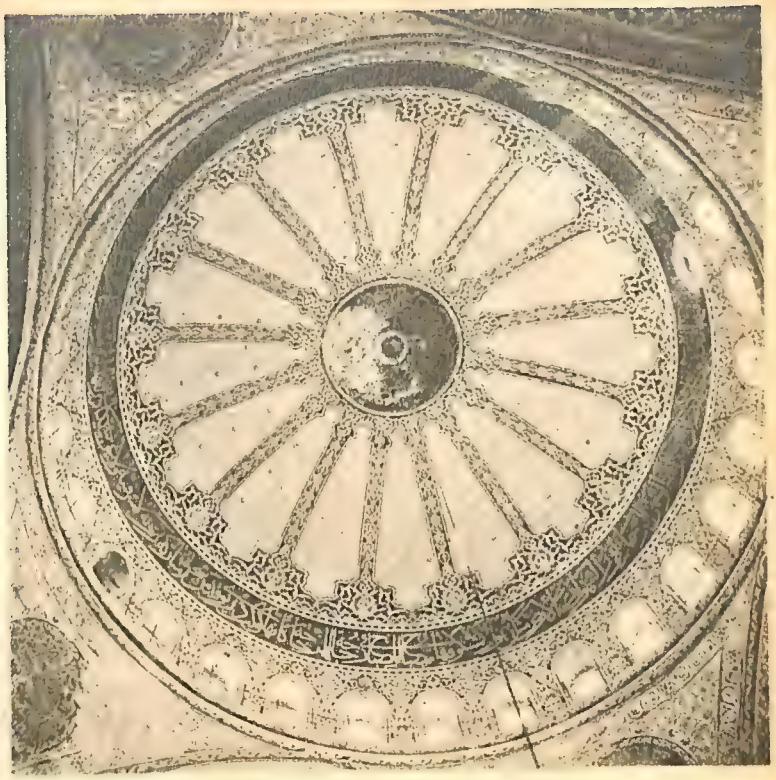

Sultanahmet Camii'nin kubbesi.

ağacından yapılırdı. Yalnız bu camide dış avlunun bu üç kapısı tunç kanatlıdır. Bu tunç kapılar, birer sanat eseridir. Zamanında onlar da altın yaldızlıymış. XVII. yüzyılın büyük yazarı Evliya Çelebî iç avlunun bilhassa cephe kapısı için şunları kaydediyor: «... bir diyarda misli yok bir tunç kapıdır. Hurda nakşî, bûkalemûn kalemkârî zerger nakışları, gümüş halka, gümüş kilit ve gümüş menteşeler ile müzeyyendir. Bazı kimseler, bu kapı kanatları Estergon'daki Kızılelma kilisesinden gelmiştir derler ama, yanlıştır. Estergon'daki kilisenin kapısını, Almanlar Viyana'ya götürmüştür, halen orada İstefani kilisesindedir.» Çelebî: «Sultanahmet Camii'nin tunç kapı kanatları, o tarihte merhum pederim Derviş Mehmed Zıllî, kuyumcubaşı iken İstanbul'da yapılmıştır, babamın adı da üstündeki kitâbeler içinde künyesi ile beraber yazılıdır...» diyor.

İç avlu ortasındaki şadırvan, 6 mermer sütunlu bir saçak altındadır. Yalnız su içmek için yapılmıştır. Abdest muslukları camiin dışındadır, iki yanında sıralanmıştır.

Kareye yakın mustatil şeklindeki asıl ibadet sahnı yarım küre şeklinde bir büyük merkezî kubbe ve onun etrafında toplanmış dört yarım kubbe ile örtülüdür.

Yüksek ve pencereli bir kasnak üstündeki merkezî büyük kubbe, dört büyük kemere, kemerler de mermerden yapılmış dört büyük fil ayağı üzerine oturtulmuştur.

Büyük kubbe 33,60 metre çapındadır. Ayasofya kubbesi çapından 2,60 metre büyüktür. Silindirlik dilimlerle bezenmiş fil ayaklarının çapları da 5 metredir, fakat çini tezyinatı ile kalın gövdeleri camiin içine asla ağırlık vermemektedir.

«MAVİ CAMİ»

Sultanahmet Camii XVII. yüzyıl Türk çiniciliğinin kıymetine paha biçilmez bir hazinesidir.

Kare şeklinde binlerce çini plak ile yapılmış panolar, camiin içini pek muhteşem bir zenginlikle süslemiştir. Her pano bir cennet bahçesi güzelliğindedir. En geniş bir muhayyilenin bile sınırı dışında ve çeşitleri sayılamayacak kadar çok tezyinî bitki motifleri, serviler, lâleler, sünbüller, güller, karanfiller, nar çiçekleri, erik çiçekleri, üzüm salkımları, dallar, yapraklar, filizler, goncalar beyaz bir zemin üzerine mavi, kırmızı, yeşil, fîrûze ve siyah renklerle seyredenlleri mest eden

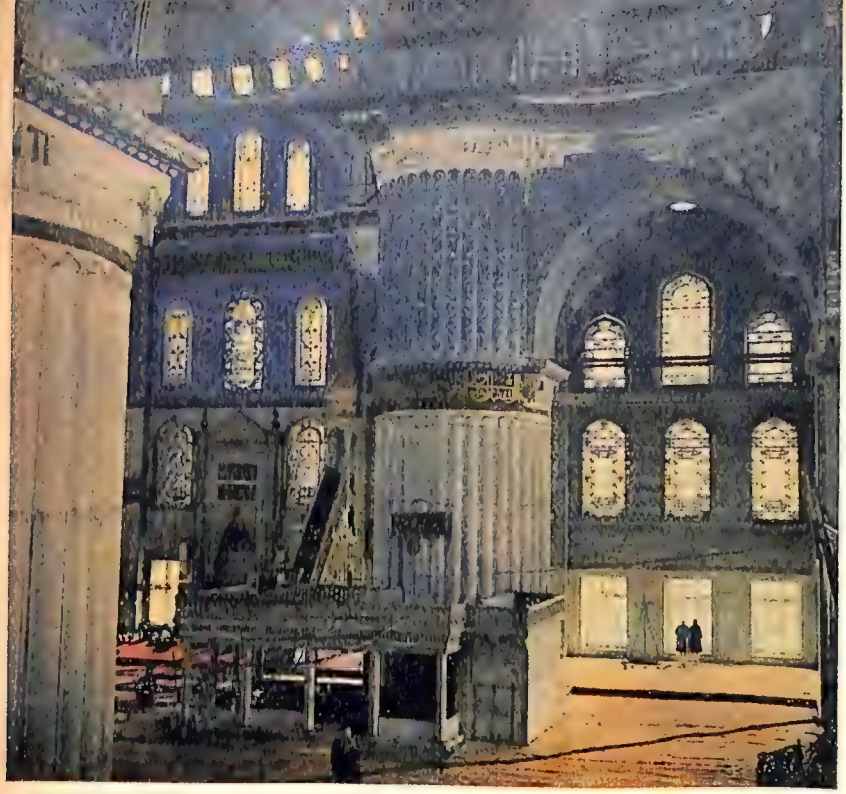

Sultanahmet Camii'nin müezzin mahfeli ve fil ayaklarından biri.

bir ahenkle serpilmişlerdir. Bilhassa cümle kapısının üstündeki mahfellerin panoları, hunkâr mahfelinin altın yaldızlı çinileri birer sanat harikasıdır.

Çiniler, İznik ve Kütahya işidir.

Sultanahmet Camii'nin içinde, göz nereye baksa, bol ışık altında selsebil olmuş çini ile karşılaşır. Avrupalılar, bu abideye «Mavi Cami» demekte yerden göğe haklıdırlalr.

Camiin masraf defterlerine göre şaheser panoları vücuda getiren çini karelerin sayısı 21 043 parçadır. Çinileri yaptıran Kâşîci (çinici) Hasan adında bir zattır. Hayatı hakkında sadece adı biliniyor.

Celî hat ile camiin yazılarını, devrinin büyük sanatkârlarından Diyarbakırlı Seyyid Kaasım Gubarî yazmıştır. Bir sülüs ve nesih yazı ustası olan bu sanatkâr, bir pirinç tanesi üzerine mikroskopik yazı ile İhlâs-ı şerif yazma hünerini gösterdiği için, «Gubârî» lâkabını almıştı. O pirinç tanesi de bugün Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir. Hicrî 1034 (1624-1625) de vefat etmiştir, kabri Eyüp'tedir.

Türk taş mermer işçiliği, oymacılığı sanatı da, mihrabda, hunkâr mahfeli mihrabında, minberde, pencere içlerindeki mozaikler ve pencere aralarındaki panolarla Sultanahmet Camii'nde şaheserler yaratmıştır. Kırmızı, sarı, siyah damarlı en nadir taşlar, yeşimler zarafet ve zevk süzgecinden geçerek köşeli, yıldızlı, güllü mozaikler olmuş; mermer, kuyumcu elinden çıkmış gibi oyulmuş; mücessem dallar ve yapraklar arasında lâleler, nar çiçekleri açmış; bu dalların, yaprakların ve çiçeklerin üstü de ayrıca alçak kabartmalarla süslenmiştir. Bu ilâhî sanat vecdi karşısında akıl durur.

Unutmamalıdır ki, bu büyük camii yapan mimar Mehmed Ağa'nın lâkabı «Sedefkâr» dır. Camiin içindeki ahşap kısımlarda, kapı kanatlarında, pencere kanatlarında Türk sedef kakmacılığının harika eserleri görülür. Fakat esefle kaydederiz ki, pencere kanatlarının büyük kısmı zamanla yok olmuş, kalabilenleri de haylı yıpranmıştır. Yalnız mihrabın iki yanındaki pencerelerin sedefli kanatları kitabeleriyle beraber sağlam olarak kalmıştır. Kubbelerin ve yarım kubbelerin içindeki kalem nakışları ve mahfellerin altındaki tavanların tezyinatı, camiin diğer sanat işçiliklerine denk güzelliktedir.

6 MİNAREDE 16 ŞEREFE

Sultanahmet Camii'nin altı minaresinden dördü üçer, ikisi ikişer şerefelidir. Evliya Çelebi: «Camiin banisi I. Sultan Ahmed, Osmanlı padişahlarının on altıncısıdır; altı minarede 16 şerefe bulunması buna işarettir,» diyor. Evliya'nın kaleminden halk ağzına geçmiş bu söz için yan-

lış diyenler vardır. Evliya Çelebi haklıdır; Yıldırım Sultan Bâyezid'den sonra Emîr Süleyman ve onun katlinden sonra da Musa Çelebi Osmanlı tahtına oturmuş hükümdarlardır. Padişahlar cetveline onların isimleri de pek haklı olarak katıldığı takdirde, I. Sultan Ahmed, Osmanlı padişahlarının on altıncısı olur.

I. Sultan Ahmed'in, camiin yanındaki türbesi, ölümünden sonra 1618'de oğlu II. Sultan Osman'ın padişahlığı zamanında yapılmıştır. Kare planlı dört taş duvar üzerine oturtulmuş bir kubbe ile örtülüdür. Kapısı önünde bir ravak vardır.

Bu türbede kendisinden başka medfun olanlar şu kimselerdir:

Büyük aşk ile bağlandığı zevcesi Kösem Mahpeyker Sultan, padişah olmuş oğulları II. Sultan Osman ve IV. Sultan Murad; diğer oğulları Mehmed, Selim, Bâyezid, Kasım, Orhan, Mehmed, Hasan, Osman; kızları Ayşe, Gevherhan, Zâhide, Ubeyde, Zeyneb sultanlar; II. Osman'ın çocukları Mustafa ve Zeyneb; IV. Murad'ın evlâtları Ahmed, Abdülhamid, Selim, Orhan, Numan, Mahmud, Hasan, Osman, Rabîa, Fatma, Safîye; I. Sultan Ahmed'in oğlu Sultan İbrahim'in evlâtları Mehmed, Ahmed, Ahmed, Safîye. Türbede Osmanlı hanedanından 3 padişah, 1 vâlide-sultan, 20 şehzade, 10 sultan metfundur.

Sultanahmet Camii İstanbul'daki askerî ayaklanmalarda, âdeta bir gelenek halinde ihtilâlcilere karargâh olagelmişti. Ayrıca iki büyük vakaya da sahne oldu.

1648'de Sipahi ihtilâlinde sipahilerle yeniçeriler arasında kanlı bir şehir muharebesi olmuş ve bozguna uğrayan sipahiler Sultanahmet Camii'ne sığınmışlardı. Bu kanlı vakayı tafsilâtıyla anlatan müverrih Naîmâ Efendi: «... câmi-i şerîfin ol nâzenin musannâ kapıları ve camları tüfenk fındığı ile delik deşik oldu...» diyor.

1826'da da yeniçeri asker ocağını kanlı bir şehir muharebesi ile kaldıran II. Sultan Mahmud, yeniçerilere karşı, karargâhını Sultanahmet Camii'nde kurmuş, ve devlet erkânı ile ulemâ vaka devamınca geceli gündüzlü orada toplanmış, Sancak-ı Şerîf de Sultanahmet Camii'nin mihrabına konmuştu.

Sultanahmet Camii ile külliyesi şu binalardan mürekkeptir: Cami, bir kasr-ı hümâyûn, tabhane, imaret, medrese, mektep, dârüşşifâ, altlı üstlü bekâr odaları (sipahi odaları, asker odaları) ve dükkânlar (bir çarşıcık), bir sebil ve Sultan Ahmed'in türbesi.

Çarşı, bir silâh çarşısı, asker çarşısı oldu, «Arasta Çarşısı» adı verildi. Arasta, ordu çarşısı, asker çarşısı, silâh çarşısı anlamında bir isimdir.

Gelecek Sayımızda:
EYÜPSULTAN CAMİİ

Türkiye'nin altı minareli tek selâtin camii olan Sultanahmet'in genel görünüşü.

Görüp İşittiklerim

Köçek, Tef ve Zil

Yazan: Çankırılı Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal

Mahmûdiye'nin 28 bahriye neferi tarafından kullanılan dümeni

1897-1898'de on altı-on yedi yaşlarında bir gençtim; Yunan Harbi sırası, köprüler açılmış, zırhlılarımız Haliç'ten çıkıyordu. Unkapanı köprüsünden geçiyordum. Tesadüfen yanımda kısa boylu, aksakallı bir zât vardı. Mes'ûdiye zırhlısı geliyordu; bir aralık bu zât gözlerini açtı; koca gemiye baktı ve beni kolumdan çekerek: «Aman kaçalım evlâdım!... şimdi gemi köprüye çarpacak!» dedi. Halbuki o sırada Mes'ûdiye henüz Ayvansaray önündeydi, ihtiyar: «Hey gidi günler hey! Biz on dört kişi bir tarafta, on dört kişi diğer tarafta tam yirmi sekiz gemici Mahmûdiye'nin dümenini kullanırdık, bu gemilerin dümeni parmakla idare olunuyor!» dedi, ve o ihtiyar gemicinin tâ uzaktan gördüğü gibi, Mes'ûdiye köprünün açık gözünden çıkamadı, köprüye bütün azametiyle bindirdi.

Basra'dan 24 ayda gelen gemi

II. Sultan Hamid zamanında Basra'da Zuhaf adında bir karakol gemisi vardı; uzun zaman orada kalmış, tâmir edilmek için İstanbul'a çağırılmıştı; bu vapur tam 24 ayda gelebildi. Hadramut sahilinde kömürü tükenmiş; tayfalar sahile çıkarak civar tepelerden ocakta yakmak üzere misvak kökleri toplamışlar. İstanbul'da havuza sokulduğu zaman da teknesinden tabak büyüklüğünde midyeler çıkarmışlar; saraya gönderilmiş, kızlarağası: «Maşallah!... Şevketlû Efendimiz'in gemileri ne de büyük midye yetiştiriyor!» demiş.

Tersane mandaları ve manda ağası

Manda ağası, eski tersanenin büyük zabitlerinden biriydi. Tersane havuzlarının suyu gayet büyük bostan dolapları ile boşaltılırdı, bu ağır dolaplara da mandalar koşulurdu. Tersane mandacıları Kürtler'den olurdu. Türkiye'de mükellefiyet-i askeriyyenin konulmasından çok sonralara kadar Tersane'nin bu havuz dolapları kullanırdı. Kurrası Tersane'ye çıkan efradın bedel olarak bir manda göndermesi usulü de kabul edildi. Sahibinin bedeli olarak hizmet müddetini dolduran mandalara terhis tezkeresi verilir, ve bu tezkereler sırmalı kordonlarla mandaların yal-

dızlanan boynuzlarına asılırdı. Bu hayvanlar sahiplerine merasimle teslim edilir, köylerinde de askerliğini yapıp bitirmiş insanlar gibi davul zurna ile karşılanırdı.

Çubuk hakkında

Sigara kâğıdı çıkıp yayılmadan, tütünün çubukla içildiği devirde, konaklarda misafirlere çubuk da ikram edilirdi. Hane sahibi el çırparak: «Çubuk!...» diye seslenir, bir dakika geçmeden çubukağası içeri girermiş. Sağ omuzunda katlanmış bir ibrişim peştamal, onun üzerinde de misafirin adedince herbiri, iki buçuk, üç arşın uzunluğunda, kış ise kiraz, yaz ise yasemin çubuklar bulunurmuş.

Çubukların imâmesi (ağıza alınan yeri) kehribar olur ve ev sahibinin servetine göre altın, elmas, yakut ve zümrütle tezyin edilirmiş. 1897-1898 Yunan Harbi'nde açılan Evlâd-ı Şühedâ sergisinde bir çubuk vardı ki, 600 altın lira kıymet takdir edilmişti.

Çubukağası odanın ortasına gelince sol dizini yere koyar ve sağ ayağını büker, çubuğun lülesini yerdeki tepsiye koyar koymaz, çubuğun sapına bir nısıf daire resmettirir, imâme, çubuğu alacak adamın hemen hemen ağzına gelirmiş. Omuzundaki diğer çubukları oynatmadan içlerinden birini böylece vermek hayli marifettir. Çubuğun külünün silkildiği altından, gümüşten, hattâ tahtadan olan tepsiciklere de takatuka denilirdi.

İlk fonograflar

İlk fonograf icat edildiği zaman adını türkçeleştirmek isteyenler oldu, «sadânüvîs» dediler, ama tutmadı.

Fonograf İstanbul'a 1895-1896 arasında geldi. Lâstik boruların ucundaki kauçuk memeler kulak deliğine sokularak dinlenirdi. Beş kişi birikinceye kadar beklenir ve bir silindir dinlemek için yüz para verilirdi. Ben ilk seferinde beş kuruş verdim, biri Yunan muharebesinde şehit düşen Abdülezel Paşa'nın ağzından, biri de Üçüncü Sultan Selim'in ağzından okunmuş iki hamasî nutuk dinledim; bu iki nutku kovanlara Galatasaray Sultanîsi jimnastik muallimi Faik Bey'in okuduğu rivayet edilmişti.

102 yıl memurluk eden madam

Zaro Ağa, kendi rivayetine bakılırsa

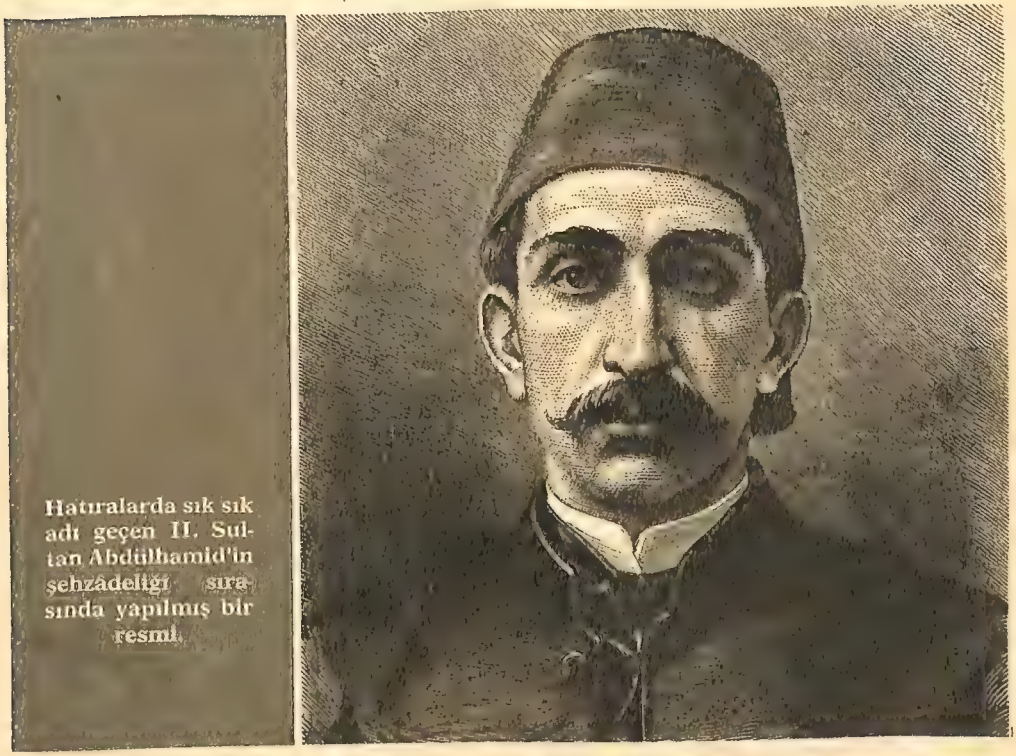

Hatıralarda sık sık adı geçen II. Sultan Abdülhamid'in şehzâdeliği sırasında yapılmış bir resmi.

Tophâne'de Nusretiye Camii'nin temeli atıldığı sene İstanbul'da hamalmış; camiin inşaatında çalışmış, ki Nusretiye Camii 1826'da tamamlanmıştır; yeniçeriler aynı yıl kaldırıldığı için resm-i küşâdında Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîye hazır bulunmuş. Bir asırdan fazla İstanbul'da oturmuş olan Zaro Ağa, türkçe'yi bile iyice konuşamazdı. Böyle bir adamın 160 sene yaşamasına şaşmamalıdır.

Tophâne muhasebecisi Hacı Hüsnü Efendi 1909'da 122 yaşında vefât etti. Bu zat Osmanlı Devletinde memuriyet rekoru da kırmıştır, Tophâne muhasebesi kalemine 12 yaşında girmiş, fasılasız tam 102 sene memuriyette bulunmuştur.

1895'de Yozgat'ta 123 yaşında ölen Şeyh Mecid Efendi, Sultan Abdülmecid'in şeyhi imiş; padişahının vefatında memleketi olan Yozgat'ta inzivâya çekilmiş; benim gördüğümde tamamen bunamış bir haldeydi.

Bâbıâlî Çaylakları

Bâbıâlî'de sadâret odacılarının akrabalarından açıkgöz delikanlı yamakları vardı; büyük memurlar terfî edip de iradeleri çıktığı zaman, sahiplerine resmen tebliğ edilmeden, gazetelere intikal etmeden evvelâ odacılar öğrenir, yamaklarına haber verir, onlar da tabanları kaldırıp koşar, terfi eden zâta müjdesini verir, bahşişi koparırdı. Bu gençlere «Çaylak» denilirdi (Geçen asrın tanınmış muharrirlerinden Çaylak Tevfik Bey'in lâkabı buradan gelir).

Komik muhakeme

Sultan Hamid devrinin maruf gazetecilerinden Baba Tahir «Haftalık Mâ'lûmât», «Arapça Mâ'lûmat», «Fârisî Mâ'lûmat», «Türkçe Yevmî Mâ'lûmât», «Fransızca Servet», «Türkçe Servet», «Haftalık İrtikaa» gazetelerinin sahibiydi. Kat'iyetle emin değilim, 1899 senesindeydi galiba; bir gün haber aldım ki Baba Tahir, tiyatrocu komik Abdürrezzak Efendi aleyhine bir dayak davası açmış, muhakeme günü erkenden gittim; adliyede koridor ahali ile dolmuş, kapılar açıldı; içeri girdik. Mübaşirlerin daveti üzerine Tahir Bey'le Abdi Efendi de geldiler. Tahir Bey davasını şöyle anlattı:

— Kuşdili Tiyatrosu'nun önünden geçiyordum; baktım ki Abdi Efendi ustalarla kavga ediyor, biraz nasihat edecek oldum, fevkalâde kızdı, bir eliyle beni, bir eliyle de tiyatro direğini tutarak yumruklamaya başladı... dedi.

Abdi ayağa kalktı:

— Reis Bey!... bir elimle direği tutmuşum; bir elimle de kendisini tutmuşum, acaba hangi elimle yumruk atmışım, görüyorsunuz ki benim iki elim var!... deyince hafiften bir gülüşme oldu. Reis dinleyicileri sükûta davet etti. Bu sefer Tahir Bey:

— Reis bey, hasmım esas itibariyle darb vak'asını inkâr etmiyor, ancak benim tarifime itiraz ediyor... deyince Abdi yine kalktı:

— Reis bey, bu adamın sözlerine dikkat buyurunuz, bendeniz böyle dayak atmanın imkânsızlığını arz ettim... dedi.

Bu sefer Baba Tahir:

— Bendeniz sâye-i şâhânede ûlâ sânîsi eshâbındanım, Abdi Efendi «bu adam» tabiriyle bana huzurunuzda hakaret etti!... der demez Abdi fırladı:

— Reis bey!... bendeniz bunu adam zannediyordum; meğer «Sa'adetlû Beyefendi» imiş!... der demez başta reis, mahkemede kahkaha tufanı kopuverdi. Reis celseyi tatil etti.

Gülbenkyan'ın madaması

1900 senesinde Ankara'dan Çankırı'ya gidiyordum; on dokuz yaşında idim. O zamanın pek meşhur tacirlerinden Agop Gülbenkyan Efendi isminde bir ermeni de ailesiyle Kastamonu'ya gidiyormuş. Yol arkadaşlığı sırasında madamasını, yüzünü örttürerek benden müslüman hatunu gibi kaçırdı:

— Ben Osmanlı terbiyesi gördüm, ayıplama!... dediydi.

Tango

1918 ile 1921 arasında halk ağzında bir renk adı idi; kayısı sarısına Tango denirdi; ne münasebetle takılmıştı bilmem, şık hanımlar arasında bu renkte çarşaflar, bilhassa çoraplar moda olmuştu. Bu isimle bir dansın mevcudiyetinden halkın haberdar olduğunu zannetmiyorum. Bir aralık İstanbul'da bir kanto çıkmıştı; şöyle başlıyordu, herkesin ağzındaydı:

Yandan yırtma çarşaflar
Görünüyor tango çoraplar!...

Kavuklu Süslü Yakup

Orta oyununun unutulmuş bir şöhretidir yalnız ben tanıdım. İlk defa kendisinden ben bahsediyorum. Sultan Aziz devrinde terlikçi esnafından gayet yakışıklı bir genç imiş. Terlikçiler, eski İstanbul esnafı âdetince senede bir defa Beykoz Çayırına gider, topluca eğlenirlermiş.

Eski İstanbul'un eğlence hayatından bir hatıra: Çengi.

Sakızlı çengiler eski İstanbul'un dans âleminde önemli bir yer tutardı. Gravürde Sakızlı bir Rum kızı görülüyor.

Bir yıl Sultan Aziz'i de davet etmişler, padişah da daveti kabul ile gelmiş, terlikçiler padişah huzurunda bir orta oyunu tertip etmişler ve bu Süslü Yakub kavukulya çıkmış, padişahın fevkalâde takdirini kazanmış.

Süslü Yakub 1910'da Konya'da Âteşbâz Velî türbedarı idi; 80 yaşında nazîf, zarîf, hoşsohbet bir dede efendi idi, hafifçe kekemeydi.

Ateşbâz Velî, Hazret-i Mevlânâ'nın ahçı dedesi olan zâttır ki, türbesi Konya'nın Meram bağlarının hemen başlangıcındadır. Yakub Dede'yi ziyaret ettiğim gün sohbet arasında:

— Yâ erenler!... dedi, bu yıl kış katı oldu; kar bastı; üç gün burada mahsur kaldım; Enbiyâ sıkışır, Cebrâil aleyhisselâm yetişir, Evliyâ sıkışır, Hızır aleyhisselâm yetişir, Derviş Yakub sıkışır, kapısını aç kurtlardan başka kimse yoklamaz!...

Bir yeniçerinin oğluymuş; yıllar boyunca seyahat etmiş, görmediği diyar kalmamış.

Kürt hamalların sürülmesi

II. Abdülhamid devrinin meşhur İstanbul şehremini Rıdvan Paşa'yı Bedirhanpaşa-zâde Abdürrezzak Bey ile diğer birâderlerinin teşvikı ile bir Kürt hamal öldürmüştür. Bunun üzerine o aileden Ali Şâmil Paşa Trablusgarb'a, İstanbul'daki Kürt hamalların hemen hepsi de memleketlerine sürülmüşlerdi. Bu vak'ayı herkes bilir; lâkin o zamanın dahiliye nazırı Memduh Paşa'nın söylediği şu tarihi bilen hiç kalmamıştır desem yalan olmaz:

Bî nukaat eyle hisab şâh-i cihân buyruğunu!
«Gitti Kürtler tutarak birbirinin kuyruğunu»
1322

Köçek, tef ve zil

II. Sultan Mahmud'un Mâhur makamında Yürük Aksak usulünde bir şarkısı vardır:

Aldı aklım bir gonca-leb
Şive-engîz, şûh-meşreb
Tavşan mı âhû mu aceb
Amân amân
Kaaşı kemân

Çok parlak ve oynak olan bu şarkıdaki «Tavşan», eski rakkas oğlanlara verilmiş isimdir. II. Abdülhamid devri ramazanlarının birinde hafiye Fehim Paşa'nın biraderlerinden birinin himayesinde Şişli'de bir semâi kahvesi açılmıştı. Bir akşam ben de gittim. Gece bir hayli ilerledikten sonra sokaklar tenhalaştı, kahvehanede bulunanlar da azaldı. Nihayet: «Tavşan geliyor!...» dendi. Bir de baktım ki 15-17 yaşında, ayaklarına siyah adalı çakşırı giymiş, bellerinde Trablos kuşağı, sırtlarında siyah ipek kaytanlı câmedan-

larla kumral saçlı iki «İyotis», Sakızadalı rum köçeği geldi.

Adalı çakşırı, ağı ayakların aşık kemiklerine kadar düşen bir nev'i çakşırdır.

Meydana çıkıp raksetmeye başladılar. Sultan Mahmud'un tavşanı işte bu gördüğüm çocukların ecdâdıdır. Benim gördüğüm tarihten sonra İstanbul'a bir daha tavşan gelmedi. İtalyan ve Balkan Harplerinden sonra da bütün adalar elden çıktı.

Malûmdur ki oyun oynayanların erkeğine köçek, kadınına çengi denir. Köçek ve çengiler zil ile oynarlardı; ziller pirinçten dökülürdü, terkibine az miktarda altın veya gümüş katılır ise «tınnet» i, inlemesi çoğalır. En iyi zilin «Kumkapılı» nın yaptığı ziller olduğunu dökümcüler kâhyası usta Hristo söylemişti.

Zil, iki elin baş ve orta parmaklarına bağlanarak birbirine çarpmak suretiyle çalınır. İyi bir zil «lâ» ve «re», yani dügâh veya nevâ seslerini çıkarır. Zillerin, teneke gibi ince dökülmüşü de zilli deflere konulur. Hânende Hâfız Sıdkı'nın tefindeki zillerin billurdan olduğunu kendisinden işittim ama görmedim.

Her halde çok hoş bir şey olacak; kursağı balık derisinden, kasnağı servi üzerine ceviz kaplama, üzeri sedef işlenmiş, zırhları da gümüş tel kakma ve «Kumkapılı» nın zilleriyle donatılmış bir tefin 12 altın liraya satıldığını gördüm. Tefin sesi iklim ile de değişir, meselâ İstanbul'un rutubetli havasına göre yapılmış olan tefler Ankara'ya gelince âhengi çok tizleşir.

Eskiden köçek ve çengi oynatmaya mahsus çok kıvrak şarkılar yapılmıştır ki bunlar «köçekçe» diye anılır, ve en çok «Karcığar», «Gerdâniye» gibi oynak, veya Hicaz» gibi baygın makamlardan bestelenir. Bugün çengi tâbiri kalkmış gibidir; oyuncu kıza - dansöz, kantocu kıza - şantöz diyoruz.

Eski mürekkepler

Cümlenin malûmu, levhalarda ve yazma kitaplarda üzerinden asırlar geçtiği halde hâlâ pırıl pırıl duran eski Türk mürekkeplerinin en iyisi, bezir yağı isinden yapılır, onların en mükemmeli de en çok dövüleni olurdu. 1900' de 75 yaşında vefat etmiş hattat Ahmed Efendi'den dinlemiştim. Eski mürekkepçiler, 60-70 okka mürekkep yapar hazırlar, güğümlere doldurur ve mürekkep güğümlerini bir deveye asar, kendisi de devesine binerek hacca gidermiş. Mürekkepçi Hicaz'a gidip gelinceye kadar mürekkepler iyice dövülürmüş. En makbul mürekkepler bunlarmış.

Beyazıt'tan inilirken, Vezneciler'e sapılan sağ köşedeki Sabuncu Hanı'nın dış odaları hep mürekkepçi dükkânıydı. 1917 de şekerin okkası 60 para iken, bu mürekkebin dirhemi 100 para idi.

Eski İstanbul'da bir hamal.

Son kazılarda bulunan bir Etrüsk vazosu.

Eski İtalya'da ileri bir medeniyet kuran kavim

ETRÜSKLER

Çeviren : Eser TUTEL

Manes'in oğlu Kıral Atis zamanında müthiş bir kıtlık, bütün Lidya'yı kasıp kavurmaya başlamıştı. Halk çaresizlik içinde kıvranıyor, tanrılara yalvarıp, kıtlığın bir an önce sona ermesi için dua ediyordu. Ama her geçen gün kıtlık azalacağı yerde, artmakta devam ediyordu. Bu durumda halka açlığını unutturacak meşgaleler bulmak lâzımdı. Çaresiz kalan kıral, halka, zar oyunu, aşık oyunu gibi oyunlar oynamalarını tavsiye etti. Gerçekten de bu tedbirin kısa zamanda faydası görüldü. Halk birden kendisini bu oyunlara öylesine kaptırmıştı ki, açlığını düşünmüyor, durup dinlenmeden oyun oynuyordu. O kadar ki bir gün yemek yiyorsa, ertesi günü yemiyor, açlığını, oyun heyecanıyla unutmaya çalışıyordu.

«Bu durum tam on sekiz yıl sürdü. Ama ne var ki, halkın birer gün arayla yemek yemesi bile bu korkunç kıtlığın önünü alamadı. İşte on sekizinci yılın sonunda Kıral, halkı toplayarak ikiye ayırmak zorunda kaldı. Kendisi bu iki gruptan birinin başına geçerek üzerinde yaşadığı topraklarda kaldı, oğlu Tiren'e de İzmir üzerine doğru yola çıkmalarını, orada kıyıya erişince büyük bir donanma yapıp, kendilerine verimli topraklar aramak üzere enginlere açılmalarını emretti. Oğlu Tiren, babasının emrini dinledi, halkın yarısını peşine takıp denize geldi. Yapılan gemilere bütün varlarını, yoklarını yükleyip yeni ufuklara doğru demir aldılar. Maceralarla dolu bir yolculuktan sonra karşılarına çıkan bir karaya yanaştılar.

Romalılar'dan önce İtalya yarımadasına gelip orada yerleşerek, ileri bir medeniyet seviyesine erişen Etrüskler, bugün bile tarihçileri uzun uzun düşündürmekte devam ediyor. Bazı bilginler, Etrüsklerin İtalya'nın yerli halkı olduğunu ileri sürerken, bazıları da Milâttan önce VII. yüzyılda Anadolu'dan göç ettiklerini belirtiyor. Bu arada tarihin babası sayılan ünlü Heredotos da Etrüskler hakkında yukarıdaki bilgiyi vermektedir.

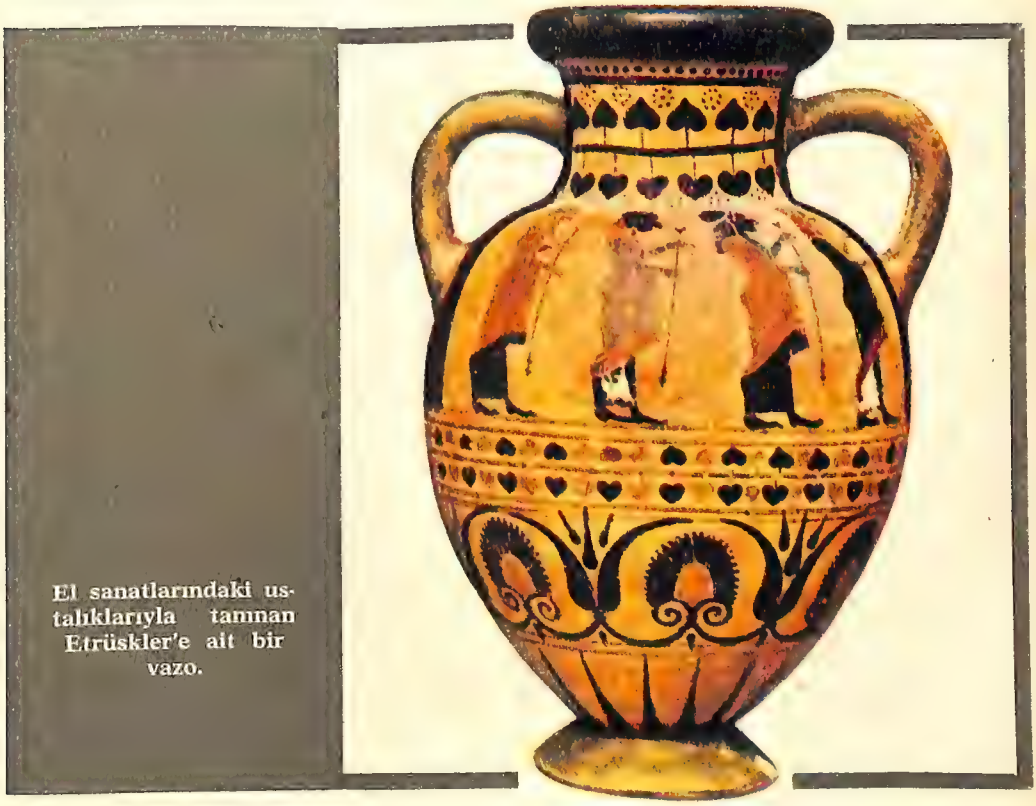

El sanatlarındaki ustalıklarıyla tanınan Etrüskler'e ait bir vazo.

Bir Etrüsk sitesinin maketi.

Bugünkü tarihçilerin büyük bir kısmı Etrüskler'i Hind-Avrupa ırkından saymakta ve Milâttan önce VII. yüzyılda Anadolu'dan göçerek İtalya yarımadasının kuzey kesimine yerleştiklerini tahmin etmektedir.

Üstün Bir Medeniyet

Etrüskler, tarih boyunca raslanan kavimlerin gerçekten en ilgi çekicilerinden biridir. Zengin siteler kurup bu siteleri konfederasyonlar halinde birleştirmişler, böylece Etrüsk krallıklarını meydana getirmişlerdi. Etrüskler'in ataları sayılan Lidyalılar'ın yaşayışı Yunanlılar'ınkinin hemen hemen aynıydı. Yalnız şu farkla ki, Lidyalılar öz kızlarını bile kötü yola saptırır, kendi elleriyle birer fahişe yaparlardı. Öte yanda Lidyalılar, ilk defa altın ve gümüş para basan, çarşılarında perakende mal satmasını başaran millet olarak da tarihe geçmişlerdir.

Lidyalılar'ın torunları olduğu sanılan Etrüskler de birçok bakımlardan atalarına çekmişlerdi. Yeni yerleştikleri topraklar üzerinde madencilik yapıyor, demir ve bakırı şaşılacak bir ustalıkla işliyor, ticarete önem veriyorlardı. Bütün bunların sonucu olarak Etrüsk şehirleri kısa bir zamanda gelişti, güzelleşti, çevrenin en zengin, en bakımlı şehirleri haline geldi.

Roma'nın kuzey kesimlerindeki Etrürya denen bölge, Etrüskler'in kesif olarak yaşadıkları yerlerdi. M.Ö. VI - IV. yüzyıllar arasında kudret ve iktidarlarının en yüksek noktasına erişen Etrüskler, M.Ö. III. yüzyıldan sonra üstünlüğü, bir süreden beri İtalya'ya gelip yerleşmiş olan Latinler'e kaptırdılar. Ama yine de gerek Latin diline, gerekse sanatına etki yaparak Avrupa medeniyet tarihinde önemli bir rol oynadılar.

Etrüskler'e ait bir mezarın içi.

Etrüskler'in günlük hayatında kadının rolü çok büyüktü. Romalılar'da da olduğu gibi evin mutlak hâkimi babaydı, ama yine de evin iç işlerinde kadının sözü geçer, evin idaresi, çocukların yetiştirilmelerinde kadının oynadığı rol küçümsenemezdi. Bulunan mezarlarda, kadınla erkeğin yanyana gömülmüş olması da Etrüskler'in kadına verdikleri değerin önemini belirtmektedir.

Etrüskler Boğazlarına Düşkündü

Yapılan kazılarda, Etrüsk evlerinin mutfaklarında bulunan pek çok çeşitli kap kacak, su kabı, tava, kevgir, kepçe gibi aletlere bakılacak olursa Etrüsk kadını iyi bir ahçıydı.

Etrüsklerin en sevdiği yemekler acaba nelerdi? Bu soruyu cevaplandırabilmek için Etrüsk mezarlarında bulunan resimlere bir göz atmak kâfidir. Daha ilk bakışta Etrüskler'in tahıl çeşitlerini yetiştirmesini bildikleri anlaşılmaktadır. Bundan başka, başta deniz ve bataklık kuşları olmak üzere, çeşitli av kuşlarını ve balığı çok severlerdi. Bizim gibi yemekle birlikte ekmek yer, aynı zamanda etten çeşitli yemekler yapmasını bilirlerdi.

Romalılar gibi Etrüskler de, sırf yemek için yapılmış ve bu maksatla döşenmiş özel odalarda bir sedirin üzerine uzanmış olarak yemekten hoşlanırlardı. Odanın içi meşalelerle aydınlatılır, misafirlere hizmetçiler servis yapardı.

Süs Düşkünü Kadınlar

Etrüsk kadınları giyim, kuşamlarına, ve süslerine son derece meraklıydı. Her biri birer sanat şaheseri olan küçücük vazolar içindeki yağlar, kokular, zarif taraklar, göz kalemleri, merhemler Etrüsk kadınının makyaj malzemesinin en başta gelenlerindendi. O yıllarda ancak doğulu kadınlar süslerine bu derece düşkündü. Etrüskler, bütün bunları Mısır ve Yunanlılar'la yaptıkları temaslardan öğrenmişlerdi. Bugün müze vitrinlerinin arkasında teşhir edilen bu makyaj malzemesi, modern Avrupa kadınını bile imrendirecek güzellik ve zarafettedir. Kehribar, cam, seramik, ve altından yapılma çeşitli kapların kıymeti, bugün parayla ölçülemeyecek değerdedir.

Kadınların süs eşyaları arasında arkeologların asıl dikkatini çeken tunçtan aynalar olmuştur. Etrüskler'in aynası bugünkü saplı tuvalet aynalarından farksızdı. Bu aynaların bir yüzüne savaş sahneleri, dinî konular veya mitolojik sahneler işlenirdi. Bir Et-

rüsk kadını ölünce, süs eşyaları gibi aynası da kendisiyle beraber mezara konurdu.

Etrüsk kuyumcularının eseri olan küpe, gerdanlık, bilezik, yüzük, pazubent ve pandantifleri görüp de şaşmamak imkânsızdır. Büyük bir ustalıkla işlenip şekil verilmiş olmaları bir yana, bu incik boncuk ve mücevherler günümüzün zevkine uyacak biçim ve güzelliktedir. Yılan biçiminde, ya da kendi üzerine burulmuş olan bilezikler gerçekten bir sanat eseri gibi görenleri büyüler.

Etrüsk kadınları yalnız mücevherlerine değil, mücevherlerini içine koydukları geniş ağızlı birer vazo biçimindeki kapların da değerli olmasına önem verirlerdi.

Etrüsk kadınlarının göz kapaklarına sürdükleri koyu renkli farı eski Mısırlılar'dan öğrenmiş oldukları sanılmaktadır. Mısırlılar'ın gözlerine farı bir süs olarak mı, yoksa gözlerini kuvvetli güneş ışığından korumak için mi sürdükleri kesin olarak bilinmiyor. Fakat Etrüsk kadınlarının farı gözlerini daha güzel göstermek için sürdüklerine şüphe yoktur. Etrüsk mücevher sanatı ne kadar kısa zamanda en yüksek noktasına eriştiyse, o kadar kısa bir zamanda da bozuldu, değerinden kaybetti.

Akşam Sohbetleri

Kazılarda bulunan mezarların duvarlarındaki resimlerden, Etrüsk erkeklerinin balıkçılıkla avcılığa çok meraklı olduklarını öğreniyoruz. En çok sevdikleri av da, denize bakan kayalara tırmanıp sapanla yaban kazı avıydı. Balığa çıkmak için sandala binerler, ve bugünkü ağlara benzer ağlardan faydalanırlardı. Avcılık şüphesiz, sadece vakit geçirmek için yapılan bir spor değildi. Av ürünleri pazarlarda satılır, böylece ekonomik hayat canlanmış olurdu.

Avı bol ormanları, balığı bol kıyıları bulunan Etrüskler, yorgun bir günün akşamında, kıyıya bakan kayalıklar üzerindeki köy evlerinde toplanırlar, gece eğlencelerine hazırlanırlardı. Evlerini kayaların üzerinde yapmış olmaları sebepsiz değildi. Bu sayede köylerini, kıyıdan gelmesi muhtemel haydutlara karşı daha kolayca müdafaa edebiliyorlardı. Akşam olunca balıkçılar, avcılar, toprakla uğraşan köylüler toplanır, meşaleleri yakarlar, bugün bizim salon oyunları dediğimiz oyunlara benzer oyunlar oynarlardı. Kadınlar, tığ işlerine, erkekler içkiye meraklıydı.

Gençler arasında disk atma, boks, güreş, binicilik çok yayılmıştı. Aralarında turnuvalar tertiplerler, günlerce süren spor karşılaşmaları yaparlardı... Ayrıca bir çeşit zar oyununa da meraklıydılar. Bu oyunlarda kullanılan zarların bazıları, bugün bizim kullandığımız zarlar gibi küb biçimindeydi, bazıları da iri birer düğmeyi andıracak biçimde olurdu.

Etrüskler Nasıl Savaşırlardı?

Doğuştan sulhsever, sanatkâr ruhlu ve ticarete meraklı insanlar olan Etrüskler, tarihleri boyunca sık sık savaşmaktan da geri kalmadılar. Barbar Kelt kavmi ve Romalılar'la mücadele eden Etrüskler iyi birer süvariydiler, iyi silâh kullanırlardı. Çift at tarafından çekilen savaş arabalarında iki savaşçı bulunurdu. Biri atları idare eder, öteki de silâhını kullanırdı. Savaşçılar yalnız göz ve ağızlarını meydanda bırakan bir zırh giyerdi.

M.Ö. 509'da Romalılar'ın, ayaklanmasıyla Roma'dan kovulan Etrüskler, daha sonraki yüzyıllarda İtalya'nın başka yerlerinden de kovularak çeşitli İtalyan kavimleri içinde eridiler, yok oldular.

Bugün elimizde on bine yakın Etrüsk yazıtı vardır. Eski Yunan alfabesinden alınarak bazı değişikliklere uğrayan Etrüsk yazısı henüz kesin olarak okunmuş değildir. Yapılan kazılarda ele geçirilen yazıtlar çözülebildiği takdirde, Etrüsk tarihinin karanlık kalmış pek çok sayfası aydınlatılabilecektir.

Amiral Dönitz'in

I. Dünya Savaşı Hâtıraları: 4

Korkunç Bir Yarış!...

Çeviren: Mete Canıtez

O akşam hava şartları pek berbattı. Kuzeydeki vazifemizi bitirmiş, vatana dönüyorduk. Birden sancakta büyük bir leke belirdi. Biz lekenin ne olduğunu anlamaya çalışalım derken ıslık gibi bir ses duyuldu. Bu bir torpito atışı idi. Derhal: «İskele alabanda» komutu verildi.

Düşman muhripleri en çok 500-600 metre uzağımızdaydı. Onları şimdi haklayacaktık...

«Alabanda» komutası ile gemi derhal siyah lekeye doğru dönmeye başlamıştı. Bir tarafımıza doğru öyle bir yatmıştık ki, ışıldağın ışığı suyu taramaya başlamadan önce havada gezindi.

Ama hedef de yakalanmıştı. İki zararsız, yuvarlak duman lekesi kemere istikametimizden geçiyordu.

Işıldak pek bir işe yaramamıştı. Işık demeti kalın sis tabakasını delemiyor, şiddetle parlayan bir sis duvarı, birden gözlerimizin önüne geliveriyor, gözlerimiz kamaşıyordu. Işıldağı hemen söndürdük. Koyu bir karanlık ve sessizlik etrafımızı sarmıştı. Ama, yalnız birkaç saniye için.

Sonra görülmemiş şiddette cehennemî bir gürültü duyuldu. Aynı anda da kuvvetli bir ışık parıldadı. Karanlıklar içinde, sancak tarafımızdan, uzun bir sıra üzerinde, on, yirmi, otuz... şimşek daha vızıldayıp, ıslık çalarak, gürüldeyerek havadan üzerimize doğru uçtu... Maytapla aydınlatılmış gibi parlayan korkunç alevler saçan mermiler sis bulutu içinden üzerimize doğru geliyordu...

Bütün Rus donanmasının etrafımızı çevirmiş olduğu anlaşılıyordu. Durum bizim için feci olmasa, âdeta bir tiyatro eseri seyrettiğimizi zannedecektik.

Her mermi, ateşten bir top gibi, tâ uzaklardan itibaren görünüyordu. Gayet mükemmel bir şekilde hangisinin sağa, hangisinin sola doğru gittiğini, hangisinin üzerimize geldiğini anlayabiliyorduk. Bu da pek tatlı bir durum değildi... Ruslar bazen deliler gibi, 20-30 mermi birden savuruyorlardı.

Baş taraftan, orta güverteye kıç ışıldak mevkiine giderken yolda birkaç defa uçup giden bir merminin parıltısıyla gözlerim öyle kamaştı ki, istemediğim halde durup kolumu yüzüme siper etmek zorunda kaldım. Biraz ötemizde, çarmıhların, direklerin, bacaların arasından ateş yağmurları uğultuyla geçip duruyordu...

Ruslar'ın mermileri alev çıkarıyordu.

Havada yanarak giden bu mermileri atmadan evvel benzine batırmış olmalıydılar. Kapkara gökyüzünde bu ışıklı izlerden başka hiç bir şey göremiyorduk. Ama belki de biraz ötemizde, beş zırhlıdan mürekkep bir düşman filosu bulunmaktaydı. Onun için kazanlarımızın ve türbinlerimizin bütün gücüyle buradan uzaklaşmalıydık artık.

Bütün makineler tamyol ileri! komutasıyla derhal hızlandık.

Gemi, türbinlerin vahşi titreşimine uyarak sarsıldı; teknenin âdeta 36.000 beygirlik gücüyle ok gibi ileriye doğru fırlayışını hissediyor, etrafımızdaki cehennemî konserin vahşi gürültüsüne rağmen yine de makinelerimizin güçlü soluklarını, uskurlarımızın suları dövmesini duyabiliyorduk...

Gemi âdeta canlanmıştı. Hava fanları kazan dairelerine hava basmak için homurdanarak çalışıyor, basılan hava gemiye güç verdikten sonra bacalarımızdan savrula savrula çıkıp gidiyordu.

Güverte; türbinlerin o deli gibi devirlerinden ritmik bir şekilde sarsılırken gittikçe yükselip büyüyen bir gürültü de bütün gemiyi kaplıyordu. Bu ses; sanki çılgın bir orkestra şefi tarafından yönetilirmişcesine korkunç bir fırtına şarkısı gibi bütün kuvvetiyle aksediyor; kruvazörü muazzam bir sür'atle suların içinden kovalıyordu. Pruvamızda yarılan sular havaya kalkarken kıç taraf suya gömülüyor ve geminin dümen suyu dalgalar halinde peşinden uzanıyordu.

Üç dakika içinde 15 millik marş sür'atinden 27 mile yükselmiştik. Durup dinlenmeden çalışan makinecilerimiz aferini hak etmişlerdi. Artık bir kurşun hızıyla sisi delip gidiyorduk.

Ama tam vaktiydi, kısa düşüşler çok kere öyle yaklaşıyordu ki, su sütunları geminin üzerine saçılıyor, ve güverteyi ıslatıyordu. Fakat bir tek isabet bile almamıştık.

Bu arada düşmana da esaslı bir hedef teşkil etmiştik. Çünkü dört bacamızdan da devamlı bir kıvılcım yağmuru saçıyorduk. Bu kıvılcımlar, seyir esnasında geriye doğru dalgalanıp geminin üstünde ateşten bir tül gibi uzanıyordu. İşte bu parlak nesneyi peşimizden sürüklüyorduk. Bu sebeple, bu çok tehlikeli tiyatro sahnesinden, kuyruklu yıldız gibi uzaklaşmamız lâzımdı. Yavaş yavaş ışıklı mermilerin sayıları azaldı, havadaki ışıklar ve gürültüler kesildi...

Önce gerimizde hâlâ bize yetişmeye uğraşan muhripleri görebiliyorduk... ama birkaç saat sonra onlar da gözden kayboldular. Artık yalnız kalmıştık...

Eski rotamıza doğru yavaş yavaş dönerken hızımızı azaltıyor ve en sonunda başımızdan geçenleri şöyle bir düşünmeye ancak fırsat bulabiliyorduk. Makinelerimize ne kadar teşekkür etsek azdı.

Ruslar'ın tuzağına düşmemize hakikaten ramak kalmıştı. Rotamızı keşfetmiş oldukları anlaşılıyordu. Daha önceki günler birçok kereler Kırım kıyılarında karadan görünmüş olmalıydık. Böylece Ruslar da dönüş yolumuzu kesmek için bütün donanmalarıyla denize açılmışlardı.

Sis içindeki çarpışma sırasında muhripler, bizim onları görmemizden önce bizi görmüşlerdi. Çünkü onların güverteleri karanlık sular üzerinde pek alçak kalıyordu. Biz ise onlar için daha uygun bir ufka karşı olduğumuzdan daha çabuk meydana çıkmıştık. Baskın az daha başarıya ulaşıyordu...

Rus muhabere gemilerinin ışıklı mermileri kendilerine pek az faydalı olabilmişti. Çünkü öyle delicesine ateş ediyorlardı ki!... Işıklı mermilerin belli belirsiz aydınlığından ve yüksek sür'atimizden hedefe doğru dürüst atış yapamıyorlardı. Buna karşılık sonradan Rus gazetelerinde, 6 Ocak Rus Noel gecesi savaşındaki ciddî Rus kayıplarından bahsedildiğini okuduk. Artık Ruslar'ın «Midilli»yi ele geçirip mermilerle parça parça etmeye azmetmiş oldukları muhakkaktı!...

Hatta bazı arkadaşlar, savaşın sonuna doğru acı acı öten düdükler duymuşlardı. Belki de Rus filosu komutanı, deli gibi bize doğru ateş etmekte olan gemilerini tekrar sakinleştirebilmek için düdüğün ipine bizzat asılmış olmalıydı.

«Hamidiye» çarpışma başlar başlamaz dönmüştü. Bizim ışıldağımızın içinde büyük bir kruvazör ile dört muhribin çok yakınımızda olduğunu görmüştü. Daha sonra da bizim isabet alarak yandığımızı sanmışlardı. Zira bacalarımızdan öyle müthiş alevler saçıyordu ki...

Gecenin ikinci kısmında yeniden normal süratimizle seyre başladık.

Ertesi sabah sakin Anadolu kıyılarının yemyeşil dağları bizi selâmlıyorlardı. Bir gece evvelki savaş bize artık hayal gibi geliyordu. Sadece, kendi sıcaklıkları dolayısiyle yer yer yanmış olan bacalarımız, bu savaşın bir hakikat olduğunu ve Allah'ın bir kere daha bu güzel gemiye yardımda bulunduğunu gösteriyordu.

Öğleye doğru Boğaz'a girdik. Hava güzeldi. Rus Noel gecesinde geçen olaylar bir kere daha unutulmuştu. Güneşli, masmavi Boğaz; puslu ve sisli bir gecede ya-

Mayna çarparak kullanılmaz hale gelen Mecidiye'deki mürettebatı alarak İstanbul'a getiren Hamidiye.

şanmış bir Rus hikâyesini hatırlamaktan çok daha güzeldi.

Daha birçok kereler, bize tuzak kurmaya çalışan Ruslar'ı hayal kırıklığına uğrattık. Bu tuzaklardan bacalarımızdan kıvılcımlar saçarak sıyrılmak, «Midilli» mürettebatı için bir zevk oluyordu. Bu sefer de dikkatimiz Batum üzerinde toplanmıştı. Bu limanın deniz ulaştırmasını biraz rahatsız etmek istiyorduk.

RUSLAR'IN HAYAL KIRIKLIĞI

Böylece 26 ocak günü biz yine Batum önlerinde göründük. Bu arada canımızı sıkan şu Rus muhriplerinden bir ikisine rastlayacak kadar da talihimiz olmuştu. Bu muhripler, Trabzon'un doğusunda kalan Türk mevzilerini bombardıman etmekteydiler. Fakat ne yazık ki bu botlar, birkaç salvomuzun üzerine kendilerini Batum'daki ağır obüs bataryalarının himayesi altına atacak kadar vakit bulabildiler. Şüphesiz, onları bu bataryaların menzillerine kadar kovalamıştık. Batum, karlı Kaçkal dağlarının teşkil ettiği fon önünde çok güzel duruyordu. Ama biz tabiat manzaralarını seyretmenin müstesna zevkini tadamayacaktık. Sahil istihkâmlarının 24 santimlik mermileri başımızın üzerinden uçmaya başlar başlamaz takipten vazgeçmek zorunda kaldık.

O gün 26 ocaktı.

27 ocak günü sabah karanlığında Sinop açıklarında, bütün Rus donanmasıyla yine karşılaştık. Gemi cinslerini belli eden o üç duman kümesi yine göğe doğru yayılıyordu.

Bu efendilerin batıdan değil de aksine iskele kıç omuzluğumuzdan görünmüş olmaları bizi sevindiriyordu. Çünkü bizim yolumuz da bu sayede serbest kalmış oluyorduk. Ruslar şimdiye kadar yapmış oldukları birçok denemeden, sür'atimizin, Boğaz'a doğru dönüş yolumuzu kesmelerine imkân vermeyeceğini öğrenmişlerdi.

O sırada kuzeyden «Hamidiye» göründü. Bizim gibi 27 mil sür'at yapamadığından bu sefer Ruslar onu ateş menzillerine alabilmek ve Boğaz'a dönüş yolunu kesmek için derhal atıldılar.

Deli gibi bir yarış başladı.

Saat sabahın sekiziydi. Her iki büyük Rus kruvazörü, birden bacalarından koyu dumanlar savurarak kahraman «Hamidiye»nin peşine düştüler. Hemen Ruslar'ı kendi üzerimize çekmeyi denedik. «Midilli», tehdit edilmekte olan arkadaşını sisle örtmek için; Ruslar'la «Hamidiye» arasında mevki almak üzere ileri fırladı.

Ama bunun pek faydası olmamıştı. Ruslar bizi ele geçiremeyeceklerini çok iyi bildikleri için kıç tarafımızdan geçip şuursuz bir şekilde Hamidiye'ye doğru yol verdiler. Fakat gemi hâlâ «Kagul» sınıfı her iki Rus kruvazörünün 15 santimetreliklerinin tesir edemeyeceği bir uzalıkta 16 ilâ 18.000 metre mesafedeydi.

Sabahın ilk saatleri de geçmişti. Ha-

midiye'nin düşmanlarından şimdilik daha takriben yarım mil kadar bir sür'at fazlalığı vardı. Batıya doğru, yapabildiği son süratle yol almaktaydı.

Ne yazık ki 6.000 - 8.000 metre ötemizdeki «Hamidiye» ye fazla bir yardımımız dokunamıyordu. Neticesini kestirmenin pek de zor olmadığı bu tehlikeli ve nispetsiz kovalamacada her şeye rağmen şimdilik seyirci rolü oynamakla yetinmek zorundaydık.

Bu vahşi bir yarış idi. Hamidiye bir türlü mesafeyi açamazken, ses çıkarmadan heyecanla uzakta, hafif çalkantılı denizin ufkunda, iki Rus kruvazörünün bir türlü kaybolmak bilmeyen dumanlarına bakıyorduk.

Küçük Türk kruvazörünün yüksek süratini muhafaza edebilmek ve Ruslar'ın atış menzillerinin dışında kalabilmek için elinden gelen her şeyi yapmakta olduğuna hiç şüphe yoktu. Geminin üç bacasından kara dumanlar savruluyor, kıvılcımlar dumanlara karışıyordu.

Ruslar da yapabileceklerinin en fazlasını yapıyorlardı. Çıkardıkları köpüklü dalgaları, dürbünle açıkça seçiliyordu. Kruvazörlerden öndekinin 15 santimetrelik topları tehditkâr bir şekilde havaya dikilmişti. Ağır, fakat görünür bir şekilde «Hamidiye» ye yetişiyorlardı. Öğle olmuş, ocak ayının o çok yükselmeyen güneşi zevalden geçip yavaş yavaş batıya doğru ilerlemeğe başlamıştı. Düşman kruvazörleri «Hamidiye» ye gittikçe daha fazla yaklaşmaktaydılar.

Öğleden sonraki ilk saatlerde, Ruslar hemen hemen atış menziline girmiş gibiydiler. Durumu takip ediyor, her ihtimale karşı hazır bulunuyorduk. Fakat saat üç sularında Ruslar birdenbire vazgeçip geriye dönüverdiler.

Acaba Yavuz'un, güç durumda kalmış olan Türk kruvazörlerinin yardımına gelmekte olduğuna dair bir haber mi almışlardı? Niye böyle birdenbire bu kadar uzun ve inatçı bir şekilde peşinden koştukları avlarını takipten vazgeçmişler, bu uzun yarışta kömür stoklarını beyhude yere harcamışlardı. Hayal kırıklığına uğramış bir halde kuzeye doğru çekildiler.

Günün en sevinçli anını yaşıyorduk... Komutanımız köprü üstünde görünmüştü. Çekilmekte olan düşmanın arkasından sevinç tezahüratı yapıyorduk. Bağırışlarımız deniz üzerinden belki Ruslar'ın kulağına kadar gidiyordu...

Boğazda fazla kalamadık. Batum seferimizi; Odesa - Sıvastopol deniz ulaştırmasına karşı akınlarımız takip etti.

Ruslar herhalde, Karadenizin yukarı

köşesinde bulunduğumuz için, biz geri dönene kadar Boğaz açıklarında bekleyip bizi yakalamak isteyeceklerdi. Nasıl olsa bu deliğe girmek mecburiyetinde olduğumuzu düşünüyor olmalıydılar. Böylece bizi ele geçirebileceklerdi... Ama sisli mart havaları düşmanın hesabını alt üst etti. Geri dönerken Ruslar'ın Boğaz önlerinde bulunduğundan haberimiz vardı.

KEFE'YE HÜCUM

Tehlikeli düşmanımıza doğru yaklaşırken, bulutlu bir mart gününün zayıf ışıkları da kaybolmaktaydı. Dikkatle ileriye doğru süzülüyor, mümkün olduğu kadar sahile yaklaşıyorduk. O sırada sisin üstüne bir de kar yağmaya başlamıştı.

Bu, bizim tam istediğimiz bir şeydi. Hava öyle koyulaşmış ve görüş o kadar azalmıştı ki, burnumuzun dibindeki kıyıyı ancak çatlayan beyaz dalgaların yardımıyla seçebiliyorduk. Yavaş yavaş ma-

I. Dünya Savaşı'nın başlarında bir yardım kampanyasında Harbiye Nezaretinin önünde: Dahiliye Nazırı Halil Bey, Sadrâzam Prens Said Halim Paşa, Şeyhulislâm Hayri Efendi, Şehzade Ziyâeddin ve Abdülmecid Efendiler (son halife). Enver Paşa ve Almanya Büyükelçisi de görülüyor.

kinelerimize tam yol sürat verip cesaretle ileriye doğru atıldık.

Havada uçuşan beyaz kar yuvarlaklarının meydana getirmiş olduğu tipiden başka birşey göremiyorduk. Şunu da biliyorduk ki, her an pek yakınımızdan, tipinin içinden Ruslar'ın kara gemileri belirebilirdi. Ama bir tek düşman gemisine rastlamadık. Görülmeden ve ateş yemeden Boğaz'a girdik. Ruslar, Midilli'yi bir kere daha kaçırmışlardı... Şüphesiz bu işte biz Midilli mürettebatının daima sağlam bir faktör olarak hesaba kattığımız Midilli'nin o iyi şansı da rol oynamıştı...

Mart ortasında tekrar Karadeniz'e çıkmıştık. İki torpitobotla birlikte, Kırım kıyılarına akın yapacaktık. İki gün sonra, Kırım önlerinde, Kefe cıvarında bulunuyorduk. Orada, şu sakin körfezin içinde, Rus torpito atölyeleri ve atış mevkileri uzanmaktaydı. Yavaş yavaş yaklaşarak bordamızı atölyelere doğru çevirdik. Namlularımız, sabahın ilk ışıklarıyla, oraya doğru, takdis ediyormuşçasına uzandı.

Ve bordamızdaki toplar neşeli gürültülerle patladılar, biraz ötede, karada alevler yükseldi ve infilâkler oldu, depolar yıkıldı. Böylece, ilk olarak, Ruslar'ın torpito imalâtını biraz yavaşlatmış oluyorduk.

Sonra güneye doğru seyre başladık. Etrafı dikkatle gözetliyorduk. Çünkü her an Sivastopol zebanileri gırtlağımıza saldırabilirdi.

Öğleye doğru hava koyulaştı. Midilli mürettebatı: «Şimdi bermutat Ruslarla karşılaşacağız» diye düşündüler. Hakikaten de birden sancak kıç omuzluğumuzda üç büyük su sütunu yükseldi. Hay Allah! toplar atılıyordu. Nihayet kalın bir yağmur bulutundan sıyrılan «Kagul» sınıfı iki Rus kruvazörü göründü. Berrak ve açık ufka karşı bulunduğumuz için onlar bizi daha evvel görmüş ve çok uzaktan yüksek süratle üzerimize gelmişlerdi.

Ama ne yazık ki henüz menzillerinin dışında olan toplarıyla bize erişemeyecek, bizim makineciler de sürati arttır-

mak için vakit kazanacaklardı. Böylece öğleden sonramız da Ruslarla yarenlikle geçti. Nihayet akşama doğru yol arkadaşlarımız (!) gözden kayboldular.

Fakat biz boğaza girmeyecektik. Romanya sahillerine doğru, Rus deniz ulaştırmasına taarruz etmeye gidiyorduk. Herhalde Ruslar da bütün armadalarını Boğaz önünde çağırmayı düşünüyorlardı.

Ertesi sabah Boğaz'a dönmemiz gerekmişti. «Midilli» yine talihine sığınmak zorundaydı. Sabahın alaca karanlığında, tam Boğaz'ın ağzında, iskele kıç omuzluğumuzdan bir Rus denizaltısı göründü. Onun arkasından da hiddetlerinden yerlerinde duramayan iki Rus kruvazörü... Ayrıca, bütün Rus muharebe hattı da meydana çıktı...

Bu sefer hâkim kuvvetler dikkat kesilmişti.

Herhalde «Midilli»! hâlâ talihin vardı senin!...

Çok doğuda bulunuyordun. Ruslar burnunun dibindeydi. Geriye dönmen gerekiyordu. Ama kömür yoktu!...

Bu esnada bize birkaç mermi gönderebilmek için Ruslar yaklaşıyorlardı. Yan tarafımızda bulunduklarından ne kadar istesek doğuya doğru da sıyrılamazdık. Karşımızdaki düşmanın hiç şakası yoktu. Rus toplarının menziline girmemek için ileriye doğru olan rotamızı muhafaza etmek zorundaydık. Önümüzde, çarşaf gibi uzanan parlak suların üstünde seyre devam ettik. Durumumuz çok nazikti.

O sırada Ruslar aşikâr bir şekilde sarkmaya başladılar. Galiba durmuşlardı. Bir müddet bekleyecekleri anlaşılıyordu.

MAYIN TARLALARI

Ama biz bunun sebebini biliyorduk... Önümüzde Rus mayın tarlaları uzanıyordu. Ruslar şüphesiz Midilli'nin birdenbire havaya uçuşunu seyretmek için bekliyorlardı.

Bu feci bir durumdu. Fakat artık bize tercih hakkı kalmamıştı. Mayın tarama filosunnu yardımı olmadan mayınlı bölgeden geçmek zorundaydık. Bu tehlikeyi göze alarak, yaradana sığınıp ileriye atıldık.

Hepimiz ayakta dikiliyor, sanki pusudaymış gibi bekliyorduk. Bir yandan da dizlerimizi gevşek bırakmaya çalışıyorduk. Çünkü edinilen tecrübelere göre bir mayın infilâkinde sarsıntıdan insanın bacaklarının kırılması mümkündü.

Acaba ne zaman havaya uçacaktık?

Büyük bir heyecan içinde dakikalar birbirini kovaladı.

Başarmıştık galiba herşey yolunda gidiyordu.

Mayına çarpmamıştık. Su sütunları havalara yükselmemişti. Hızla yolumuza devam ediyorduk. Çok az bir zaman sonra artık Rus mayınlarının bulunmasına imkân olmayan bir bölgede olacaktık.

Küçük dalgacıklar hâlâ parıldıyor, hâlâ eskisi gibi zararsız görünüyorlardı.

Çok geçmeden «Midilli» Boğaz'a giriyor ve Haliç'te havuza alınıyordu. Gemiyi tekrar elden geçirmek gerekmekteydi. Çok uzun zamandır hemen hiç aralıksız seyir yapmıştık. Midyelerle kaplanmış olan karinamızın temizlenerek yeniden boyanması lâzımdı.

İkinci komutan, başçavuşla birlikte güverte vardiyalarını işe sevketmekteydi. Çalışabilen en son adama kadar herkes gemiyi mümkün olduğu kadar çabuk, tekrar savaşacak duruma getirmek için çalışacaktı. Erler bellerine birer halat bağlı olduğu halde geminin karinasına sarkıtılan iskelelerde midye ve yosunları temizliyorlardı.

Ertesi gün bu iş tamamdı. Artık bir deniz mili daha fazla sürat yapabilirdik. Bir daha kötü vaziyete düşmeyecektik.

Geminin karinası ve bordası boyandı. Şimdi Midilli pırıl pırıl, yepyeni elbisesiyle havuzdan çıkabilirdi artık.

Ertesi sabah kömür mavnaları gemiye aborda olmuşlardı bile. Her iki güverte vardiyası tarafından yapılan iddialı kömür boşaltma yarışı bütün gün sürdü. Akşam geminin bütün kömürlükleri dolmuş, tekne suya daha fazla gömülmüştü. Hatta orta güvertede dahi başçavuşu sinir eden iki kömür yığını yapılmıştı. Bu kara nesneler burada kaldıkça adamcağız gemiyi nasıl temiz tutabilirdi. İşte herkesin böyle kendine göre bir sıkıntısı vardı. Ne yaparsınız!...

Akşam geç vakit komutan, Amiral'e geminin tekrar harekete ve savaşa hazır olduğunu rapor etti. Şimdi herkes limanda kalacağımız günlerin sayılı olduğunu biliyordu. Her an yeni bir görev için emir gelebilirdi.

Subaylara çok kısa bir süre için izin verilmişti. Gemiye acele bir emir gelirse, karaya çıkanlara haber verebilmek için bir randevu noktası tespit edildi. Ama bu sefer emir galiba biraz kendisini beklettmek istiyordu. Bir arkadaş «Sabırsızlanmayın, yarın Paskalya değil mi, yine denize çıkarız.» diye gülerek şaka yapıyordu. Ve bu akıllı müneccim haklı çıktı.

Ertesi sabah yine bir görev için Amiral'in emri gelmişti bile... Gene sefere çıkıyorduk.

I. Dünya Savaşı'nda Alman donanmasına ait gemiler sefer sırasında.

1915 Paskalyası.

Bir yıl evvel ne güzel bir Paskalya geçirmiştik.

«Breslau», «Goeben» le birlikte, Korfu önlerinde Majesteleri'nin refakatinde bulunmaktaydı. «Hohenzollern» yatının direğinde Kayzer'in forsu mağrur mağrur dalgalanıyordu. Karada, bayramlıklarını giymiş insanlar, merasim üniformalı askerler, büyük rütbeli din adamları uzun bir alay halinde caddelerden, kıraliyet sarayının yanındaki saray meydanından geçmişlerdi. Yukarıda sarayın balkonunda, Kayzer ve İmparatoriçe ile Yunan Kral ve Kraliçesi bulunmaktaydılar.

Gözün alabildiğine her taraf çiçeklerle donanmıştı. Hava güneşli, gökyüzü parlak, masmaviydi.

PASKALYA SEFERİ

1915 Paskalyası!

Dalgalı gri bir deniz üstünde, gri bir gökyüzü. Önümüzde Yavuz; biz dümen suyundan onu takip ediyoruz. Rota yıldız, Sivastopol'a doğru...

1915 Paskalyası da en aşağı, 1914 Paskalyası kadar güzel ve ondan daha unutulmaz ve tesirliydi.

Sabah karanlığında yine Kırım sahillerindeydik. Hava henüz aydınlanmaya başlamıştı ki Rus dostlarımız (!) göründüler. Önde iki kruvazör ve üç muhrip geliyordu. Bu muhriplerin dördüncüsü, «Hamidiye» tarafından batırılmıştı ve şimdi denizin dibinde yatmaktaydı.

Ruslar bütün donanmalarıyla tam yolla üzerimize doğru geliyorlardı. Köprüüstü iskele gözcüsü rapor etti:

— Pupada iki duman bulutu!

Bu ne demekti orada da Ruslar mı vardı acaba? Eğer durum böyleyse tam ortalarına düştük demekti.

Yavuz döndü. Biz de onu takip ettik. Yüksek süratle en son rapor edilen iki gemi üzerine yöneldik.

Gemilerin direkleri artık ufukta görünmeye başlamıştı. Sonra bacaları da meydana çıktı. Fakat o neydi öyle? Bunların sadece birer bacaları vardı... Sadece şilepti bunlar... İşte bu çok mükemmeldi.

Vapurlardan birine Yavuz diğerine biz yaklaştık. Bunların ikisi de Rus vapurlarıydı.

— Durun! yoksa ateş edeceğiz! işareti çekildi.

Bizim payımıza düşen vapur durmuştu. Bir filikamızı suya indirerek vapurun bütün mürettebatını süratle gemiye aldık. Sonra su hattına doğru attığımız birkaç mermiyle vapur yan yattı, ve pruvasından doğru battı. Bu tamamen şekerle yüklü bir halde Kerç'e gitmekte olan «Providence» vapuruydu.

Öte yanda Yavuz'un güvertesinde de şimşekler çakıyordu. O da kendi avını batırmıştı.

O sırada Rus filosu da artık atış menziline yaklamıştı. Havada Rus uçakları dolaşıyor, fakat savaşa yanaşmıyorlardı. Belki de sadece vapurların batışını gözlüyorlardı. Zaten biz de Rus filosuyla bir savaşa tutuşmak istemiyorduk. Şu anda yapacak daha mühim işlerimiz vardı.

«Hamidiye», «Mecidiye» ve iki muhriple birlikte, Dniyester deltası yakınlarında harekâtta bulunurken «Mecidiye» bir mayına çarpmış ve terkedilmesine lüzum hasıl olmuştu. «Hamidiye» ve iki muhrip de «Mecidiye»nin kurtarılan mürettebatını almışlardı. Onların vatana dönüşlerini emniyete almak gerekiyordu. Bu sebeple Yavuz, tıklım tıklım insanlarla yüklenmiş olan bu gemilerin dönüşlerini gizlemek için kıble rotasına döndü.

Biz ise Ruslar'ı üzerimize doğru çekerek doğuya doğru sevketmek emrini almıştık. Bütün gayretimizle, Rus kuvvetlerinin vatana dönmekte olan gemilerimizi keşfetmesini önlemeye çalışacaktık.

Bu yüzden görünüşte gayet sakin, sanki peşimizde Rus filosu yokmuş ve hiç bir şeye dikkat etmiyormuşuz gibi ağır ağır güneydoğuya doğru seyrediyorduk. Midilli uyuyordu sanki.

Üç Rus muhribi her an yaklaşıyordu. Beyaz köpüklü pruvalarını görebiliyorduk. Acaba hakikaten ümitli miydiler?

Ama birden işin rengi biraz değişmeye başlayıverdi. Midilli durur mu? Biraz döndük ve muhripleri ateş altına aldık.

İki, üç atış kümelendi... Atışlarımız mükemmeldi.

Şimdi artık salvolara sıra gelmişti. Bordamızdan uzun zaman gürültülü şimşekler çaktı. Muhripler de bize 10,5 luk toplarla cevap veriyorlar, mermiler havada ıslık çalarak uçuşuyorlardı. Ama biz tekrar uzaklaşmak ve Ruslar'ı geride bırakmak zorundaydık. Görevimiz henüz bitmemişti. Bu yüzden bir savaş hırsı için asıl amacımızdan uzaklaşmamalıydık.

Oyun yeniden başlıyordu. Gittikçe daha fazla iskeleye doğru geldik. Öğleye doğru bize çok yaklaşmışlardı. Bütün Rus savaş hattından şimşekler çaktı, ve etrafımızda 30,5 santimetrelik bir salvo kümelendi. Fakat isabet almamıştık. Sadece su sütunları ve saçılan parçalar güverteye düştü. Hemen son yolla zik-zak yaparak zırhlıların ateş sahasından çıktık. Salvoları derhal kısa düşmeye başladı. Rus amirali de bu maksatsız ateşi durdurdu. Uzak mesafeden bizi takibe devam ettiler. Akşam saat altıya doğru yaklaşmışlardı. Anlaşılan, çökmekte olan karanlıkta bizi kaybetmemek istiyorlardı.

Biz de ne yapacağımızı biliyorduk...

Saat onbire doğru ay doğana kadar, muhripleri peşimizde sürükleyip sonra dönüp onlara hücum edecektik. Ruslar da bunu hesaplıyor ve mehtapla birlikte bütün ümitlerinin suya düşeceğini biliyorlardı. Onun için ay doğana kadar olan vakitlerini iyi kullanmak istiyorlardı. Güvertede herkes dikkat kesilmişti. Hepimiz iyice gözlerimizi açmamız gerektiğini biliyorduk. Saat sekize doğru, kıç gözcü postaları, iskele kıç omuzluğundan üç muhribin göründüğünü rapor ettiler. Hemen emirler duyulmaya başlandı.

— Alarm! Işıldağı 100 grada yak!

.....

— Salvo! Ateş!

Toplarımız şimşekler çakarak gürledi; ateş devam etti. Birinci muhribe üç isabet kaydedilmişti. Bu ona yeterdi.

— Sağa hedef değiştir!

Şimdi sıra ikinciye gelmişti.

Üç alçak bordalı bot, hayaletler gibi, parlak ışıldak dairesi içinde, karanlıklardan sıyrılmış bir vaziyette hemen yanıbaşımızda ilerliyordu. Dürbünlerimizin titrek bir şekilde gösterdiği beyaz, yuvarlak leke, mermi isabetlerinin havaya fırlattığı saçıntılardan meydana gelmişti. Işıldağın demetinin, botların önünde, denize temas ettiği yerde, dalgalar birden aydınlanıyor ve yine süratle kararıyorlardı.

Bir işaretçi bağırdı.

— Sancakta torpito izi!

— İskele alabanda!

Serdümen, dümen dolabına öyle bir abanmıştı ki, deli gibi bir sür'atle giden kruvazör, göz açıp kapayana kadar sert bir yatışla sancağa dönüverdi.

Işıldak demeti dimdik, yakınımızdaki karanlık, dalgalı sulara düşüyor ve bu ışık altında sancak bordamıza doğru gelen üç, parlak mavimsi, kabarcıklı iz görüyorduk. Bu çok mühim bir andı...

Kruvazör uysal bir yarış kotrası gibi olduğu yerde dönüvermişti. Üç torpitodan da kurtulmuştuk.

Savaş iyi neticeleniyordu... Birinci muhrip kâfi derecede hırpalanmıştı. Ertesi günü öğleden sonra Yavuz'la birlikte Boğazda yatıyorduk ki, Midilli'ye şu mesaj geldi:

«Dikkatinizden ve uyanıklığınızdan çok memnunum — Amiral.»

Evet doğruydu! Dikkat eğer hayatın hepsi değilse bile muhakkak yarısıydı!

Gelecek Sayımızda:
«SANCAK BORDADA DENİZALTI!»

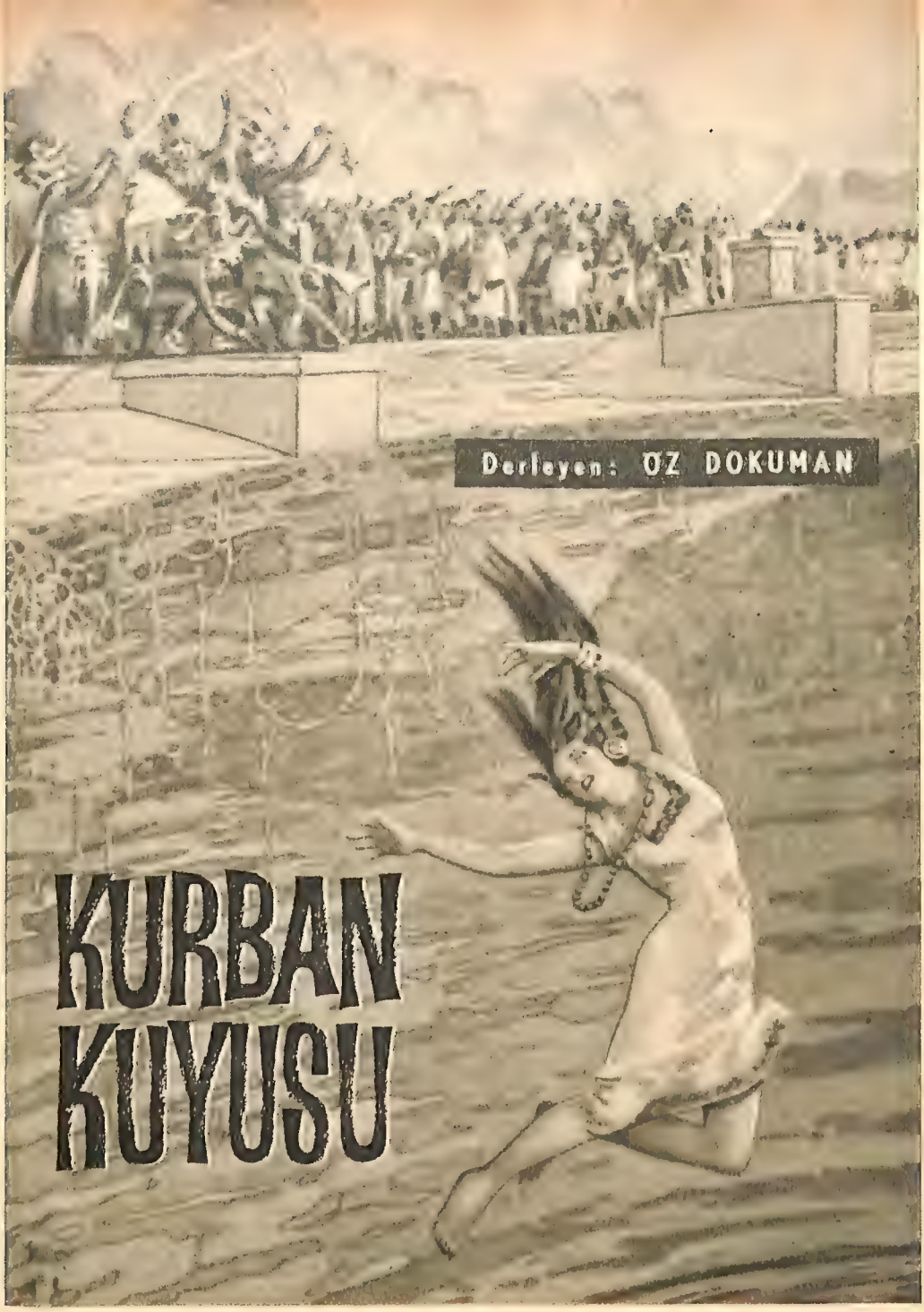

Çiken İtza'da genç kızlar, ölüm kuyusuna atılarak kurban edilirdi.

Orta Amerika'nın İlk Medeniyeti: MAYALAR

Güneş henüz doğmamıştı. Sabahın alaca karanlığında merasim elbiselerini giymiş büyük bir kalabalık, şehrin kuzeyine doğru yürüyordu. En önde, görenleri hayran bırakacak güzellikte bir kız vardı. Genç kız, bir düğüne gider gibi süslenmişti ama, düğüne gitmiyor, kurban kuyusuna götürülüyordu. Büyük kalabalık, her geçen dakika kuyuya yaklaşırken, genç kızın dehşeti de biraz daha artıyordu. Artık kurban edilme saati yaklaşmıştı.

Şehrin kuzeyindeki bu kuyu, aslında çok büyük bir havuz gibiydi. 55 metre çapı vardı. Su ise, 24 metre derinlikten itibaren başlıyordu. Bu yükseklikten suya atılan bir insanın yaşayıp yaşamayacağı ise çok şüpheli bir şeydi. 24 metre, hemen hemen 8-9 katlı bir bina yüksekliği demekti. Kuyunun başına geldikleri zaman, özel kaplar içinde, kokulu ağaç kabukları yakılmaya başlandı. Rahipler, dualar okudular, sonra can korkusuyla çırpınan genç ve güzel kızı tuttukları gibi kuyunun derinliklerine fırlattılar.

Canhıraş bir feryat duyuldu. Arkasından suya düşen ağır bir cismin sesi... Çiken İtza'da bir cana daha kıyılmıştı.

Orta Amerika'da, eski medeniyetlerin en büyüğünü geliştiren Mayalar'ın başkenti Çiken İtza, bugün gene var. Şimdiki adı Merida... Burası, Meksika'nın güneydoğusundaki Yucatan yarımadasında 250 000 nüfuslu bir şehir. Nisan ve mayıs aylarında, yağmur mevsimi başlamadan önce, Karayip denizinden gelen rüzgârlar, bir zaman ortalığı serinletirler. Sonra da şiddetli yağmurlar başlar.

Taş binaları ve düzgün kaldırımlarıyla modern bir görünüşü vardır Merida'nın. Evleri, çoğunlukla, açık yeşil, pembe ve gök mavisidir. Eski bir İspanyol geleneği, hemen bütün evleri etkilemiştir. Evleri sokaktan, fazla yüksek olmayan bir duvar ayırır, pencereler de, ince demir parmaklıklıdır. Duvarla evin arasındaki avluyu, renk renk çiçek saksıları çevreler. Rüzgâr estikçe, çiçeklerin ağır kokusu dört bir yana yayılır.

Çiken İtza, şimdiki adıyla Merida, Mayalar'ın başkentiydi.

Yeni dünyanın ilk medeniyeti.

Mayalar, yüzlerce, belki de binlerce yıl önce, Yucatan'da ileri bir medeniyet seviyesine ulaşmışlardı. Çiftçilikle geçinirlerdi. Buldukları yeni usulleri tarıma uygularlar ve özellikle mısır tarımıyla uğraşırlardı. Gene de şunu göz önünde tutmak gerekir ki, Mayalar'ın tarım usulleri oldukça ilkeldi ve yenmeleri gereken en büyük zorluklardan biri de yılın dört mevsimini iyi ayarlamaktı.

İşte bu yüzdendir ki, Mayalar, astronomiye ve zaman ölçülerine merak sarmış, kendi imkânları içinde, bazı yenilikler yapmayı da başarmışlardı. Bazı bilginlerin iddialarına bakılırsa, Mayalar, zamanımızda kullanılan Gregoryen takvimini belki de daha o zamandan bulmuşlardı. Hattâ, bazı bilginler, matematik kurallardan bazılarını da Mayalar'ın ortaya attığını iddia eder. Zamanımızda kullanılan onlu sayı sistemi yerine, Mayalar, 20'lik sistem kullanıyorlardı. Sıfırı (0) bile, Hindliler'den yarım asır önce, Mayalar'ın bulduğu söylenir.

Mayalar'ın, bulup kullandıkları usuller, Orta Amerika'da büyük bir medeniyetin doğmasına sebep olmuş, yapılan kazılarda çıkarılan eserler ve kalıntılar, birçok tarihçi ve arkeoloğu, uzun zaman meşgul etmeye yetmiştir.

MISIRIN KURDUĞU MEDENİYET

Mısır ekimi ve üretiminde gösterdikleri başarı, Mayalar'a epey bir zenginlik sağlamıştı. Az bir zamanda, şehirler genişleyip kalabalıklaştı, çeşitli sanat kolları da, bunun yanı sıra gelişti.

Milâttan sonra VIII. yüzyıla doğru Yucatan'da, pırıl pırıl cilâlı ve süslü taşlarla yapılmış evlerin meydana getirdiği şehirler sayısız görülmeye başlamıştı.

Çoğunlukla şehirlerde piramit şeklinde kuleler bulunuyordu, bunlar tapınaklarıydı. Daha geniş, büyük avlusu olan saraylar, konaklar, hattâ büyük bahçeli şatolara da sık sık rastlanırdı. Umumî toplantı yerleri, şehirlerin azıcık dışında civardaki bir tepenin üstünde yapılırdı. Şehirlerin belli başlı yerlerine de, 10 metre yükseklikte âbideler dikmek, gelenek halindeydi. Bunlar, her on yılda bir vukua gelen önemli astronomik olayları göstermeye yarardı.

Sadece mısır üretimiyle büyük bir medeniyet kurulduğu iddiası biraz gariptir. Ama, eski imparatorluk devirlerine ait eserlerin gün ışığına çıkarılması, bu iddiayı doğrular gibidir. Gene de, birkaç noktadan dahi olsa, Yucatan'daki eski imparatorluk devirlerini, Yunanistan'daki

Büyük Tanrı «Tüylü yılan»a ait olan bu binada, önce kurban edilecek genç kızlar için merasim yapılır, sonra kızlar kurban kuyusuna götürülürdü.

Atina ve Isparta sitelerine benzetmek, fazlaca iyimserlik olur. Önce, Yucatan' daki şehirler arasında tam bir siyasî bağ yoktu. Belki, kültür bakımından biri ötekini etkilemişti ama, bu etki de Atina ile Isparta sitelerinin Yunan yarımadasındaki diğer siteleri etkilemesi gibi değildi.

ESKİ İMPARATORLUĞUN ÇÖKÜŞÜ

Zamanla eski imparatorluk, yeni hamleler yapamayarak, zamanın akışına kendisini uydurmadı. Önceleri, şehirlerin civarında tapınaklar, saraylar ve buna benzer binalar yapılırken, sekizinci yüzyıldan itibaren, şehirlerin gelişmesi durdu, gerilemeler başladı. Dinî liderler, Yucatan'a çekildiler, öteki şehirler gittikçe önemlerini kaybetti. Buralardaki sanat çevreleri ve merkezleri de zamanla, çalışmalarına son verdiler. Maya halkının değer hükümleri değişmişti artık, yapılan işlere önem vermiyorlardı.

Derken, depremler, yabancı hücum ve istilâlar, hattâ iç savaşlar, eski imparatorluğu iyice yıprattı. Tarım alanında da yeni hamleler yapılamıyor, bir vakitler üretimi çok fazla olan mısır bile halka yetmiyordu.

Yucatan'ın kuzey doğusunda, bir bölge vardı ki, temelleri daha yedinci yüzyılın ortalarında atılmıştı. İleride, burada atılan temellerin, eski imparatorluğun yerini alacağı, ve Maya medeniyetini etkileyeceği kimin aklına gelirdi.

Çiken İtza, işte, Yucatan'ın kuzey doğusunda kutsal bir şehirdi, daha sonraki yıllarda, Uksmal ile Mayapan gibi büyük şehirlerin kurulup genişlemelerine büyük ölçüde etki yapmıştı. Aradan iki yüz yıl geçmeden Yucatan'ın kuzey doğusunda, büyük bir konfederasyon belirdi: Çiken İtza, Uksmal ve Mayapan konfederasyonu. Böylece, Yucatan'da ilk defa olarak bir birlik kuruluyordu.

Gene eski mutlu günler gelmiş, barış içinde akıp giden yıllar eski imparatorluk devirlerindeki Maya medeniyetine yenilerini katmaya başlamıştı. Yeni imparatorluk diye adlandırılan bu devre, iki asır kadar sürdü, şehirleri çeşitli süslü binalar ve tapınaklar doldurdu.

MEKSİKALILAR'IN HÜKÜMRANLIĞI

XII. yüzyılın sonlarına doğruydu. Çeken İtza ile Mayapan şehri başkanları arasında çıkan bir anlaşmazlık, gittikçe gelişerek belki de daha asırlarca sürecek olan bir medeniyeti birden yok ediverdi.

Mayapan'ın «gerçek adamı» Hunnak Sil, sert tabiatlı, muhteris bir insandı. Mayapan'ı kendi başına buyruk yönetir, konfederasyona bağlı diğer şehirlerin başkanlarına önem bile vermezdi. Sık sık çıkan anlaşmazlık, bazı aracılarla gideriliyordu ama, Meksikalı müttefikler, Çiken İtza'nın üstüne saldırıverdi.

Meksikalı müttefikler, bazı kaynaklara göre, o savaşta, ilk defa olarak ok ve yay kullanıyorlardı. Üstün kuvvetler karşısında fazla dayanamayan Çiken İtza'nın başkanı Çak Krib Çak, savaşta yenildi. Böylece, Maya medeniyeti de gene, bir çöküş devresine girmiş oldu. Savaşta gösterdikleri yardımdan dolayı, Çiken İtza, Meksikalı müttefiklere verildi. Bundan sonra da Çiken İtza'da Meksika etkisi görülmeye başladı.

Çiken İtza, Mayapan ve Uksmal konfederasyonu çökünce, gerek kültür, gerekse dinde bazı değişiklikler oldu. Çiken İtza, Maya dilinde, İtza kuyularının ağzı anlamına gelirdi ve şehirde, su kaynakları pek çoktu. Bunlar içinde iki kuyu vardı ki, Çiken İtza'nın hayatında önemli bir rol oynuyordu.

KURBAN KUYUSU

Bu kuyulardan Kstolak Sinot, şehrin tam orta yerinde, havuz büyüklüğünde bir kuyuydu. Şehrin su ihtiyacını karşılardı. Zamanla, şehrin nüfusunun artacağı göz önüne alınarak hesaplanmış, ona göre yapılmıştı.

Öteki kuyu da büyük bir havuz genişliğindeydi ama, korkunç bir kullanma maksadı vardı bu kuyunun. Buraya kurban olarak genç kızlar atılırdı.

Eğer kurban edilen kız, öğleye kadar yaşarsa, bir iple, yukarı çekilir ve Tanrı'nın kendisine neler söylediği sorulurdu. Alınan cevap, Çiken İtza için hayırlı ise, bayram yapılır; yok, önlerinde bir kıtlık yılı olacağı denirse, kuyuya taşlar fırlatılır, korkunç nağralar atılırdı.

Yalnız ne var ki, bu ölüm kuyusuna, zaman zaman eşya da atılırdı. Küpler, burun halkaları, bakır bilezik ve yüzükler, kutsal maskeler gibi. 1900 yıllarında yapılan bir kazıda, bu ölüm kuyusundan bu kabil bir çok eşya çıkarıldı.

TÜYLÜ YILAN

Eski Meksika'da bir tanrılar tanrısı vardı: Kukulkan. Maya dilinde «tüylü yılan» anlamına gelirdi. Çiken İtza'nın Meksikalılar tarafından işgalinden sonra, bu bölgeyi dinî bakımdan etkilemişti. Şehrin birçok tapınaklarında, hattâ meydanlarında taştan oyulmuş tüylü yılan heykellerini görmek mümkündü.

Meksikalılar'ın, Çiken İtza'ya başka etkilerde bulunduğu da bilinir. Bugün Amerika'da pek tutulan beyzbol oyununun ilkel şeklinin, Meksikalılar tarafından oynandığı bilinmektedir.

Sonraları, bazı gelenekler bırakıldı, bazıları da değişti. Hele bir zamanların en korkunç geleneği olan, kutsal kuyuya genç kızları atarak kurban etmek, sonradan terkedildi. XIII ve XIV. asırlarda kurban kuyusu, daha başka bir amaçla kullanılıyordu. Burası, Yucatan bölgesinin kutsal merkezi halini almış, civardan yılın belirli zamanlarında ziyaretçilerin geldiği bir yer olmuştu.

Çiken İtza'nın düşüşü huzur ve barışı bozmuştu bir kere, anlaşmazlık sürüp gidiyordu. Her ne kadar, Mayapan, diğer

Mayalı gençler, Çiken İtza'nın en büyük stadında (150 X 30 metre) bugünün basketboluna benzer bir oyun oynarlardı.

şehirlere hâkim durumdaysa da, bir yandan Meksikalılar, bir yandan Uksmallılar Mayapan'ı durmadan rahatsız ediyorlardı. Bu, yarım asır kadar böylece gitti. Yüzyılın ortalarında Uksmal'ın başkanı Tutul Ksiyu, bir gün, ordusuyla, Mayapan'ın üzerine yürüyüverdi. Savaş kısa sürdü. Mayapan yağma edildi. Şehrin reisi bütün ailesiyle beraber öldürüldü. Yalnız bir oğlu, o sırada kurtuldu.

Bundan sonra, şehir halkı, Mayapan'dan ayrıldılar, Yucatan'ın daha kuzey bölgesindeki Tibolon'a yerleştiler. Ama, bu zafer, Uksmal başkanına da yaramadı. Beş asırdır hüküm sürdüğü Uksmal'ı terk ederek, başka bir yerde yerleşti. Mayalar'ın bir kolu, bugünkü Guatemala'nın kuzeyine, bir kolu da Yucatan yarımadasının batısına göçmüşlerdi. Buralarda yeni şehirler kurdular, genişlediler.

XVI. yüzyıl Avrupalılar'ın gözünü yeni dünyaya diktiği, İspanyollar'ın Orta ve Güney Amerika'yı yer yer paylaştıkları bir devredir.

İSPANYOLLAR GELİYOR

1521 yılında Cortez'in Meksika'yı, 1533 yılında da Francisco Pizarro'nun Peru'yu işgali, bazılarına yeni umutlar veriyordu. Bir baba oğul, Francisco de Montejos ve oğlu, 1527 ile 1541 yılları arasında, bu umuda kapılarak Yucatan'ı kendi hükümranlıkları altına almak istediler ve başardılar da.

1519 yılındaydı. Baba Francisco de Montejo, Cortez'in Meksika seferine katılmıştı. Meksika'nın alınması, cesaret verdi, bir kuvvet toplayarak daha güney-

Vücutlarını bronz renge boyayan Maya savaşçıları, güçlü bir orduya sahiptiler (yukarıda). Maya'nın «gerçek adamı» diye anılan hükümdarı, başına tüyden büyük bir başlık giyerdi (aşağıda).

lere indi. Tabiî, bu sefer için, önceden, o zamanın İspanya Kıralı olan Charles Quint'in iznini almayı da unutmadı.

İlk teşebbüsü 1527 yılında yaptı, ama başarısızlığa uğradı. 1531 yılında yaptığı ikinci deneme de müspet bir sonuç vermedi. Bunun üzerine üçüncü sefere daha hazırlıklı başladı ve sonunda Yucatan'ı zaptederek Mayalar'ın bu kolunu da ortadan kaldırdı. Böylece Yucatan bütünüyle İspanyollar'ın hâkimiyetine girmiş oldu. Yarımada, 1821 yılına kadar İspanya'nın bir eyaleti kaldı, sonra da Meksika'ya geçti.

MAYALAR'IN BIRAKTIĞI ESERLER

Bugün, Yucatan yarımadasının neresine giderseniz gidiniz, yüzyıllarca önce yaşamış Mayalar'ın bıraktıkları eserlerin kalıntılarını görürsünüz. Hele Yucatan'ın güneyi, Campeche ve Quintana Roo, Maya medeniyetinin kalıntılarının en bol bulunduğu yerlerdir.

Bugün, Yucatan'da görülen fiestalar (bayramlar) ve danslar, belki de Mayalar'ın yüzlerce yıl önceki bayram ve danslarına benzemektedir.

Mayalar, dans ederken geniş bir daire meydana getirirlerdi. Bu belki de, eski Meksikalılardan kalma bir gelenekti ama, bugün dahi bazı izlerine rastlanır.

Bir Maya delikanlısı, dans ederken,

Çiken İtza'nın büyük Tanrısı «Tüylü Yılan» ın heykeli, savaşçılar, tapınağının kapısında durur ve onları korurdu.

karşısındaki kıza yaklaşır ve kendisiyle dans etmek istediğini söylerdi. Bir Maya genç kızı ise, sadece başıyla kabul anlamına gelen bir işaret yapar, sonra da erkeğin yanına ilerlerdi. Mayalar'ın çoğunlukla dinî bayramlarda yaptıkları dans şekillerindendi bu.

DİNÎ BAYRAMLAR

Bugün, güneşin kızgın ışınları, Yucatan'ı bütün bir yıl kavurur durur ama, Karayip tarafından esen serin rüzgârlarla beraber, bir şenlik ve neşe de gelir Merida'ya. Henüz şiddetli yağmurlar başlamamıştır ve Yucatanlılar, büyük bayramlarına hazırlanırlar. Sokaklarda renk renk elbise giymiş genç kızlar, geniş hasır şapkalı delikanlılar görünür. Bunlar, Sevinç ve özlemle fiestayı bekleyen Meridalılar' dır.

İçlerinde bütün bir yılın biriktirdiği neşeyle eğlenip dans ederler. Bazıları bu dansların Mayalar'dan kalma dinî gelenekler olduğunu bilmez belki, ama ne olursa olsun, danslarındaki düzen ve kıvraklığı görenler, bu hareketlerin, dinî köklerden geldiğini tahminde zorluk çekmezler.

Rengârenk çiçeklerin süslediği avlularda bile bir başkalık vardır o günlerde. Serin rüzgârın etkisiyle, ağır çiçek kokuları etrafa yayılırken, Meksikalılar'ın dinî musikisi de duyulur. Artık fiesta başlamak üzeredir.

Fiesta'da dans eden bir genç kıza, onu beğenen bir delikanlı, hasır şapkasını verirse, kız bunu reddetmez, başına koyar. Böylece, bayramlarda beş, altı, yedi şapkayı içiçe geçmiş bir halde başında taşıyan genç kızlar, çok görülür.

Dans bittikten sonra genç kız, yerine gider ve kendisine şapkasını veren delikanlılar ona yaklaşırlar, malî güçleri nispetinde, para vererek şapkalarını geri alırlar. Bugün bütün canlılığıyla devam eden bu gelenek de Mayalar'dan kalmadır. Yucatanlılar, her bayramda, Mayalar'ın bu güzel geleneğini hatırlarlar.

Tarihte Garip Olaylar

YENİÇERİLERE CEZA

Alemdar Paşa zamanında, biri kahveci olmak üzere üç yeniçeri, Ahırkapı civarında sur üzerinde denize nazır kahvehaneye, bir akşam oradan geçen yorgancı esnafından bir taze civanı zorla çekip almışlar; sabaha kadar cebren rakı içirip oynatmışlar ve ırzına da tecavüz ettikten sonra, sabahleyin pervasızca: «Var git selâmetle...» diye alayla bırakmışlar.

Delikanlı, başına geleni babasına anlatmış, o da mazlum oğlunu sadrâzama götürmüştü. Alemdar Mustafa Paşa, derhal mahut kahvehaneyi basmış, üç mütecaviz yeniçeriyi kahvehane içinde astıktan sonra, kahvehaneyi asılı cesetler ve içindeki eşya ile sur üstünden olduğu gibi söktürüp denize yuvarlatmıştı.

SALATA

Bir ramazan günü II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'nda vükelâya iftar ziyafeti vermişti. Sofrada ağız tadıyla yenecek bir salatanın nasıl yapılacağı hakkında söz açılmıştı. Birisi demiş ki:

— Salatanın yağını cömert birisine, sirkesini de bir hasise koydurmalı, bir deliye de karıştırtmalıdır.

Bu tarif çok hoşa gitmişti. Ebüzziya Tevfik Bey merhum:

— O halde, demiş. Zeytinyağını Şevketmeap efendimiz koymalı, sirkesini sadrâzam paşa hazretlerine koydurmalı, Çırağan Sarayı'na da gönderip karıştırmalı.

(O vakit Çırağan'da V. Murad mahpus bulunuyordu).

SULTAN ABDÜLMECİD DEVRİNE AİT BİR AŞK MEKTUBU

«Şifaülkulûb, likaülmahbub, gözüm yaşı ile yazıldı bu mektub. Nûş edip aşkın hûn ile ciğer dolsun, aşifte gönül derd ile dahi beter olsun. Siz de buna şahid olun, hercai dilber sevmiyeyim bir dahi tövbeler olsun.

Ah efendim nâzeninim, izzette yektâ, saadette bîhemtâ, muhabbette lânazîr, güzellikte bîkusur, canımdan azizim, şekerden lezizim efendim sultanım. Hayli zamandır görüşüp konuşamadık, hasret-i iştiyakınız hadden efzundur, kerem edüp hane-i bîminnete teşrif buyurasız efendim sultanım. Hâmil-i nâme bizim Raşid yediyle hakipâye bir elmas yüzük fındık altuniyle yapılmış dest âviz-i âşıkanemiz irsal olunmuştur. Makbulünüz olmak niyazımdır. Baki âfitabı hüsnü cemal günbegün ziyade bâd. Bende: Ahmed.»

Gene bir tanesi:

«Meleksîmâ cânım, leb-i mercânım, ey rûy-i mâhım, gülyüzlü şâhım, zülf-i kemendim, serv-i bülendim, perî ruhsârım, şeker güftârım, şiveli yârim, def-i melâlim, mâl-i menâlim, fikr-ü hayâlim, gül-i handânım, derde dermânım, tâze fidânım, tûti-i dilim, ince bellim, kara gözlüm, şirin sözlüm, güler yüzlüm, âfet-i devrânım, kaaşı kemânım...»

GALATA KÖPRÜSÜ

Sultan Abdülmecid, yaptırdığı Galata Köprüsü'nden ilk olarak padişah, devlet ricali ile beraber geçmişti. Halk da ancak üç gün parasız geçtikten sonra köprünün tamir masraflarına karşı bir müruriyye alınmasına başlanmıştır. Tarife şudur:

Yayalardan 5 para; yüklü hamallardan 10 para; boş beygirlerden 20 para; yüklü beygirlerden 40 para; boş arabalardan 100 para; yüklü arabalardan 200 para; koyun, keçi, kuzudan 8 para.

Köprüden parasız geçme imtiyazı, yalnız köpeklere idi. Fakat onlar da bu imtiyazı pek kullanmazlardı. Eminönü köpekleri Galata'ya geçmezlerdi. Zira, gayrimüslimi çok olan o tarafta şefkat, yardım görmezlerdi. Galata köpeklerini de beri tarafa geçirtmezlerdi. Rızık, nafaka meselesi.

İSTANBUL'DAKİ EVLER

İstanbul alındıktan 25 sene sonra 1478'de sur içindeki evlerin mevcudu:

Türkler'in: 9 000; Rumlar'ın: 3 000; Yahudiler'in: 1 00 Kefeliler'in: 267; İstanbul ve Karamanlı Ermeniler'in: 750; Çingeneler'in: 31 evi vardı.

Yekûn olarak İstanbul'da: 14 803 ev vardı.

«YOK OLSUN!...»

Padişah Genç Osman'ı öldürenler, yeniçeri ocağının 65 inci ortasından idiler. İhtilâlden sonra bu orta (tabur) kaldırılmış olup, her ulûfe tevziinde bu ortaya sıra gelince, adı üç defa okunur, hiç ses verilmez ve üçüncü okunuşta, yeniçeri başçavuşu:

— Yoktur... diye seslenir, bunun üzerine ikinci avluyu doldurmuş olan yeniçeriler, hep bir ağızdan:

— Yok olsun... diye mukabele ederlerdi.

EBÛCEHİL HAKKINDA

Hazreti Muhammed'in şahsına ve İslâm dinine düşmanlığı ile ün salan Ebûcehil, Bedir muharebesinde, Afra Hatun'un oğulları Meâz ile Meûz tarafından sıkıştırılıp vurulmuş ve Abdullah'ın oğlu Mes'ud tarafından da başı kesilmiştir.

Mes'ud Ebûcehil'in başını keseceği sırada, sakalını tutup ayağıyla boynuna basmıştı. Ebûcehil gözlerini açarak: «Ey koyun çobanı, pek yüksek yere çıkmışsın, hangi taraf galip geldi», diye sordu: Mes'ud: «Bizim taraf» deyince, Ebûcehil büsbütün kederlenerek: «Muhammed'e söyle şimdiye kadar kendisinin düşmanı idim, şimdi düşmanlığım bir kat daha arttı,» demiştir.

Mes'ud vücut itibarıyla küçük, kesilen baş ise pek büyüktü. Onu güçlükle Peygamber'in huzuruna getirdiği zaman, Hazret-i Muhammed: «Bu ümmetin firavunu budur» dedi.

HASTA ZİYARETİ

Ebû-Muhammed Süleyman, hadis tefsirinde şöhret kazanmış bir ilim adamı olup, hicretin 60'ıncı yılında doğmuş ve 148'inci yılında ölmüştür. Ebû-Muhammed Süleyman aynı zamanda hazırcevap ve hoşsohbet bir şahsiyetti.

Bir gün hastalanır. Ziyarete gelen ahbapları yanında fazlaca otururlar. Bundan canı sıkılan Ebû-Muhammed Süleyman birdenbire yatağının içinde doğrularak:

— İşte Cenâbıhak, hastanıza şifa verdi. Artık hatır sormaya lüzum kalmadı. Saadetle, demiş ve tekrar yatağına uzanmıştır.

TÜRK TARİHİNDE İLK VE SON RECİM

Aksaray'daki Murad Paşa camii bitişiğindeki evde, yeniçeri emeklilerinden Hasan Ağa'nın Gülnûş adındaki karısı kocasının bir müddet için gaybubetinden istifade ederk zina halinde iken yakalanmıştı.

Bu vakayı şöyle hikâye ederler: Gülnûş, gerçekten âfet sayılacak güzel bir Yahudi kızı idi... Sonradan ihtidâ etmiş ve Gülnûş adını almıştı. Hasan Ağa'nın dükkânına bitişik dükkânda ipekçilikle meşgul orta yaşlı bir Yahudi vardı. İşte Gülnûş bu ırktaşiyle fıkırdatmaya başlamıştı.

Günlerden bir gün vaziyeti kollayan biri, bütün mahalleyi haberdar etti. Kalabalık bir kafile eve gelerek baskın yaptı ve günahkârlar kaçmaya imkân bulamadan yakalandılar. Kalabalık bir alay ortasında ve kadınla erkek ayrı ayrı iki eşeğe ters bindirilmiş halde yuhalarla Rumeli Kazaskeri Beyâzî-zâde Ahmed Efendi'ye götürüldüler... Orada, herkes, «Bu günahkârları, kılıç kında iken bulduk» diye şehadette bulundu. Kadının recmedilmesine, Yahudi'nin de katline hüccet vererek bunları vezîr-i âzama gönderdi. Kara Mustafa Paşa da derhal «Rikâb-ı Hümâyûn» a vaziyeti «telhis» edip Padişah'tan «Hatt-ı Şerîf» ini aldı.

Hunkâr, «Bunu bizzat ben de göreyim» diye irade etmişti. 1087 yılı Cemaziyelâhır ayının son cuma günü öğle üzeri, At meydanına getirildiler. Siyaset meydanında velvele ayyuka çıktı. Hocalardan biri Yahudiye «Müslüman ol... Cennet'e gidersin» dedi. Yahudi de son dakikada kelesini, cellâdın baltasından kurtarabileceğini umarak İslâm oldu. Bunun üzerine onu, boynunu vuracakları kütüğün dibine kadar cansız bir ceset halinde sürüklediler. Cellâdın baltası adamın ardı arkası kesilmeyen yalvarışlarına son verdi. Gülnûş için de bir çukur kazdılar. Halkın küfür ve hakaretleri arasında yarı beline kadar soyularak çukura gömüldü. Yalvarmalarına korkunç bir taş yağmuru cevap verdi. Gülnûş, bir anda üzerine bir belâ yağmuru gibi inen taşlar altında son nefesini verdi. (Bu ceza Türkler'de ilk ve son olarak tatbik edilen bir usul olmuştur.)

AZ KALSIN BAŞI VURULACAKTI

Lûtfullah Nişabûrî, Timur devrinin talihsiz ve kahra uğramış şairlerindendir.

Bir gün, Timur'un torunlarından Mirza Baysungur maiyeti ile Nişabur'a girerek, Lûtfullah'ın kapısı önüne geldiği sırada, Lûtfullah, bazı öğrencilerinin ricasıyla, gecelik (entari ile) kıyafetiyle Mirza'yı seyre çıkar. Mirza'nın bindiği hayvan, bundan fena halde ürkerek tepinmeye başlar. Buna sinirlenen Mirza hemen Lûtfullah'ın katlini emreder. Bu arada Lûtfullah Nişabûrî ile Mirza arasında şöyle bir konuşma olur:

— Şahım, cürmüm ne?

— Herif bu kıyafet nedir? Senin yüzün bana uğursuz geldi. Az kaldı hayvandan düşüyordum.

— Hayır Şahım, bilâkis sizin yüzünüz bana uğursuz geldi, siz hayvandan düşeyazdınız, benim ise başım düşecek.

Pek memnun kalan Mirza, Lûtfullah'ı affederek ona birçok şeyler hediye eder.

Suikastin faili Mahmud Mazhar, vurulduktan birkaç dakika sonra, kanlar içinde.

Abbas Hilmi Paşa'ya Suikast

Yazan: İhsan Birinci

ABBAS Hilmi Paşa, Hıdiv Tevfik Paşa'nın oğludur. 1877' de İskenderiye'de doğdu. On sekiz yaşında iken başlayan hıdivliği, yirmi yıl devam etti. 1944'de öldü.

Seyahatleri çok seven Mısır hıdîvi Abbas Hilmi Paşa, 1914 yılı yazını, İstanbul'da Boğaziçi'nde geçirmek için «El Mahrusa» yatı ile gelip, Çubuklu'daki yalısına yerleşmişti (Şimdi binanın yerinde Dalgıç Okulu vardır).

Kendisini koruma maksadıyla, beraberinde getirmiş olduğu 60 kadar sivil İtalyan polisi ve bir miktar da Mısır askerinden başka, uçan kuşları vuran cinsinden, Karacabeyli Ömer ve Hulûsi adlarındaki iki de muhafızı vardı.

Ayrıca, Osmanlı Hükümeti Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın korunması için İstanbul polisine talimat vermiş ve Polis Müdür-i Umumîsi Azmi Bey de bu işe Üsküdar Sertaharrîsi (baş detektif) Hidayet Bey'i memur etmişti.

Sertaharri Hidayet Bey, yanına aldığı güzide memurlarıyla (Şerif, Kadri, Servet, Muammer), Çubuklu'daki yalının bitişiğinde bulunan metrûk Çakalburnu askerî karakoluna yerleşti. İaşeleri köşkten temin ediliyordu.

Hıdiv Abbas Hilmi Paşa, ekseriya Boğaziçi'nde istimbotla gezintilere çıktığı gibi, sık sık annesi, Vâlide Paşa'nın Bebek'teki yalısına giderdi.Bâbıâli ve Harbiye Nezaretini ziyaret edeceği zamanlar da, muhafazasına memur edilen Hidayet Bey'e haber verilir, o da bu arzusunu makama arz ederdi.

Ekseriya Vâlide Paşa'nın yalısından faytonla hareket edilir ve o zamanki adlarıyla Rabb-ı Aşk, Kasr-ı Ümîdim, Aşka Gıda ve Ruh-ı Safa sokaklarından birini takiben, Zincirlikuyu istikametinden Sadârete varılırdı. Takip edilen güzergâhta, sivil İtalyan polisleriyle Hidayet Bey gerekli emniyet tedbirini alırlardı.

25 temmuz 1914 cumartesi günü idi. Sadrâzam Said Halim Paşa ile görüşmesini yapan Hıdiv, Bâbıâli'den çıktı. Binek taşında ihtiram kıtası tarafından selâmlandıktan sonra, faytona binerek Şeyhulislâm kapısına müteveccihen henüz hareket etmişti. Yanında mihmandarı Hilmi Paşa ile damadı Mısır Kapı Kethudası Celâl Paşa bulunuyordu. Daha geriden de mavi cepkenli bir süvari kıt'ası geliyordu.

Fayton yokuşu çıkarken, solda tam Resne fotoğrafhanesi ile Takib-i Deavi İdarehanesi (Şimdiki Akgün kitap evinin alt yanı) önüne gelmişti ki, âniden birbiri ardı sıra beş el silâh patladı!... Ortalık birden karışıverdi!

Türkiş Polis !...

Hıdîvi görmek için toplanan kalabalığın arasından fırlayan şahıs, faytona daha da yaklaşamadan saf dışı edildi. Beyninden ve kalbinden yediği iki kurşunla yere yıkıldı. Bir şeyler söylemek ister gibi dudakları kımıldadıktan sonra can verdi.

Sonradan isminin Mahmud Mazhar olduğu anlaşılan bu şahsın, Brovning marka tabancasından çıkan ilk kurşun, Hıdîv'in sol yanağını delmişti. İkinci yarayı da can havliyle sol elini ağzına getirdiği anda kolundan aldı. Bu arada Damad Celâl Paşa da ayağından vurulmuştu.

Suikastçiye ilk kurşun atanlardan Sertaharri Hidayet Bey, koşarak Abbas Hilmi Paşa'nın arabasına atladı. Yakınından müdafaa etmek istiyordu. Tehlikeyi bu kadarla atlattığını anlayan Hıdiv yaralı olmasına rağmen, Hidayet Bey'e, sevincinden İngilizce «Türkiş polis!...» demekten kendini alamadı.

Araba sür'atle o zaman İran Sefarethanesi karşısında bulunan Birinci Kolordu Karargâhına getirildi. Operatör Orhan Bey tarafından ilk tedavisi yapılan Hıdîv'in yarası tehlikeli görülmemişti. Sultan Reşad tarafından gönderilen Başmâbeynci Tevfik Bey'le

Muharririmiz İhsan Birinci, suikastçıyı vuran Hidayet Demircan ile görüşüyor (yukarıda). Suikastçının cesedi kaldırılırken (sağda). İşaretlilerden soldaki Hidayet Demircan, sağdaki Talât Bey.

Sadrazâm Said Halim Paşa ve Talât Bey, bizzat gelerek teessürlerini bildirdiler. Derakap temin edilen bir otomobille Saraybur-nuna, oradan da istimbotla yalısına gönderildi.

Suikaste teşebbüs eden şahıs, Mısır hâkimlerinden Mehmed Mazhar oğlu, Mahmud Mazhar adında yirmi yaşlarında, İstanbul Ticaret-i Bahriye mektebi talebesiydi. Son zamanlarda aşk yüzünden ruhî buhranlar geçirerek intihara teşebbüs ettiği fakat muvaffak olamadığı söyleniyordu. Hatta bir gün de canından bezmiş haliyle: «Ölüm için bir çare buldum. Ben adam vuracağım, hükümet de beni öldürecek!...» dediği olmuştu. Fakat hadise, Hıdiv ile aralarında Mısır'daki bir arazi ihtilâfı sebebiyle, sadece şahsî gareze dayandığı şeklinde intikal ettirildi.

Abbas Hilmi Paşa'nın bir ay devam eden istirahati anında, baş ucunda Kur'ân-ı Kerîm okunmuş ve hattâ Boğaziçi vapurlarının Çubuklu önlerinden geçerlerken düdük çekmeleri yasak edilmişti.

Hıdiv, vücutlarından istifade edemediği sivil İtalyan polislerini derhal Mısır'a iade etmiş, buna mukabil Türk polis şefi Hidayet Bey'i de iç kapağında Avusturya İmparatoru Franz Josef'in resmi bulunan altın saatle, bir dolmakalem ve bir kese İngiliz lirası ile taltif etmişti.

Kaçırılan Çanta

Bu sıralarda 2 ağustos 1914 tarihinde seferberlik ilân edildi. Artık İstanbul'da durmanın tehlikeli olacağını anlayan Hıdiv, memleketine dönmeye iyice karar verdi. Harekte hazır Kanlıca önlerinde demirli bulunan El-Mahrûsa yatı ile Mısır, devamlı surette telsiz muhaberatı yapıyordu.

Abbas Hilmi Paşa o gün hazırlıklarını tamamlayıp, rıhtımdaki istimbota binmek üzere yalısından çıkmıştı. Sağ ve solunda silâhşörleri Ömer ve Hulûsi, arkasından da elinde Hıdîv'in çantasını taşıyan Şeyh Osman geliyordu.

İşte bu anda mühim bir hadise daha oldu. Meçhul bir şahsın,

rıhktım ile bina arasında Saf-beste-i ihtiram» duran askerleri yararak, Şeyh Osman'ın elindeki çantayı kapıp kaçtığı görüldü. Hıdiv ve muhafızları umulmadık bu hareket karşısında şaşaladılar. Filvaki kaçanın ardından ateş açıldı ise de, iş işten geçmişti. Meçhul şahıs Çubuklu karakolu istikametinde koşa koşa uzaklaşarak izini kaybetti.

Hıdivlikten Azil

Bu vaziyete göre Abbas Hilmi Paşa, Mısır'a avdetini bir an için geri bırakmaya mecbur oldu. Hükümetten çantasının bulunmasını ısrarla talep ediyordu. Kendisinden 48 saat mühlet istendi. Netekim bu müddet içerisinde Türk polisi çantayı bulup iade etti. Fakat harbin icaplarına göre, Boğazlar bütün gemilerin giriş, çıkışlarına kapandığı için Abbas Hilmi Paşa memleketine dönemedi. İngilizler de onu Hıdivlikten azl ettiler.

Osmanlı Başkumandanlığı Mısır'ı işgal etmek arzusundaydı. Hazırlanan orduya iltihak etmek üzere, hapishanelerden tahliye edilen mahkûmlardan taburlar teşkil edildi ve Mevlevî Alayı ile birlikte Şam'a gönderildiler.

Hedef Kahire idi... Fakat İngiliz caususu Lavrens ve muavini Nuri Said (Paşa) in müşterek çabalarıyla Araplar aleyhimize dönmüştü. Netice olarak kahramanca çarpışan ordumuz, Sina ve Gazze'nin kızgın çöllerinde eriyip gitti.

LACONİA FACİASI

Yazan: Osman ÖNDEŞ

1942 senesi eylül ayı idi. II. Dünya Savaşı bütün korkunçluğu ile devam ediyordu. 19.695 tonluk İngiliz yolcu gemisi SS LACONİA bu facianın sayısız kurbanlarından biri oldu. Talihsiz gemi, Alman denizaltılarından U-Bot 156 tarafından 12 eylül günü torpidolanmış, batmaktaydı. Aslında Laconia'yı batıran U-Bot 156'nın komutanı kıdemli yüzbaşı Warner Hartestein için büyük bir başarı olan bu hadise, aylarca dünyanın nazarlarını üzerine çekmiş ve Alman denizaltı filosu komutanı Büyükamiral Dönitz bu vak'a dolayısıyla da Nürnberg harp suçluları mahkemesinde mahkûm edilmek istenilmişti. Deniz harp tarihine Laconia hadisesi olarak geçen facia esasında ağustos ayında başlıyordu.

19 ağustos 1942 günü IX tipinde dört Alman denizaltı gemisi Kapstadt harekâtı için denize açılmıştı. Denizaltılara hareket noktalarından itibaren 300 mil içinde raslıyacakları her cins hedefe taarruz emri verilmişti. Ağır denizlerde, her an ölüm habercisi gibi uğuldayan rüzgâr altında günler, günleri kovaladı. Nihayet 12 eylül günü ufukta bir gemi belirdi. U-Bot 156 için şanslı bir gündü 12 eylül. Komutan Warner Hartestein periskobun başında hedefi takip ediyor ve peşpeşe emirler veriyordu.

Hedef iyice belirmişti. Bu, bir İngiliz yolcu gemisiydi. Denizaltının içinde artık komutanın son emri beklenmekteydi. Biraz sonra sevinç nidaları geminin içini kapladı. Dev yolcu gemisi tam ortasından yediği torpido ile parçalanmış, batmaya başlamıştı. Lâkin kader işte bu anlarda süratle değişmiye başlamıştı. Zira 14 adet topla donatılmış ve kısmen bir savaş gemisi haline

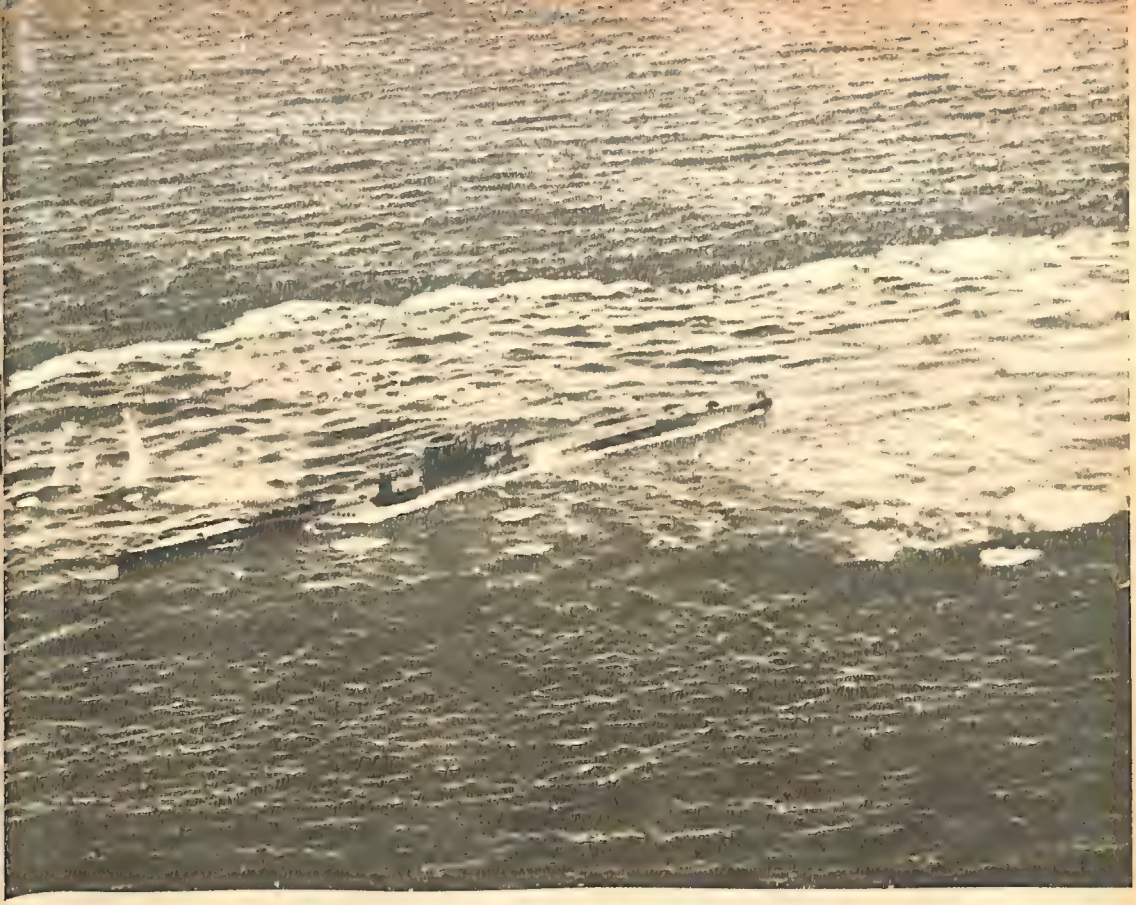

II. Dünya Savaşı'nda Amerikan uçaklarının hücumuna uğrayan bir Alman denizaltısının son dakikaları.

getirilmiş olan LACONİA'da 1800 İtalyan esiri ile beraber 3000 kişinin bulunduğu öğrenilmişti. Bunların bir kısmı kadın ve çocuktu.

Gemi batarken denize dökülenlerden bir kısmının denizaltıya alınması bu feci hakikatı ortaya çıkarmıştı. Komutan Hartestein ve bütün mürettebatı büyük bir üzüntü içindeydi. Bir şeyler yapmak ve bu masum insanları ve ayni zamanda Almanya'nın müttefiki olan İtalyan esirlerini kurtarmak lâzımdı. Komutan derhal durumu telsizle Büyükamiral Dönitz'e bildiriyordu.

«Mevkiim deniz Quadrat FT 7721. İngiliz yolcu gemisi tarafımızdan batırıldı. Gemide maalesef 1800 İtalyan esiri ile beraber 3000 kişi var. Emirleriniz.»

Amiral Dönitz'in büyük kararı

Büyükamiral Dönitz bu facia karşısında bütün harp prensiplerine tamamen zıt bir karara varıyor ve derhal kazazedeleri toplamaya başlamasını ve ayrıca bütün dünyaya yardım için hadisenin duyurulmasını emrediyordu. Bu muazzam bir karardı. Zira korkunç bir harp içinde bulunuyordu ve harp gemileri her şeye rağmen harekât planlarını aksatmamak ve gemilerini tehlikeye düşürmemekle görevliydiler. Netekim Amerikan Bahriyesi Filo Amirali Nimitz, Nürnberg'de şahit olarak dinlenildiği vakit şöyle demişti:

— Büyükamiral Dönitz'in verdiği karar, onun büyük insanlık gösterdiğinin bir delilidir. Birleşik Amerika denizaltı gemileri için böyle bir vak'a cereyan etmiş olsaydı asla kurtarma emri vermezdim.

Bu sebepledir ki; Büyükamiral Dönitz'i gaddarlıkla suçlayan savcı, onu asla bu meselede mahkûm edemedi. Zira Amiral Dönitz, Asor Adalarının 600 mil açığında cereyan eden bu faciânın şiddetini azaltabilmek için civarda görevli bütün Alman denizaltılarına harekâtlarını durdurmalarını ve yüksek sür'atle kaza mahalline giderek kazazedeleri kurtarmalarını emretmişti.

Kazazedeler pek çok olduğu için denizaltıyla taşınmaları imkânsızdı. Netekim hükümet, Fransız Vichy Hükümetine müracaat ederek kazazedeleri en yakın kıyı olan Fildişi sahili sömürgesine bırakmak üzere anlaşmaya vardı. Bu maksatla Fransız harp gemileri Dakar'dan hareket etmişlerdi bile.

Denize atılan insanlar

U-Bot, 156, ilk gece boyunca ancak 193 kişiyi kurtarmıştı. Ertesi sabah Laconia'dan kalan can filikalarını toplıyarak 200 kişiyi daha bu filikalara taksim etti. Laconia batarken S.O.S. vererek mevkiini bildirmişti. Artık şafak söküyordu. Denizde binlerce insan çırpınıyor, ölümle pençeleşiyordu. Komutan Warner Hartestein bir karar vermek zorundaydı. Elini küpeşteye hızla indirerek telsizciye şu emri yazdırdı:

«Laconia kazazedelerine yardım etmek isteyen herhangi bir gemiye: Gemi ve uçaklar tarafından hücuma uğramadığım takdirde taarruz etmeyeceğim. Halen 293 kişi kurtardım. Mevkiim 04° 52' Güney ve 110° 26' Batı. Alman denizaltısı.»

Emri alan telsiz assubayı bu mesajı İngilizce olarak durmadan tekrarlıyordu. 14 ve 15 eylül günleri U-Bot 506 ve 507 kaza mahalline vardılar ve kurtarmaya başladılar. Gemiler tıklım tıklım kazazedelerle dolmuştu.

Ölümle başbaşa

Kasvetli ve içler parçalıyan ölümlerle dolu saatleri bir gün daha takip etti. 16 eylülde U-Bot 156 komutanı seyir ve harp kayıt jurnalına şunları yazıyordu:

Saat 11.25'de 70 derece hakikî kerterizimizden bir Amerikan uçağı göründü. Sulh maksadımı göstermek üzere güverteye bir Kızılhaç bayrağı serdirdim. Uçak birkaç dönüş yaptıktan sonra uzaklaştı.

Saat 12.32'de aynı tipten bir başka uçak göründü ve üzerimizden geçerken iki bomba bıraktı. Bombalar yedeğe aldığımız ve içi kazazede dolu olan filikaların arasına düştü. Uçak hücuma devam ediyordu. Son attığı iki bomba tam santral dairesi üzerinde infilâk ederek gemiyi tehlikeli bir duruma soktu. Tekrar bir karar vermem lâzımdı. Kazazedelere emrimi tekrarlattım: Can yeleklerinizi giyin. Bütün İngilizler dışarı... Bütün İtalyanlar dışarı.

Ölümün eşiğinden dönmüş bu zavallı insanların çırpınışları son derece feciydi, fakat çaresiz yüzlerce insan tekrar cebren denize atıldılar. Denizaltı ağır ağır suların altında kaybolurken saat 13.43'ü gösteriyordu. U-Bot 156, 270 derece rotasıyla tehlikeli bölgeden uzaklaşmaya başladı.

Düşmanın herşeye rağmen hücumu ve denizaltının tehlikeye girmesi üzerine durum Hitler ve Alman Deniz Kuvvetleri Komutanı Büyükamiral Reader tarafından Dönitz'e soruldu. Dönitz karargâh kurmay heyetiyle de dakikalarca vaziyeti münakaşa

Laconia kazazedeleri sulara gömülmek üzere olan gemiden kurtulmaya çalışıyor.

etti. Kararı katî idi. Münakaşayı şu sözlerle kapadı: İnsanları denize atamam. Kurtarmaya bir kere başladım. Devam edeceğim.

Dönitz 17 eylül gece yarısı telsizle şu mesajı veriyordu:

«U-Bot 506 ve 507: Kurtardığınız İngilizler can filikalarına verilecek. Denizaltılarda yalnız İtalyanlar bırakılacak. Randevu noktasına hareket ediniz ve kazazedeleri Fransız gemilerine teslim ediniz. Gemileriniz her an alarm dalışına hazır olacaktır.»

17 eylül günü saat 12.22'de U-Bot 506, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 142 kazazedeyi gemiye aldığı sırada tekrar hücuma uğradı ve çok dikkatli davranılması sayesinde gemi batmaktan güçlükle kurtarıldı. Bu durum, iki bin kişisi kendi milletinden olan karşı taraf için bir kıymet ifade etmiyordu.

Bir müddet sonra Dönitz kurtarmanın durdurulması emrini verdi .O ana kadar kurtarılanlar Fransız harp gemileri «Annamite» ve «Gloire» a teslim edilmişti.

Yaralı denizaltı gemisi, suların altında kaybolurken, tarihe Laconia faciası adıyla geçecek olan bu büyük dramın da perdesi kapanıyordu.

«Defol! Gözüm görmesin senin gibi mimarı!»

Çizgilerle Tarih

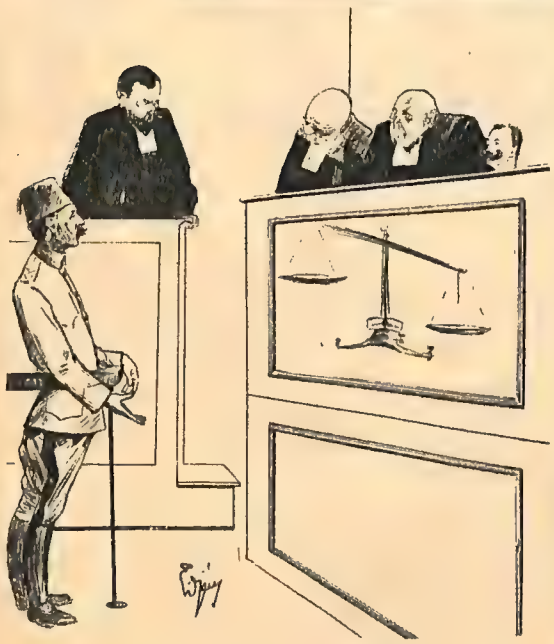

Müddei: «Efendim, sizin hüsnüniyetinizden eminim, fakat teraziniz bozuk.»

Cem'in bir karikatürü (1909).

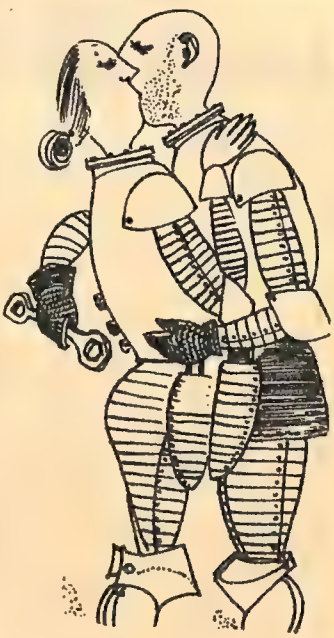

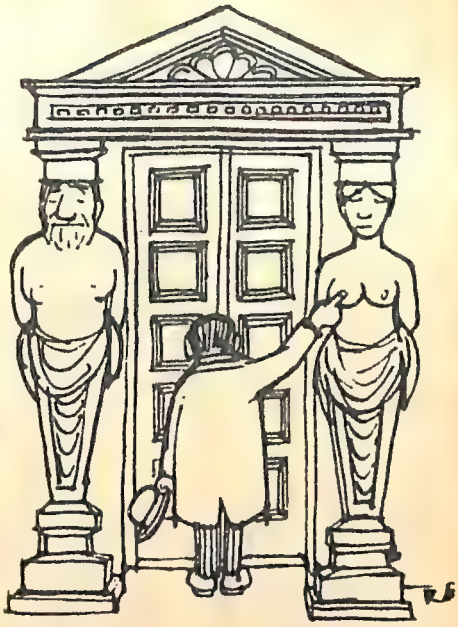

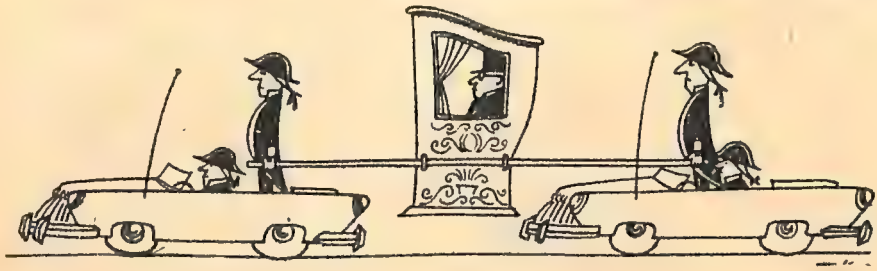

Bir Asır Önce

İngilizler Himalayalar'da

Bundan bir asır önce, Hindistan genel valisi olan Lord Elgin' in de başında bulunduğu bir İngiliz kuvveti, Himalayalar'da sefere çıkmıştı. Resimde, Elgin'in bir nehri geçişi görülüyor.

Paris modası

Kadınlar için Paris, her zaman bir moda merkezi olmuştur. 100 yıl önce de, yılın dört mevsiminde, defileler düzenlenir ve yeni modeller sunulurdu. Bu defileler, büyük bir ilgi toplar, devrin saray mensupları tarafından dikkatle izlenirdi. Resimde, 1866 yılında kadınlara ait ilkbahar ve yaz modelleri görüyorsunuz.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Satılmış Tan (Mamak - Ankara)

Gazi Osman Paşa'nın dünya tarihinin en mükemmel savunma savaşlarından biri olarak gösterilen Plevne savaşı ne zaman oldu?

Plevne savaşları, 1877'de oldu. Gazi Osman Paşa, kendisinden çok üstün Rus kuvvetlerini Plevne önünde aylarca durdurarak harp tarihinde savunma savaşlarına yeni ilkeler getirdi.

Ahmed Turgut (Fâtih - İstanbul)

Osmanlı teşkilâtında «ellici» diye bir rütbe var mı?

Ulûfeli humbaracı subayları arasında «ellicibaşı» vardır.

Taleyhan Soytürk (Beşiktaş - İstanbul)

Atatürk'ün İzmit halkı ile yaptığı konuşma hangi tarihtedir?

18 ocak 1923'tedir.

Zeki Doğan Kâhyaoğlu (Şişli - İstanbul)

II. Sultan Abdülhamid'in çocukları kimlerdir?

II. Abdülhamid'in çocuklarını, doğum ve ölüm tarihleriyle ve sırasıyla yazıyoruz: Selim Efendi (1870 - 1937), Zekiye Sultan (1872 - 1950), Naîme Sultan (1876 - 1945), Abdülkadir Ef. (1878 - 1944), Ahmed Ef. (1878 - 1945), Nâile Sultan (1884 - 1957), Burhâneddin Ef. (1885 - 1949), Şâdiye Sultan (1886 -), Ayşe Sultan (1887 - 1960), Refîa Sultan (1891 - 1938), Abdürrahim Ef. (1894 - 1952), Nûreddin Ef. (1901 - 1944), Âbid Ef. (1905 -). Bunlardan başka bebekken ölen 3 kızı ve bir oğlu olmuştur. Bunlardan yalnız bir kızı ile bir oğlu hayattadır.

Agâh Biçek (Edremit - Van)

Çaldıran Meydan Muharebesi nerede geçti?

Çaldıran Meydan Muharebesi'nin geçtiği Çaldıran sahrası, bugün İran Âzerbaycanı'nda kalmaktadır. Doğu Anadolu'da bir bucak merkezine yakın zamanlarda «Çaldıran» adı verilmiş ve savaşın burada geçtiği ileri sürülmüşse de, doğru değildir.

İhsan Demiral (Gerede - Bolu)

Türkiye Tarihi kaç cilt olacak?

12 cilt.

Nail Saracoğlu (Kırşehir)

Atatürk, Lâtife Hanım'dan niçin ayrıldı? Timur ile Timuçin akraba mıdır?

Atatürk, devlet işleriyle tamamen dolu olduğu için, şahsî işleri çok defa askıda kalıyordu. Bu yüzden Lâtife Hanım'la anlaşamadılar, dostça ayrıldılar. — Timur, Timuçin dediğiniz Cengiz Han'dan indiği iddiasındadır. Bazı tarihçiler, bu iddiayı gerçek olarak kabul etmektedirler.

Ramazan Uçar (İzmir)

93 (1877 - 78) Türk - Rus savaşının sebebi nedir? Tarih mecmuasının ilk iki sayısını nasıl elde edebilirim?

93 savaşının sebebi, Rus emperyalizmi, Rusların Türkiye imparatorluğunun zengin ülkelerini elde etmek hırslarıdır. — Tarih mecmuasının uzun zamandır piyasada bulunmayan ilk iki sayısının üçüncü baskıları, piyasaya çıkmıştır.

Uslu Salbaş (Söke - Aydın)

Lidyalılar, «Kral Yolu» nu hangi maksatla yapmışlardır? Kadeş savaşının tarihi ve sonucu nedir?

«Kral Yolu», ticaret maksadıyla yapılmıştır. — Kadeş meydan muharebesi, M. Ö. 1296 yılının haziran ayında geçmiştir. Kesin netice alınamamakla beraber, Mısırlılar daha başarılı bir savaş çıkarmışlardır. Kadeş savaşını, Mısır vesikalarından öğreniyoruz. Bu savaşı anlatan Hitit vesikaları henüz elimize geçmemiştir. Savaş için bazen başka tarihler de teklif edilmekteyse de, şimdi hititoloji mütehassısları, ekseriya yukarıda verdiğimiz tarihi kabul etmektedirler.

Fikret Canpolat (Malatya)

Suat Hayri Ürgüplü'nün babası kimdir? Sultan Uzun - Hasan'a neden «Uzun» denmiştir?

S. H. Ürgüplü'nün babası, Meşrutiyet'te, Sultan Reşad zamanında şeyhulislâm ve daha önce evkaf nazırı olan Ürgüplü Hayri Efendi'dir. — Sultan Uzun - Hasan'a «Uzun» denmesinin sebebi, boylu olmasıdır.

Hasan Özbacak (Ankara)

Oğuz Han ile Mete aynı şahıs mıdır?

Oğuz Han, Mete'nin Türk efsanesine aksetmiş şeklidir. Yoksa Oğuz Han diye ayrıca tarihî bir şahsiyet yaşamış değildir. Aksini iddia eden bir iki tarihçinin faraziyesi, zayıf bir hipotezden ibarettir.

Hüsnü Akhan (Birecik - Urfa)

Kür Şad tarihî bir şahsiyet midir?

Tarihî bir şahsiyettir; Göktürk hanedanından bir prenstir. Çinliler tarafından 39 arkadaşıyla beraber öldürülmüştür. Bu olayı, Çin vekaayînâmeleri yazmaktadır.

Muzaffer Sönmez (Ankara)

Sokollu aslen hangi ırka mensuptur? Son zamanlarda Sokollu'nun eskiden beri okuduğumuz kadar büyük bir şahsiyet olmadığına, hattâ bazı ihanetleri bulunduğuna dair yazılar okuyorum. Bu, ne dereceye kadar doğrudur?

Sokollu aslen Boşnak'tır. Orta çapta bir asker ve devlet adamıdır. Eskiden beri ağrandismanı yapılmış, buna inanılmış ve alışılmış bir şahsiyettir. Bazı ihanetleri olduğu da doğrudur. Sokollu'nun gerçek şahsiyetini, tarihî delillerivle beraber görmek için, Hayat müessesesinin yayınladığı Türkiye Tarihi'nin VII. cildini okumanız icap eder. Diğer 7 sorunuza cevap veremediğimiz için özür dileriz. Sırada bekleyen yüzlerce mektup var.

Fevzi Çakıl (Doğubayazıt - Ağrı)

31 Mart olayının içyüzünü açıklar mısınız?

31 Mart olayının içyüzü, bu sütunlarda açıklanamayacak derecede girifttir. Yakında bu olay hakkında yazılmış bir hatıratı tefrikaya başlayacağız.

Ünsal Aktaş (Yenimahalle - Ankara)

Her cildin sonuna neden o cildin muhteviyatına ait bir fihrist koymuyorsunuz? Bir yazının hangi sayıda çıktığını araştırmak zor oluyor.

1966 yılına ait ilk cildimizin sonunda böyle bir fihrist vermeyi düşünüyoruz.

Mümtaz Işık (Cide - Kastamonu)

19 kardeşini öldürten hangi padişahtır? Şehzade Osman Fuad Efendi şimdi nerededir? General Necip sağ mıdır?

19 kardeşini öldürten III. Mehmed'dir. — Şehzade Fuad Efendi, Kahire ve Paris'te yaşamaktadır. — General Necip, Mısır'daki köşkünde münzevî bir hayat geçirmektedir.

Mete Uğur (Ankara)

Vaktiyle arşivimizden tonlarca değerli vesika eski kâğıt fiyatına Bulgaristan'a satılmış, doğru mu?

Doğrudur. Olay 1931'de geçti. Değersiz idare adamları, milyonlarca arşiv vesikasını kamyonlara doldurup Bulgarlar'a sattılar. Hadiseyi basın ele aldı ve hükümete aksetti. Hükümet, vesikaları Bulgaristan'dan geri almaya çalıştı. Fakat müzelerine yerleştirdikleri bu vesikaları Bulgarlar, geri vermediler.

Hikmet Gündüzalp (Antakya - Hatay)

Yabancı konulara daha az yer verip, bilhassa yakın tarihimizden bahsetmek ve Tarih Mecmuası'nı daha aktüel bir hale getirmek münasip olmaz mı?

Yabancı konulara zaten çok az yer veriyoruz. Fakat bunları da isteyen bir okuyucu kitlemiz olduğu unutulmamalıdır. Polemiğe kaçmamak suretiyle dergimizi aktüel konularla ilgili kılmaya çalışıyoruz. Diğer bütün dostça tavsiyelerinize teşekkürler ederiz.

Veli Küçük Erdem (Adana)

İlk medeniyetler Doğuda mı, Batıda mı teşekkül etti?

İlk medeniyetler Mezopotamya, Nil vâdisi ve diğer Doğu ülkelerinde teşekkül etmiştir. Avrupa'nın tarihi, çok daha yenidir.

Orhan Uzun (Karga köyü - Yozgat)

Attila'nın öldüğü gece, gerdeğe girdiği zevcesi, eski nişanlısı olan Roma prensesi midir?

Değildir. Attila, Roma imparatorunun kız kardeşiyle evlenmemiştir.

Muharrem Atay (İstanbul)

«Selânik Türküsü» nü Tarih Mecmuası'nda yayınlar mısınız?

«Selânik Türküsü» diye bir türkü yoktur. İçinde «Selânik» kelimesi geçen birkaç türkü ile Selânik'te teşekkül etmiş birçok türkü ve şarkı vardır.

Ali Haydar Bayat (Eşrefpaşa - İzmir)

Dânişmend Gazi'nin aslen Ermeni olduğu doğru mu?

Hayır, doğru değildir. — Temennilerinize ve iltifatlarınıza çok teşekkür ederiz. Hepsini nazar-ı itibara alacağız. Teveccühünüzün devamını dileriz.

Yusuf Batur (İzmir)

Kâzım Karabekir ne zaman öldü?

1948'de. Diğer sorularınıza cevap veremediğimiz için özür dileriz. Okuyucularımızdan ricamız, birkaç cümleyle karşılığı verilemeyecek, uzun izahata muhtaç sorular sormamaları ve özel mektupla cevap istememeleridir.

Faik Gürkan (Eskişehir)

Osmanlı tarihi üzerinde birkaç umumî ve iyi kitap tavsiye eder misiniz?

Yılmaz Öztuna'nın Türkiye Tarihi (Hayat yayınları), İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihi ve Osmanlı devleti teşkilâtı üzerindeki kitapları (Ankara'da Türk Tarih Kurumu yayınları), İsmail Hâmi Dânişmend'in Osmanlı Tarihi Kronolojisi (İstanbul'da Türkiye Yayınevi). Bu eserlerin her biri birçok ciltten ibarettir. Hele bunları alıp okuyun, sonra başka kitaplar da tavsiye ederiz.

Muhittin Aksoy (İstanbul)

Düşüncelerinizi tamamen tasvip ediyoruz. TRT'de solcu ve millî olmayan, hiç olmazsa milletin çoğunluğunu ilgilendirmeyen yayınlar yapılması, liselerde edebiyat öğretmenlerinin *İstiklâl Marşı* şairimiz için «akşamcı sarhoş» demesi gibi problemler, hükümetin üzerine eğilmesi gereken davalardır.

Mehmet Aykut (Derik - Mardin)

Tenkitlerinize teşekkür ederiz. Ancak tarihte gerçekler muhakeme ve mantık yoluyla değil, müspet vesikalarla ortaya çıkar. Bazı tarihî gerçekler, inanılmayacak derecede mantıka aykırı düşer. Bizim yazdıklarımız, son derece müspet belgelere dayanmaktadır. Bize itimat etmenizi rica ederiz.

Cumhur İnsal (Erenköy - İstanbul)

Topkapı ve Yıldız Saraylarında en son hangi padişahlar oturdular?

Topkapı'da II. Mahmud (1808 - 1839), Yıldız'da VI. Mehmed Vahîdeddin (1918 - 1922).

Çetin Erdemir (Merzifon - Amasya)

Bestekâr Sâdullah Ağa ne zaman yaşamıştır?

Hacı Sâdullah Ağa, 1760 - 1825 yılları arasında yaşamıştır. Doğum tarihi takribîdir. III. Selim zamanında şöhret yapmış, bu hükümdar tarafından çok beğenilip himaye edilmiş, II. Mahmud devrinde ölmüştür. 1856'da ölen Sâdullah Efendi adında başka bir bestekâr daha vardır.

Halûk Yenal (Magosa - Kıbrıs)

Troçki nerede ve nasıl öldürüldü? Attila, Papa ile ne görüşmüştü? Rus ve Çin idaresinde yaşayan Türkler, esirlikten kurtulmak için ne yapıyorlar?

Troçki 1929'da Rusya'dan ihraç edildi. 1933'e kadar İstanbul'da oturdu. Oradan Paris'e, nihayet Meksiko'ya gitti. Stalin'in ajanlarını yıllarca atlatmaya muvaffak oldu. Fakat bir ajan tarafından 1940'te Meksiko'da tabancayla vurularak öldürüldü. — Papa ile Attila arasında geçen konuşma, birçok tarihçi tarafından münakaşa konusu yapılmış olmakla beraber, meçhuldür. — Rusya ve Çin'deki Türkler, birçok defalar ihtilâle kadar giden millî hareketler yapmışlar, fakat korkunç şekilde bastırılmışlardır. Batı Türkistan'da şimdi zâhirî bir sükûnet vardır. Fakat Doğu Türkistan, devamlı ihtilâl havası içindedir.

Nasrullah Ekmen (Ereğli - Zonguldak)

Şeyh Said isyanı hakkında bir yazı koyar mısınız?

Birkaç okuyucumuz daha aynı konuyu istedikleri için, ilk fırsatta bu isyan üzerine bir makale koyacağız.

Ülkü Tolunay (Mersin)

«Jandarma» kelimesi hangi dilden geliyor?

Fransızca'dan. Eski Türkler'de bir çeşit zabıta görevlisi olan «cândâr» ile ilgisi yoktur. İltifatlarınıza çok teşekkür ederiz.

Temel Yazıcı (Kiğı - Bingöl)

I. cilt kapağınızdan mevcut var mı?

Var. Bateş - Cağaloğlu'ndan isteyebilirsiniz. — Anadolu yer isimlerinin menşelerine ait efsanelerin hiç birinin tarihî bir esası yoktur. Kiğı adı hakkındaki efsane de böyledir.

Ökkeş Gök (Şenlikçe köyü - Kilis - Gaziantep)

Enver Paşa nasıl öldü?

Türkiye'den kaçtıktan sonra Rusya'ya gitti. Türkistan'da bir Türk devleti kurmak isterken, Ruslar'la yaptığı bir muharebede mitralyöz kurşunlarıyla şehit düştü.

Hüsamettin Öztuna (Çanakkale)

Bulgarlar, 600 yıl Osmanlı idaresinde yaşadıkları halde neden Müslüman olmadılar?

Türkler'in mutlak bir din hürriyeti anlayışını geleneksel olarak taşımaları yüzünden. Diğer 9 sorunuza cevap veremediğimiz için bizi mazur görürsünüz. Aylarca sıra bekleyen mektuplar var. Esasen çok ilgi çeker olmadıkça, birden fazla soruya cevap vermiyoruz. Özür diler, iltifatlarınıza teşekkürler ederiz.

Ahmet Varan (Karabük)

Eski Yunanca bir kitabeye rastladım. Kopyasını gönderiyorum. Neler yazdığını bildirir misiniz?

Gönderdiğiniz kopyayı Edebiyat Fakültesi'nden bir mütehassısa gösterdik. Yazının okunabilmesi için aşağıdaki hususların temininin şart olduğunu söyledi: «Nerede bulunmuştur? Yeni midir? Kim bulmuştur? Kitabenin ve yazının ebadı, yakından bir fotoğrafı, estampajının alınması.»

Osman Arcayürek (Beyoğlu - İstanbul)

Baltacı ile Katherina'nın macerası doğru mu?

Hayır, değil. Baltacı ile Katherina katiyen yüz yüze gelmemişlerdir. Bu hususta ki kaynak ve vesikalardan habersiz olan kitapların aksini yazmaları, gerçeği değiştirmez.

Hüseyin Gökdemir (Beykoz - İstanbul)

Salâhaddin Eyyûbî hangi ırktandır?

Aslen Kürt olup, bir Türk subayı olarak, bir Türk devletinin ordu ve sarayında (Musul Atabeyleri Zengîler) yetişmiş, nesli Arap'laştığı için, daha çok Arap olarak tanınmıştır.

Mustafa Gökgöz (Çorum);

Hasan Süha (Gökhun (Ankara)

Attila nasıl öldü?

Bir sabah, yatağında, ağzından, burnundan kan gelmiş olarak bulundu. Tabiî bir ölümle mi öldüğü, bir suikaste mi kurban gittiği anlaşılamadı.

Tuncer Baykara (Beyazıt - İstanbul)

Gönderdiğiniz yazıyı beğendik. Başarılar dileriz.

Nazif Varol (Küçükköy - Ayvalık - Balıkesir)

Bosna - Hersek'i nasıl kaybettik?

1878 Berlin antlaşması, 93 Savaşı'nı Rusya ve müttefiklerine karşı kaybettiğimiz için Türkiye'yi birçok toprağından mahrum ederken, Bosna - Hersek eyaletimizi de Avusturya - Macaristan imparatorluğunun «geçici idare» sine bıraktı. Ülke, Türkiye'nin hukukan bir parçası olmakta devam edecek, fakat Avusturya - Macaristan tarafından yöneltilecekti. Aynı yılda Kıbrıs'ı da aynı hukukî statü ile İngiltere'ye bırakmıştık. Boşnaklar, Avusturya işgaline razı olmadılar ve baş kaldırdılar. Aylarca süren bu ihtilâli Avusturya, kanlı bir şekilde bastırdı. Türkiye, Berlin muahedesini imzaladığı için tabiatiyle müdahale edemedi. 1908'de Türkiye'de Meşrutiyet ilân edilince, fırsattan faydalanan Avusturya, Bosna - Hersek'i ilhak etti. Yani eyalet üzerinde Türkiye'nin fiilî olmasa bile hukukî hakkı da kalktı. Bâb-ı Âlî, yani Osmanlı hükümeti buna itiraz ettiyse de, sonunda kabul etmeye mecbur oldu. Bosna - Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı, bir an için Avrupa çapında bir kriz yarattı ve cihan savaşı çıkacak sanıldı. Rusya'nın Alman - Avusturya tehdidine baş eğmesi üzerine savaş önlendi.

Hayat
KITAPLARI

En seçme ve en beğenilen eserleri iftiharla sunar

Şimdiye kadar 46 eser vermiş olan «Hayat Kitapları» dört seri üzerinden kitap çıkarmaktadır.

DÜNÜN VE BUGÜNÜN ROMANLARI Bu seride dünya çapında kalite romanlar neşredilmektedir. Bunlar ekseriyetle birçok dillere çevrilmiş, satış rekorları kırmış, hakkında çok şeyler söylenmiş veya filme alınmış eserlerdir.

MACERA VE DETEKTİF ROMANLARI Günün yorgunluğundan kurtulmak için, her yaş ve her meslekteki okuyucunun rahatça okuyacağı heyecanlı, sürükleyici romanlardır.

FAYDALI ESERLER SERİSİ Bu serinin başlıca gayesi, her sınıf okuyucu için her zaman yardımcı olacak, bilgi veren, araştırma mahsulü eserler, faydalı kitaplardır.

TARİH SERİSİ Bu seride şimdilik T. Yılmaz Öztuna'nın yazdığı büyük «Türkiye Tarihi» verilmektedir. Takriben 12 ciltte tamamlanacak olan bu eserin 8. cildi çıkmıştır.

«Hayat Kitapları» bütün kitapçılarda bulunur. Doğrudan doğruya sipariş adresi : Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu, İstanbul.

H. T. M. 10

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan: T. Yılmaz Öztuna

Yeni Çıktı

8. Cilt: XVII. Asır

Türkiye'de en çok satılan kitap olan bu eser, Türkçe'de ve bütün dillerde yazılmış ilk umumî Türkiye tarihidir.

288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı, resim, haritalar, listeler, bibliyografya ile her cilt 7,5 liradır.

Dağıtım: Bateş Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul